

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МОВНА МАРІАННА ВАСИЛІВНА

ДИСЕРТАЦІЯ
**ЛЬВІВ У ТУРИСТИЧНИХ ПУТІВНИКАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ –
ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.**

УДК 036 “187/193”: 94(477.83-25)

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Подається на здобуття наукового ступеня *кандидата історичних наук*

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ М. В. Мовна

Науковий керівник:
Козицький Андрій Михайлович,
кандидат історичних наук, доцент

Львів – 2020

АНОТАЦІЯ

Мовна М. В. Львів у туристичних путівниках другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 “Історія України”. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2020.

У дисертації на підставі науково-критичного аналізу значної кількості архівних і літературних джерел комплексно досліджено і реконструйовано путівникову візію Львова другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. Проаналізовано зміст путівників та підкреслено їх тематичне, ідеологічне та лінгвістичне розмаїття.

Дисертація містить історіографічний аналіз публікацій з питань місця Львова у туристичних путівниках 1871-1939 рр.; характеристику джерельної бази, що охоплює як архівні, так і опубліковані джерела; окреслено теоретико-методологічні засади дисертаційної роботи та її структуру, що розкривають специфіку досліджуваної теми.

В роботі докладно проаналізовано змістове наповнення путівників Львовом разом з присутньою у них історичною візією кожного хронологічного періоду, встановлено загальну чисельність львівських путівників 1871-1939 рр., що сумарно становить 100 видань, а в окремих випадках їх авторство (М. Ковальчука, З. Роснера, В. Шухевича, О. Семковича, О. Чоловського 1930, 1934, 1937 рр.) та точний рік друку (А. Інлендера, О. Обогі, Ф. Баранського, Ю. Пйотровського, “Путеводителя по г. Львову”, першого англomовного та франкомовного путівників, Р. Менкіцького – С. Светневського).

Запропоновано хронологічну періодизацію путівників Львовом, в основі якої лежить історико-політичний принцип: історія путівників поділена на австрійський, російський та польський періоди. Проведений аналіз

джерельного матеріалу дав можливість вивести історичну традицію випуску путівників Львовом з часів Австро-Угорщини, яка налічує близько 150 років. В австрійську добу було закладено дві принципові композиційні схеми, характерні для путівника як жанру довідниково-інформаційного видання, що збереглися донині – маршрутний (А. Шнайдер) та довідниковий (С. Кунасевич). Визначено специфіку путівників епохи Габсбургів: з'явившись з розвитком туризму як організованого явища, вони також фіксували досягнення тогочасної науково-технічної думки, пишучи про появу всього першого, і тим самим показували творення модерного міста з такими його прикметами як міський електричний транспорт, телеграфний і телефонний зв'язок, автомобільний рух, електричне освітлення вулиць, водогін та каналізація, будівництво нових споруд, що з часом набули статусу візитівок Львова (Політехніка, університет, Оперний театр, головний залізничний двірць).

Текстовий аналіз показав, що путівники, видані за час російської окупації Львова від 3 вересня 1914 р. до 22 червня 1915 р., мали на меті не лише подати практичні відомості для російського вояцтва й місцевого населення, а й у символічній формі закріпити своє право на захоплений Львів, залишивши російський “слід” в його путівниковій традиції.

Розкрито основні тенденції у розвитку путівникового дискурсу Львова міжвоєнного двадцятиріччя. З розвитком масового туристичного руху у 1920-1930-х рр. спостерігається пожвавлення на ринку туристичних путівників Польщі та загальний ріст їх чисельності й якісних характеристик, зокрема у вигляді модерного підходу до опису історичних старожитностей (О. Мединський), орієнтації на окремі групи читачів (туристів, молодь). Дослідження продемонструвало сутність національних путівникових візій міжвоєнного періоду (польської, української, єврейської), залучених до творення міфу міста в колективній історичній пам'яті кожного з народів.

Встановлено, що міжвоєнний період в історії створення путівників вирізняє чіткий поділ на окремі “національні” блоки, що демонструють відповідно польську (М. Орлович, О. Чоловський, О. Мединський, М. Ярославич, Я. Стецевич), українську (М. Голубець – Л. Лепкий, І. Крип’якевич, О. Когут – Б. Котецький) та єврейську (Я. Шалль, І. Гьольцель) візії Львова на його історичну долю й культурну спадщину. Проте жоден з путівників не давав цілісного, об’єктивного в бедекерівському сенсі уявлення про Львів і залишався “заручником” свого національного бачення.

Отримані нами результати дозволяють твердити, що путівники Львовом, містячи відомості з географії, геології, історії, архітектури, мистецтвознавства, економіки, статистики та ін., повністю вписувались в жанрову парадигму вадемекумів, текстів, у яких тісно переплітались науково-популярний, ідеологічний та рекламний дискурси. Путівники демонструють високий ступінь амбівалентності: з одного боку, у них знайшла відображення історична та культурна специфіка міста, його культурний портрет в різні періоди існування, а з другого, самі путівники формували у своїх читачів певний образ Львова з дуже різним світоглядно-ідеологічним навантаженням, тобто брали участь у створенні міфу міста.

Визначено типологічну належність путівників (за маршрутним, довідниковим чи змішаним типом) та встановлено, що за період вивчення не спостерігалось домінування якогось одного типу путівників, достатньо повно представлена уся їх типологічна палітра.

У процесі дослідження пролило світло на життєвий і творчий шлях авторів путівників: А. Шнайдера, С. Кунасевича, Ф. Баранського, Ф. Яворського, Ю. Вічковського, Ю. Пйотровського, М. Орловича, О. Мединського, Б. Януша, М. Голубця, Л. Лепкого, О. Когута, М. Ярославич та ін. під кутом зору їх творення. Вивчення персоналій авторів путівників – відомих діячів науки і культури свого часу, що були забуті в майбутньому,

дозволило врахувати їх особистий досвід, професійні студії та політичні переконання під час написання текстів, оскільки кожен з них наповнив своїм баченням путівникову візію Львова.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше в українській історичній науці здійснено комплексне дослідження і реконструкція путівникової візії Львова другої половини XIX – першої третини XX ст.; встановлено загальну чисельність путівників 1871-1939 рр., а в окремих випадках їх авторство та точний рік друку; запропоновано періодизацію львівських вадемекумів за хронологічним принципом їх видання (австрійський, російський, польський періоди); у науковий обіг введено широке коло нових джерельних матеріалів, зокрема путівникових видань та інформації про них з масиву польської та української періодики; визначено типологічну належність путівників (за маршрутним, довідниковим чи змішаним типом); проаналізовано зміст путівників, підкреслено їх тематичне, ідеологічне та лінгвістичне розмаїття; зафіксовано різні способи інтерпретації історії міста, вказано на ті частини текстів, які утверджували її національні варіанти; продемонстровано сутність національних путівникових візій міжвоєнного періоду (польської, української, єврейської), залучених до творення міфу міста в колективній історичній пам'яті кожного з народів; розкрито життєвий та творчий шлях маловідомих і незаслужено забутих авторів й укладачів путівників. Удосконалено методикку опрацювання та аналізу путівників та дослідження про роль представників польської, української та єврейської інтелігенції у справі створення путівників Львовом. Поглиблено вивчення окремих аспектів професійної діяльності авторів путівників та дослідження основних тенденцій становлення та розвитку путівника як жанру інформаційно-довідкових видань.

Матеріал, викладений у дисертації, може бути використаний у науково-дослідницькій (при підготовці монографії про місце Львова у туристичних

путівниках другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., при написанні робіт з історії України, Львова, української історіографії, біографістики, історії української культури та ментальності, енциклопедій та довідників), навчальній (для підготовки науково-методичних посібників, розробці спецкурсів з історії Львова, культури, архітектури, розвитку книгознавства та видавничої справи), історико-краєзнавчій (для вивчення історії рідного краю, його відомих діячів, формування архітектурного та культурного середовища міста), туристично-екскурсійній діяльності.

Ключові слова: Львів, туристичний путівник, історія, хронологічний період, культура, історичні та архітектурні пам'ятки, міф міста, національні візії.

ANNOTATION

Movna M.V. Lviv in tourist guidebooks of the second half of the 19th – first third of the 20th century. – Qualification scientific work with the manuscript copyright.

Dissertation on achieving the scientific degree of Candidate of Historical Sciences (Doctor of Philosophy, PhD) in speciality 07.00.01 “History of Ukraine”. – Lviv National University named after Ivan Franko. Lviv, 2020.

In the dissertation on the basis of the scientific-critical analysis of a considerable quantity of archival and literary sources, the guidebook vision of Lviv of the second half of the 19th century – first third of the 20th century has been comprehensively studied and restored. The content of the guidebooks has been analyzed, and their thematic, ideological and linguistic diversity has been emphasized.

The dissertation contains historiographical analysis of publications on issues relating to the place of Lviv in the tourist guidebooks of 1871-1939; description of the source base covering both archival and published sources; the theoretical and methodological principles of the dissertation and its structure have been defined, which reveal the specifics of the researched topic.

The paper objectively analyzes the content of Lviv city guidebooks combined with the historical vision of each chronological period, establishes the total number of Lviv guidebooks of 1871-1939, which totals to 100 publications, and in some cases, their authorship (M. Kovalchuk, Z. Rosner, V. Shukhevych, O. Semkovych, A. Cholovsky of 1930, 1934, 1937) and the exact year of publication (A. Inlender, O. Obogi, F. Baransky, J. Piotrovsky, “Lviv city guidebook”, the first English-language and French-language guidebooks, R. Menkicky – S. Svetnievsky).

A chronological periodization of Lviv city guidebooks has been proposed, which is based on the historical and political principle: the history of guidebooks is divided into Austrian, Russian and Polish periods. The conducted analysis of the

source material enabled the development of the historical tradition of publishing Lviv city guidebooks since the times of Austria-Hungary, lasting about 150 years. In the Austrian era, two basic compositional schemes have been laid down, which are characteristic for the guidebook as a genre of reference and information editions, which have been kept until today – route (A. Schneider) and reference (S. Kunasevych). The specifics of the Habsburg era guidebooks have been defined: appearing with the development of tourism as an organized phenomenon, they recorded the achievements of scientific and technical idea of that time, writing about the emergence of the first, and thus showed the creation of a modern city with such features as urban electric transport, telegraph and telephone communication, motor-vehicle traffic, electric street lighting, water supply and sewage, construction of new buildings, which eventually acquired the status of Lviv architectural landmarks (Polytechnic University, Franko University, Opera House, railway station).

The textual analysis has shown that the guidebooks published during the Russian occupation of Lviv from September 3, 1914 to June 22, 1915, were intended not only to provide practical information for the Russian military and the local population, but also to symbolize their right to captured Lviv, leaving a Russian ‘trace’ in its guidebook tradition.

The main tendencies in the development of the guidebook discourse of Lviv of the interwar two decades have been revealed. With the development of mass tourist movement in 1920s and 1930s, there was a revival of the Polish tourist guidebook market and a general increase in their number and quality characteristics, in particular in the form of a modern approach to describing historical ancientness (A. Medynsky), orientation on separate groups of readers (tourists, youth). The study demonstrated the essence of national guidebook visions of interwar period (Polish, Ukrainian, Jewish), involved in the creation of the city myth in the collective historical memory of each of the peoples. It has been established that the interwar period in the history of creating guidebooks distinguishes a clear division into

separate “national” blocks, which show Polish (M. Orlovych, A. Cholovsky, A. Medynsky, M. Yarosevych, J. Stecevyh), Ukrainian (M. Holubets – L. Lepkyi, I. Krypiakevych, O. Kohut – B. Kotetskyi) and respectively Jewish (J. Shal, I. Holzel) visions of Lviv on its historical and cultural heritage. However, none of the guidebooks gave a holistic, objective “Baedeker” view of Lviv and remained a ‘hostage’ to its national vision.

Our results suggest that Lviv city guidebooks, containing information on geography, geology, history, architecture, art history, economics, statistics etc., completely fit into the genre paradigm of vade mecum, texts, in which science education, ideology and advertising discourses were closely intertwined. The guidebooks show a high degree of ambivalence: on the one hand, they reflect the historical and cultural specifics of the city, its cultural portrait in different periods of existence, and on the other hand, the guidebooks themselves formed a certain image of Lviv for their readers with very different ideological load, that is participated in the creation of the city myth.

The typological affiliation of the guidebooks (by route, reference or combined type) was determined, and it was established that during the study period, no dominance of any one type of guidebooks was observed, their entire typological palette has been sufficiently represented.

In the course of the research, light was shed on the path of life and artistic journey of the authors of guidebooks: A. Schneider, S. Kunasevych, F. Baransky, F. Yavorsky, J. Vichkovsky, J. Piotrovsky, M. Orlovych, A. Medynsky, B. Yanush, M. Holubets, L. Lepkyi, O. Kohut, M. Yarosevych and others in the context of their creation. Studying the personalities of the authors of guidebooks – famous scientists and cultural figures of their time, who were forgotten in future, allowed to consider their personal experience, professional studies and political beliefs, when writing texts, as each of them filled the guidebook vision of Lviv with their sight.

The scientific novelty of the dissertation is that for the first time in Ukrainian historical science, a comprehensive study and restoration of the guidebook vision of Lviv of the 19th century – first third of the 20th century have been conducted; total number of Lviv guidebooks of 1871-1939 has been established, and in some cases, their authorship and the exact year of publication; the periodization of Lviv vade mecums has been proposed according to the chronological principle of their publication (Austrian, Russian and Polish periods); a wide range of new source materials have been introduced into scientific circulation, in particular guidebook editions and information about them from the array of Polish and Ukrainian periodicals; the typological affiliation of guidebooks has been determined (by route, reference or mixed type); the content of the guidebooks has been analyzed, their thematic, ideological and linguistic diversity has been emphasized; various ways of the city history interpretation have been recorded, those parts of texts have been pointed out that confirm its national adaptations; the essence of national guidebook visions of the interwar period have been demonstrated (Polish, Ukrainian, Jewish), those involved in the creation of the city myth in the collective historical memory of each of the peoples; the path of life and artistic journey of the little-known and unheralded guidebooks' authors and publishers have been revealed. The method of elaboration and analysis of guidebooks and research of the role of representatives of the Polish, Ukrainian and Jewish intellectuals in the creation of Lviv city guidebooks have been improved. The study of certain aspects of professional activity of the guidebooks' authors and the study of the main trends in the formation and development of the guidebook as a genre of information and reference publications have been intensified.

The material presented in the dissertation may be used in the scientific and research activities (when preparing a monograph about the place of Lviv in tourist guidebooks of the second half of the 19th century – first third of the 20th century, when writing works in history of Ukraine, Lviv, Ukrainian historiography,

biography, history of Ukrainian culture and mentality, encyclopedias and reference books), educational (for preparing scientific and methodological manuals, development of special courses on the history of Lviv, culture, architecture, development of bibliology and publishing), regional history (for studying of the history of the native land, its famous figures, formation of architectural and cultural environment of the city), tourist and excursion activities.

Key words: Lviv, tourist guidebook, history, chronological period, culture, historic and architectural sites, city myth, national visions.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Окремі видання:

1. Мовна М. Путівники Львовом (друга половина XIX – початок ХХІ століть): історико-бібліографічне дослідження. Львів: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, 2013. 604 с.
2. Мовна М. Путівники Львовом (друга половина XIX – початок ХХІ століть): історико-культурологічне дослідження. Львів: Львівська національна академія мистецтв, 2014. 232 с.
3. Голубець М., Лепкий Л. Провідник по Львові / упоряд., передм., прим. М. Мовної. Львів: Аверс, 2020. 350 с.

Статті у фахових наукових виданнях:

4. Мовна М. Путівники Львовом міжвоєнного періоду (1919-1939): сучасна історична візія. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2011. № 1. С. 155-167.
5. Мовна М. “Історичні проходи по Львові” Івана Крип’якевича: 80 літ тривання. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2012. № 6. С. 1139-1145.
6. Мовна М. Путівниковий дискурс Львова епохи Габсбургів (1772-1918). *Народознавчі Зошити* (Львів). 2012. № 1. С. 70-81.
7. Мовна М. Путівники Львовом, видані у міжвоєнний період (1919-1939): історіографічний аспект. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: зб. наук. праць*. Львів, 2013. Вип. 5 (21). С. 141-157.
8. Mowna M. Przewodniki po Lwowie okresu międzywojennego (1919-1939). *Współczesna wizja historyczna. Kraków – Lwów*. Kraków, 2016. T. XIV: Książki XIX-XX wieku. S. 117-129.

9. Мовна М. Оссолінеум у дзеркалі путівників Львовом (1871-1939). *Galicja. Studia i materiały* (Rzeszów). 2017. Т 3: 200 lat Ossolineum. S. 251-263.
10. Мовна М. Бібліотека Львівського університету в світлі путівників Львовом Олександра Мединського. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2018. № 6. С. 1641-1644.
11. Мовна М. Постать Рудольфа Менкіцького (1887-1942) в контексті путівникового дискурсу Львова 20-30-х рр. ХХ ст. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2018. № 4. С. 976-982.
12. Мовна М. Якуб Шалль та Ізидор Гьольцель: представники єврейської путівникової візії Львова 30-х рр. ХХ ст. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2018. № 5. С. 1239-1245.

Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

13. Мовна М. Антоній Шнайдер і перший путівник Львовом. *Вісник НТШ* (Львів). 2012. Осінь-зима (чис. 48). С. 38-40.
14. Мовна М. Орлович Мечислав. *Encyclopedia. Львівський національний університет ім. І. Франка*: в 2 т. Львів, 2014. Т. 2. С. 228-229.
15. Мовна М. Перший український “Провідник по Львові” Миколи Голубця: мистецтвознавча спадщина та її сучасна рецепція. *Мистецька культура: історія, теорія, методологія: тези доповідей III Міжнар. наук. конф. (м. Львів, 27 листоп. 2015 р.)*. Львів, 2015. С. 126-128.
16. Мовна М. Путівники Львовом (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): ретроспективний огляд. *Сучасні проблеми діяльності бібліотек в умовах інформаційного суспільства: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 верес. 2015 р.* Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2015. С. 161-167.

17. Мовна М. Рудольф Менкіцький (1887-1942) як автор путівникового жанру. *Мистецька культура: історія, теорія, методологія: тези доповідей V Міжнар. наук. конф. (м. Львів, 24 листоп. 2017 р.)*. Львів, 2017. С. 186-188.
18. Мовна М. Путівник архітектурними стилями Львова Еміля Кунке. *Мистецька культура: історія, теорія, методологія: тези доповідей VI Всеукр. наук. конф. (Львів, 30 листоп. 2018 р.)*. Львів, 2018. С. 186-188.
19. Mowna M. Przewodniki po Lwowie opublikowane w latach (1919-1939): (bibliografia). *Galicja. Studia i materiały* (Rzeszów). 2018. T. 4: Codziennosc w Galicji. S. 305-327.

З М І С Т

ВСТУП

РОЗДІЛ I. Путівники Львовом: історіографія, джерела, методологія

- 1.1. Стан наукового вивчення проблематики.
- 1.2. Джерельна база.
- 1.3. Методологічні основи дослідження.

РОЗДІЛ II. Львів у путівниках епохи Габсбургів (1871-1918, з перервою на російську окупацію)

- 2.1. В авторських путівниках;
- 2.2. Без зазначення авторства.

РОЗДІЛ III. Місто у путівниках періоду російської окупації (1914-1915)

- 3.1. Без зазначення авторства;
- 3.2. В авторських путівниках.

РОЗДІЛ IV. Путівникова візія Львова міжвоєнного періоду (1919-1939)

- 4.1. Польська візія Львова:
  - 4.1.1. В авторських путівниках;
  - 4.1.2. Без зазначення авторства.
- 4.2. Українське бачення Львова:
  - 4.2.1. В авторських путівниках;
  - 4.2.2. Без зазначення авторства.
- 4.3. Єврейська історична візія Львова на сторінках авторських путівників.

ВИСНОВКИ

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

Актуальність теми. На XIX століття – епоху бурхливого розвитку капіталізму, промислового виробництва, міждержавних комунікацій (прокладення залізничної мережі, телеграфного і телефонного зв'язку, поширення засобів масового інформування населення та міграційних процесів) припадає початок швидкого розвитку туризму як нового виду культурної практики та окремої галузі економіки в Європі та на Американському континенті. Паралельно з прискоренням темпу життя людство поступово усвідомлювало необхідність нагромадження та систематизації описового краєзнавчого матеріалу, внаслідок чого почали з'являтися видання, що задовольняли нагальну потребу чисельних мандрівників у місцевій інформації під час перебування в далеких подорожах – на чужих континентах, інших країнах і містах. Ними стали путівники як концентровані вирази необхідних довідкових відомостей.

Основними функціями путівників стали інформаційна та впливаюча (рекламна), які визначали спільні для цих видань структурно-змістові параметри – поєднання інформаційно-довідкової та культурно-історичної інформації про певний об'єкт дійсності. Усе це формувало стійке, ціннісно та емоційно забарвлене уявлення про нього у потенційного адресата.

Сьогодні в українській історичній науці назріла необхідність сконцентрувати дослідницьку увагу на такому суспільно значущому й практично невивченому її сегменті, як путівники містами України. Львів серед міст України має одну з найстаріших історій видання путівників (від 1871 р.) та їх найбільшу абсолютну чисельність (понад 270 книг різними мовами – польською, німецькою, українською, російською, французькою, англійською та ін.). Львів як окрема ментальна категорія та багатовікова культура його мешканців отримали на сторінках путівників містом, авторами яких були

представники різних культур, специфічне відображення, постаючи здебільшого в рамках візії домінуючого у певний історичний момент етносу. Історично склалося, що перші путівники представляли австрійський та польський наративи. Вперше погляд українця на галицьку столицю, її історичну долю від початку заснування та найвизначніші архітектурні пам'ятки був оприлюднений лише 1925 р. у першому українському путівнику, спільно підготовленому М. Голубцем і Л. Лепким. Путівник подав національну візію культурно-історичного середовища Львова, висловлену публічно. Тому об'єктивно проаналізувати змістове наповнення путівників Львовом разом з присутньою у них історичною візією кожного хронологічного періоду складає важливе дослідницьке завдання сучасної історичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках виконання держбюджетної наукової теми кафедри нової і новітньої історії зарубіжних країн Львівського національного університету ім. І. Франка “Міжетнічні конфлікти в Європі нового і новітнього часу: історія та соціальна пам'ять” (державний реєстраційний № 0118U 000604). Дисертаційне дослідження розглядається як один із напрямків підготовки спеціалістів з історії в межах ЛНУ ім. І. Франка.

Метою дисертаційного дослідження є комплексно дослідити, науково осмислити і реконструювати путівникову візію Львова другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. на підставі науково-критичного аналізу архівних і літературних джерел.

У контексті актуального нині дослідження туристичних путівників Львовом важливими **завданнями** є:

з'ясувати стан наукової розробки проблеми, її джерельну базу та теоретико-методологічні засади дослідження;

встановити загальну чисельність путівників Львовом, які були видані впродовж 1871-1939 рр., а в окремих випадках їх авторство та точний рік друку;

запропонувати періодизацію львівських вадемекумів за хронологічним принципом їх видання (австрійський, російський, польський періоди);

визначити типологічну належність путівників (за маршрутним, довідниковим чи змішаним типом);

проаналізувати текстове наповнення путівників, визначити путівниковий тезаурус Львова;

зафіксувати різні способи інтерпретації історії міста, вказавши на ті частини текстів, які утверджували її національні варіанти;

продемонструвати сутність національних путівникових візій міжвоєнного періоду (польської, української, єврейської), залучених до творення міфу міста в колективній історичній пам'яті кожного з народів;

розкрити життєвий та творчий шлях маловідомих і незаслужено забутих авторів й укладачів путівників.

Об'єктом дослідження виступає Львів як культурний та національний феномен, окрема історична і ментальна категорія, а **предметом** є туристичні путівники містом другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють другу половину ХІХ – першу третину ХХ ст: з часу появи у 1871 р. першого путівника Львовом А. Шнайдера, що поклав початок традиції путівникового опису місту, до початку Другої світової війни, коли Львів увійшов до складу СРСР (1939).

Методика дослідження базується на застосуванні принципів науковості, об'єктивності та історизму. Задля розв'язання конкретно-дослідницьких завдань, поставлених у дисертації, було використано як загальнонаукові теоретичні методи узагальнення, аналізу і синтезу, індукції та дедукції, абстрагування, так і властиві історичній науці порівняльно-історичний,

типологічний, проблемно-хронологічний, метод історичної реконструкції, дискурс-аналізу, метод безпосереднього спостереження з наступним аналізом та узагальненням матеріалу. Частково отримав використання феноменологічний метод задля можливості вичленувати стереотипізовані та міфологізовані форми людського мислення. Комплексне застосування наукового підходу та засобів до аналізу набутих знань й інформації про предмет дослідження дозволило охопити його в усій можливій повноті із використанням усієї сукупності наявних джерел.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що:

вперше:

– в українській історичній науці комплексно досліджено і реконструйовано путівникову візію Львова другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.;

– встановлено загальну чисельність путівників Львовом 1871-1939 рр., а в окремих випадках їх авторство та точний рік друку;

– запропоновано періодизацію львівських вадемекумів за хронологічним принципом їх видання (австрійський, російський, польський періоди);

– у науковий обіг введено широке коло нових джерельних матеріалів, зокрема путівникових видань, рецензій на них та інформації про путівники Львовом з польської та української періодики;

– визначено типологічну належність путівників (за маршрутним, довідниковим чи змішаним типом);

– проаналізовано текстове наповнення путівників, визначено путівниковий тезаурус Львова;

– зафіксовано різні способи інтерпретації історії міста, вказано на ті частини текстів, які утверджували її національні варіанти;

– продемонстровано сутність національних путівникових візій міжвоєнного періоду (польської, української, єврейської), залучених до творення міфу міста в колективній історичній пам'яті кожного з народів;

– розкрито життєвий та творчий шлях маловідомих і незаслужено забутих авторів й укладачів путівників.

удосконалено:

– дослідження про роль представників польської, української та єврейської інтелігенції у справі створення путівників Львовом;

– методику опрацювання та аналізу путівників;

отримали подальший розвиток:

– окремі аспекти вивчення професійної діяльності авторів путівників;

– дослідження основних тенденцій становлення та розвитку путівників як жанру інформаційно-довідкових видань.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в можливості використання їх фактологічного матеріалу та теоретичних положень і висновків у науково-дослідницькій (при написанні робіт з історії України, Львова, української історіографії, біографістики, історії української культури та ментальності, енциклопедій та довідників), навчальній (для підготовки науково-методичних посібників, розробці спецкурсів з історії Львова, культури, архітектури, розвитку книгознавства та видавничої справи), історико-краєзнавчій (для вивчення історії рідного краю, його відомих діячів, формування архітектурного та культурного середовища міста), туристично-екскурсійній діяльності. Одержані результати дослідження можна використати при підготовці монографії про місце Львова у туристичних путівниках другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.

Апробація роботи. Результати дослідження у формі наукових доповідей були апробовані на:

- міжнародних закордонних наукових конференціях: “Краків – Львів: книжки – часописи – бібліотеки” (м. Краків, Республіка Польща, 13-14 листопада 2014 р.); “200 lat Ossolineum” (м. Вроцлав, Республіка Польща, 18-20 жовтня 2017 р.);
- міжнародних наукових конференціях: “Мистецька культура: історія, теорія, методологія” (м. Львів, 27 листопада 2015 р.); “Сучасні проблеми діяльності бібліотек в умовах інформаційного суспільства” (м. Львів, 10-11 вересня 2015 р.); “Мистецька культура: історія, теорія, методологія” (м. Львів, 24 листопада 2017 р.); “Мистецька культура: історія, теорія, методологія” (м. Львів, 30 листопада 2018 р.);
- науковій конференції з міжнародною участю “Bibliotheca Universitatis: пам’ять – діалог – реінтерпретація” (м. Львів, 26 жовтня 2018 р.);
- науково-практичній конференції “Українсько-польсько-єврейські взаємини у Східній Галичині (першої половини ХХ ст.): історичний досвід, уроки для сучасності” (м. Дрогобич, 27 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковані у 19 одноосібних публікаціях, з яких 3 – окремі видання, 9 в українських та зарубіжних фахових наукових часописах.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох структурованих розділів, переліку використаних джерел та літератури (335 позицій), а також додатків (ілюстрацій обкладинок путівників, світлин їх авторів). Основний текст дисертації викладено на 184 сторінках, загальний обсяг – 227сторінок.

РОЗДІЛ I. Путівники Львовом: історіографія, джерела, методологія

1.1. Стан наукового вивчення проблематики.

Упродовж свого становлення як окремого жанру довідково-краєзнавчої літератури путівники фігурували під різними назвами – “дорожник” (“ітнерарій”) ¹, “посланець”, “дороговказ”, “дорожня книжка”, “бедекер”, “проскінарій” ², “вадемекум”, “гід”. Це були переважно книги невеликого формату, здебільшого кишенькові, які можна постійно носити з собою як необхідний на кожному кроці довідник. Тут власне криється ідея провадження, керівництва, орієнтиру. Український термін “путівник” співзвучний російському “путеводитель” (*веде шляхом*), англійському “guide-book” (*керівна книга*), італійському “guida” (*гід*), латинському “вадемекум” ³ (від. лат. *vade tecum*, що дослівно означає “іди зі мною”).

На українському ґрунті предтечею путівників прийнято вважати твори паломницької літератури, відомі під назвою “ходіння”, з описом святих місць та їх пам’яток культури, які здійснювали паломники до християнських святинь. Найвідомішим класичним зразком цього жанру є “Житіє і ходіння Даниїла, Руської землі ігумена” (XII ст.), а в новий час – “Мандри” Василя Григоровича-Барського (XVII ст.) ⁴.

---

¹ Ітнерарій (лат.) – існуючий в Давньому Римі прообраз путівника.

² Проскінарій – європейська паломницька література IV-X ст., в якій описано шлях мандрівників до християнських святинь або власне путівник святими місцями.

³ Сучасний словник іншомовних слів / уклад.: О. Скопенко, Т. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. С. 127.

⁴ Паломницька література (ходіння). *Літературознавчий словник-довідник*. Київ: Академія, 2007. С. 516-517.

Згодом, вже у XIX ст., назва “путівник” закріпилася за коротким довідковим виданням кишенькового формату, з ілюстраціями або без них, але з обов’язковим географічним та історичним описом країни, міста, відомостями про його найвідоміші архітектурні пам’ятки, історичні місця, прославлених мешканців, назви вулиць і площ, шляхи сполучення, з картами, схемами та орієнтаційними планами. Як масове видання путівник в обмеженому текстовому просторі мав завданням надати своєму читачеві, поряд з необхідними побутовими, достатньо широкі історико-культурні відомості⁵.

Путівник як жанр туристичного дискурсу має особливу прагматику, в якій декларується об’єктивність та вичерпний характер поданої інформації⁶. Проте чимало путівників містять авторську інтерпретацію історії країни чи міста, крізь призму якої можливо реконструювати різні бачення певного місця та його мешканців. Класичні путівники містом становлять цікавий приклад лінійного, сконденсованого викладу історії про ролі з точки зору бачення певного народу, держави чи ідеології. Потреба лаконічного викладу вимагає систематизованого знання, найбільш характерних, поширених думок, міфів і стереотипів. Зміст путівників завжди відповідає духові часу, у який їх створено, а також залучений до творення певного міфу місця (політичного, національного, культурного)⁷. Власне звернення до історії дозволяє автору відбирати та компонувати факти, конструювати маршрут руху так, щоб одночасно продемонструвати свою позицію і відповідати на очікування читачів.

---

⁵ Киселёва Л. Об особенностях тартуских путеводителей. *И время и место: историко-филологический сборник к шестидесятилетию Александра Львовича Осипова*. Москва, 2008. С. 445.

⁶ Розанова Ю. Путеводитель как жанр туристического дискурса: диахронический аспект. *Историческая и социально-образовательная мысль* (Москва). 2014. № 5. С. 281.

⁷ Semczyszyn M. *Trasami pamięci. Lwowska przestrzeń historyczna w polskich, radzieckich i ukraińskich przewodnikach miejskich z lat 1900-2010. Lwów: lustró. Obraz wzajemny mieszkańców w narracjach XX-XXI wieku* / red. nauk. K. Kotyńska. Warszawa, 2012. S. 12.

Путівники отримали розповсюдження з появою у Європі нового виду культурної практики – туризму, що став можливим завдяки змінам у структурі соціуму та розвитку транспортної системи. Перше у світі видання (1828), яке можна назвати путівником у сучасному розумінні, видрукувала фірма німецького книготорговця і видавця Карла Бедекера (1801-1859) у м. Кобленці⁸. Упродовж ХІХ ст. видавничий дім К. Бедекера, що перемістився із Кобленца до Лейпцига, поступово нарощував виробничі потужності, набувши репутації світового видавця путівників, а ім'я його засновника номінувало книги цього виду. Він видавав вадемекуми для потреб мандрівників, які залізничним транспортом подорожували Європою (Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія і Португалія, Голландія, Бельгія, Греція, балканські країни), Азією (Палестина, Сирія) та Африкою (Єгипет та ін.)⁹. До речі, К. Бедекер та його англійський конкурент Джон Мюррей ввели в обіг поняття “пам'ятка культури” (англ. sight), що стало ключовим у структурі путівника.

За визначенням авторитетної естонської дослідниці Любові Кисельової¹⁰, бедекери належать до серійних путівників-компендіумів. Тому й не дивно, що у серійних путівниках Австро-Угорщиною загалом про Львів є лише лаконічні відомості (за 1846, 1857, 1864, 1873, 1879, 1882, 1884, 1890 рр., які нам вдалося розшукати¹¹), хоча могла бути інформація і у виданнях за попередні роки¹².

---

⁸ Бедекер. *Книговедение: энциклопедический словарь*. Москва: БСЭ, 1982. С. 32.

⁹ Детальніше: Hinrichsen A. *Baedeker's Travel Guides*. Bevern, 2008. 104 p.

¹⁰ Киселёва Л. Путеводитель как семиотический объект: к постановке проблемы (на примере путеводителей по Эстонии ХІХ в.). *Путеводитель как семиотический объект: сб. статей* / ред. Л. Киселёва; Тартуский ун-т. Тарту, 2008. С. 15.

¹¹ Lemberg. *Handbuch für Reisende in Deutschland und dem Oesterreichischen Kaiserstaate. Nach eigener Anschauung und den besten Hilfsquellen*. Dritte umgearbeitete Aufl. Coblenz: K. Baedeker, 1846. S. 215-216; Von Krakau nach Lemberg. *Deutschland und das Österreiche*

У такому ж стислому форматі дані про наше місто подано у путівнику німецькими землями Дж. Мюррея (Лондон, 1843)¹³, у серії путівників “Пасажир і турист” (“Passagier und Tourist”) відомого берлінського видавничого дому середини XIX ст. Теобальда Грібена (я знайшла шосте видання – Берлін, 1855)¹⁴, а також у серії “Путівники Мейєра” (“Meyer’s Reisebücher”), що її впродовж 1862-1936 рр. видавала в Лейпцигу видавнича компанія “Бібліографічний інститут” Йозефа Мейєра¹⁵. За даними

Ober-Italien: Handbuch für Reisende. Siebente umgearbeitete und vermehrte Aufl. Coblenz: Verlag von K. Baedeker, 1857. Erster Theil: Oesterreich, Süd- und West-Deutschland, Venedig und Lombardei. S. 294-295; Lemberg. *Baedeker K. Österreich: Handbuch für Reisende.* Eilfte verbesserte Aufl. Coblenz, 1864. S. 236; Lemberg. *L’allemagne L’autriche et quelques parties des pays limitrophes: manuel du voyager.* Cinqüième édition entièrement refondue. Coblenz; Leipzig: K. Baedeker, 1873. P. 629; Lemberg. *Baedeker K. Süd-Deutschland und Oesterreich: Handbuch für Reisende.* Achtzehnte neu bearbeitete Aufl. Leipzig, 1879. S. 489-490; Lemberg. *Baedeker K. Österreich, Ungarn und Siebenbürgen: Handbuch für Reisende.* Neunzehnte Aufl. Leipzig, 1882. S. 309-310; Lemberg. *L’allemagne L’autriche et quelques parties des pays limitrophes: manuel du voyager.* Huitième édition, refondue. Leipzig: K. Baedeker; Paris: Paul Ollendorff, 1884. P. 422; Lemberg. *Baedeker K. Österreich (Ohne Ungarn, Dalmatien und Bosnien): Handbuch für Reisende.* 22 Aufl. Leipzig, 1890. S. 281-283.

¹² Ймовірно, перша путівникова інформація про Львів розміщена у “Путівнику Богемією, Силезією, Галичиною, Буковиною через Ясси” Адольфа Шмідля (Відень, 1836).

¹³ Lemberg. *A Handbook for a Travellers in Southern Germany; Being a Guide to Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube From Ulm to the Black Sea; Including Descriptions of the Most Frequented Bath and Watering-Places; The Principal Cities, Their Museums, Picture Galleries, Ets.; The Great Higt Roads; And the Most Interesting and Picturesque Districts. Also, Directions for Travellers and Hints for Tours. With an Index Map.* 3-th ed., Corrected and Enlarged. London: John Murray; Paris: A. & W. Galignani & Co., Stassin & Xavier; Leipzig, 1843. P. 415-416.

¹⁴ Lemberg. *Grieben’s Passagier und Tourist: Handbuch für Reisende durch Deutschland, Holland, Belgien, die Schweiz, Ober-Italien und Ungarn, nach Paris, London, St. Petersburg, Warschau, Kopenhagen, Stockholm, Turin.* 6 Vollig umgearbeitete Aufl. Berlin: Verlag von Th. Grieben, 1855. Zweiter Theil: Süd-Deutschland, Oesterreich, Ungarn, Ober-Italien, Turin, die Schweiz. S. 304-305.

¹⁵ Meyers Reisebücher: Österreich-Ungarn, Bosnien und Herzogowina. 7 Aufl. Leipzig, 1903. 372 S.

енциклопедичного словника Ф. Брокгауза та І. Ефрона ¹⁶, видання Бедекера (Baedeker) та Мейєра (Meyer) були кращими путівниками Німеччини, а Мюррея (Murray) – Великобританії.

Східна Галичина, яка перебувала на маргінесі економічного та культурного розвитку Австрійської монархії, тривалий час залишалася дещо осторонь магістральних шляхів історії. Новітні віяння у галузі урбаністичного краєзнавства дійшли до неї наприкінці ХІХ ст., коли побачив світ перший путівник Львовом Антонія Шнайдера (1871), а від появи першого у світі путівника минуло 42 роки.

Вивчення історії путівників нашим містом належить до маловисвітлених питань української історичної науки й почалося вже в наш час. Перші спроби систематизації наявного джерельного матеріалу, періодизації львівських путівників та відтворення хронології їх історичного поступу у спеціальних статтях здійснили історик Олександр Шишка ¹⁷ та книгознавець Оксана Дявіл (Вербіцька) ¹⁸. О. Шишка класифікує путівники на: власне класичні путівники, довідники, інформатори, плани міст (картосхеми з назвами головних вулиць), адресні книги, телефонні книги, буклети, фотоальбоми та фотопутівники. Бібліограф Наталія Кошик у контексті історіографічного висвітлення українських книжкових і періодичних видань з краєзнавства і туристики Львова першої третини ХХ ст. ¹⁹ подала стислий огляд кількох українських

---

¹⁶ Путеводитель. *Энциклопедический словарь*. С.-Петербургъ: Ф. Брокгаузъ, И. Ефронъ, 1898. Т. 25а. С. 812.

¹⁷ Шишка О. Путівники, довідники, адресні книги: до історії путівників Львова. *Галицька Брама* (Львів). 1999. № 11/12: Львів і львів'яни. С. 2-4.

¹⁸ Вербіцька О. Р. Путівник як найпопулярніше видання краєзнавчої літератури (за матеріалами львівських путівників ХІХ-ХХ ст.). *Наукові записки: наук.-техн. зб.* (Львів). 2001. Вип. 3. С. 78-81.

¹⁹ Кошик Н. Українські книжкові та періодичні видання з краєзнавства і туристики 20-30-х років ХХ ст. у Львові: історіографічний аспект. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: зб. наук. праць*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 63-79.

путівників міжвоєнного періоду (М. Голубця – Л. Лепкого, І. Крип'якевича, О. Когута – Б. Котецького). Сергій Терещенко на основі аналізу вибраних текстів польських, українських, російських та єврейських путівників Львовом зробив спробу реконструкції образів міста, характерних для початку ХХ ст.²⁰. Інга Козлова з точки зору соціології проаналізувала символічні особливості репрезентації Львова у туристичних путівниках різних періодів залежно від панівного владного дискурсу – під егідою Польщі, у складі СРСР та Української держави²¹.

З польських дослідників цієї проблематики насамперед слід назвати Моніку Рауш, автора невеликої аналітичної статті²², в якій подано й вибрану бібліографію путівників Львовом. Щодо текстової частини розвідки, не можемо не відзначити стихійно-хаотичний підбір й укладання матеріалу, а внаслідок цього – типологічну невизначеність самих путівників. У бібліографічних відомостях знаходимо численні помилки й неточності. Крім того, виникають запитання до хронологічних рамок цього дослідження (1850-1939), особливо верхня часова межа, не підтверджена відповідним фактологічним матеріалом. Інша сучасна польська дослідниця – Магдалена Семчишин зіставила три нарації (польську, радянську та українську), що стосуються історії Львова, у путівниках ХХ ст.²³. У відділі рукописів

---

²⁰ Терещенко С. Конструювання образів Львова в нараціях путівників першої половини ХХ століття. *Lwów: lustro. Obraz wzajemny mieszkańców w narracjach XX-XXI wieku* / red. nauk. K. Kotyńska. Warszawa, 2012. S. 21-31.

²¹ Козлова І. Образ міста Львова у часовій ретроспективі: зміна символічних акцентів (на прикладі аналізу туристичних путівників). *Український соціологічний журнал* (Харків). 2017. № 1/2. С. 219-228.

²² Rausz M. Przewodniki po Lwowie i okolicy (1850-1939). *Kraków – Lwów: książki – czasopisma – biblioteki* / pod red. H. Kosętki. Kraków, 2006. T. 8. S. 171-184.

²³ Semczyszyn M. Trasami pamięci. Lwowska przestrzeń historyczna w polskich, radzieckich i ukraińskich przewodnikach miejskich z lat 1900-2010. *Lwów: lustro. Obraz wzajemny mieszkańców w narracjach XX-XXI wieku* / red. nauk. K. Kotyńska. Warszawa, 2012. S. 11-20.

Національної бібліотеки Польщі у Варшаві зберігається машинопис праці Ельжбети Лонцької-Зволяк, присвяченої путівниковому доробку Мечислава Орловича початку ХХ ст.²⁴. Міхал Рогож зосередив дослідницьку увагу вже на іншому історичному періоді – сучасних польських путівниках Львовом (1989-2010)²⁵.

Цим практично й обмежується сучасна історіографія досліджуваного питання.

Натомість інші міста України, як-от Київ, отримали певне висвітлення в різних ракурсах – як об'єкт вивчення краєзнавчої і туристичної літератури другої половини ХІХ – початку ХХІ ст., зокрема в сенсі творення образу модерного міста, репрезентації польських локусів історичної пам'яті та паломництва до святих місць, як невід'ємної складової київського тексту, а також власне путівникові видання містом, оприлюднені на зламі ХІХ – ХХ ст.²⁶. Туристичні путівники отримали відображення у дослідженні

---

²⁴ Łacka-Zwoliak E. Dorobek Mieczysława Orłowicza w zakresie przewodników turystycznych (maszynopis, 1978). *Biblioteka Narodowa. Magazyn rękopisów*. Rps. aks. 17059.

²⁵ Rogoż M. Polish editions to Lviv in 1989-2010. *Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології* (Львів). 2012. Вип. 7. С. 93-104.

²⁶ Крапліна Л. О. Еволюція образу Києва в краєзнавчій та туристичній літературі (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. культурології за спец.: 26.00.01 – “Теорія й історія культури”; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2010. 16 с.; Диса К. Образ модерного міста в путівниках по Києву межі ХІХ – ХХ ст. *Живучи в модерному місті: Київ кінця ХІХ – кінця ХХ ст.* / упоряд. О. Бетлій, К. Диса, О. Мартинюк. Київ: Дух і літера, 2016. С. 82-95; Диса К. Путівник Вацлава Чеховського “Kijów i jego ramiańki” як приклад представлення польських місць пам'яті у Києві. *Наукові записки НаУКМА* (Київ). 2014. Т. 156: Історичні науки. С. 23-31; Диса К. Путівники для паломників до Києва середини ХІХ ст.: закладення канону? *Наукові записки НаУКМА* (Київ). 2015. Т. 169: Історичні науки. С. 24-29; Осьмак В. Путівники ХІХ – початку ХХ ст. як складова київського тексту (до постановки проблеми). *Наукові записки НаУКМА* (Київ). 2009. Т. 88: Теорія та історія культури. С. 28-31; Савчук Н. Спеціалізовані видання у путівниковому дискурсі Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Краєзнавство* (Київ). 2017. № 3/4. С. 83-92.

одеського книгознавця Євгенії Бережок²⁷. Як історичне джерело путівники Одесою розглянуті у статті Наталі Гончарової²⁸.

Значний кількісний та якісний доробок у сфері вивчення історичних та новітніх туристичних путівників має Польща, де історичне дослідження цих видань здійснили: землями давньої Речі Посполитої – Даріуш Опалінський²⁹, Краковом – Марія Квасьник³⁰, Єжи Дуда³¹, Йоанна Дибець³², М. Рогож³³ та Домінік Зялковський³⁴, Гданськом – Барбара Богданович³⁵, Варшавою –

---

²⁷ Бережок Е. Туристические путеводители конца XVIII – XIX вв. (по материалам Строгановского фонда Научной библиотеки Одесского национального университета им. И. И. Мечникова). *Вісник Одеського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство* (Одеса). 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 81-101; 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 101-121.

²⁸ Гончарова Н. Путівники як джерело з історії дворянської благодійності в Одесі наприкінці XIX – на початку XX ст. *Збірник наук. праць ХНУ ім. Г. Сковороди* (Харків). 2013. Вип. 47. С. 173-176.

²⁹ Opaliński D. Przewodniki turystyczne na ziemiach polskich w okresie zaborów: studium historyczno-źródłoznawcze. Wyd. 2. Krosno: Ruthenus, 2013. 414 s.

³⁰ Kwaśnik M. Przewodniki po Krakowie i jego okolicach (od najstarszych do 1945 roku). *Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa* (Kraków). 1992. N 19. S. 164-176.

³¹ Duda J. Przewodniki po Krakowie (do 1914 roku). Książki, ich autorzy i wydawcy. *Rocznik Krakowski* (Kraków). 1996. T. 62. S. 53-88; Duda J. Przewodniki po Krakowie: od najstarszych do współczesnych: z kolekcji Wielkiego Mistrza Rycerskiego Zakonu Bibliofilskiego w Krakowie. Kraków, 2004. [11] s.; Duda J. Przewodnik po Krakowie i jego wybranych obiektach w pierwszej połowie XX wieku. *Rocznik Krakowski* (Kraków). 1998. T. 64. S. 141-176; Duda J. Z przewodnikiem po Krakowie. *Alma Mater* (Kraków). 2006/2007. N 87/88. S. 28-33.

³² Dybiec J. Przewodnik bez przyszłości. Badeker po Generalnym Gubernatorstwie i jego obraz Krakowa. *Rocznik Krakowski* (Kraków). 2002. T. 68. S. 211-220.

³³ Rogoż M. Specyfika treści i formy polskich edycji przewodników po Krakowie w latach (1945-1989). *Kraków – Львів: книги, часописи, бібліотеки XIX – XX ст.* Львів, 2011. Т. 10. С. 165-178.

³⁴ Ziarkowski D. Sakralizacja Krakowa w dawnych przewodnikach turystycznych po mieście. *Przestrzeń turystyki kulturowej*. Warszawa, 2017. S. 221-239.

³⁵ Bogdanowicz B. O gdańskich przewodnikach turystycznych. *Jantarowe Szlaki* (Gdańsk). 2000. N 2. S. 60-62.

Станіслав Тепловський³⁶, Любліном – Марк Вишковський³⁷, Бидгощем – Аліна Валюкевич і Олександра Венглерська³⁸, Ченстоховою – Роберт Сікорський³⁹, усією територією Польщі – Януш Мерський і Ян Павел Пйотровський⁴⁰, а сучасною Литвою – Юзеф Шостаковський⁴¹.

Країни Північної Європи (Естонія, Литва) мають сучасні напрацювання у вивченні туристичних путівників. Продовжуючи традиції Тартуської семіотичної школи, естонські дослідники напрацювали сучасну наукову базу щодо теоретичного студювання путівника як семіотичного об'єкта⁴², здійсненого в рамках проекту “Репрезентація Естонії в іншомовних путівниках XIX – XXI століть: риторика та ідеологія”. Збірник “Путівник як семіотичний об'єкт” за результатами однойменного семінару було видано 2008 р. Тартуським університетом під егідою міжнародної редколегії “Humaniora

---

³⁶ Cieplowski S. O rodowodzie warszawskich przewodników turystycznych. *Almanach Muzealny*. (Warszawa). 2001. T. 3. S. 203-213.

³⁷ Wyszowski M. Przewodniki po Lublinie i ich autorzy w XIX i XX wieku. *Lublin a książka*. Lublin, 2004. S. 485-497.

³⁸ Przewodniki po Bydgoszczy: katalog / oprac.: A. Walukiewicz, A. Węglerska. Bydgoszcz, 2010. 77 s.

³⁹ Sikorski R. Częstochowa w przewodnikach od XIX do XXI wieku. Częstochowa, 2012. 248 s.

⁴⁰ Merski J., Piotrowski J. P. Drogi ewolucji drukowanych przewodników turystycznych po Polsce. Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczna, 2010. 212 s.

⁴¹ Szostakowski J. Tatarzy i Karaimi w najnowszych przewodnikach po Litwie (1990-2005). *Problemy rozwoju turystyki na Wileńszczyźnie, Mazowszu, Podlasiu, Wołyniu i Podolu: praca zbiorowa / pod red. Z. Przychodzenia*. Warszawa; Lwów; Żytomierz, 2006. T. 8. S. 433-437.

⁴² Киселёва Л. Об особенностях тартуских путеводителей. *И время и место: историко-филологический сборник к шестидесятилетию Александра Львовича Основата*. Москва, 2008. С. 445-454; Путеводитель как семиотический объект: сб. статей / ред. Л. Киселёва. Тарту, 2008. 318 с. – Из содерж.: “Путеводитель как семиотический объект: к постановке проблемы (на примере путеводителей по Эстонии XIX в.)” Л. Киселёвой, “Заметки о путеводителях по Эстонии XIX – начала XX в.” С. Исакова, “Эстония в путеводителях Бедекера” Т. Степанищевой, “Русские путеводители по Вильнюсу XIX – начала XX вв.: принципы композиции и отбора объектов” П. Лавринца.

Litterae Russicae”. Литовський науковець П. Лавринець дослідив путівники Вільнюсом XIX – XX ст.⁴³.

У різних дослідницьких проєкціях розглядали путівник російські вчені: Юрій Александров і А. Давидов⁴⁴ як історичне джерело; Ольга Острой, Зоя Антонова, Марина Жуліна і Марія Кільгішова, Н. Філатова, Юлія Розанова⁴⁵ як різновид довідково-туристичного видання та елемент туристичного дискурсу; Любов Бахвалова та Ірина Рудинська⁴⁶ як інструмент

---

⁴³ Лавринець П. Выбор объектов в путеводителях по Вильнюсу XIX – XX вв. *Slavistica Vilnensis 2005-2009: Kalbotyra* 54 (2). С. 257-265.

⁴⁴ Александров Ю. Н. Справочная литература как исторический источник (на примере г. Москвы 1917-1936 гг.): автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. исторических наук по спец.: 07.00.09 – “Историография и источниковедение”; Ун-т дружбы народов. Москва, 1985. 23 с.; Давыдов А. О путеводителях как источнике по истории и культурной жизни Ленинграда. *Вспомогательные исторические дисциплины*. СПб., 1993. Вып. 24. С. 126-137; Давыдов А. Источник по истории культурной жизни крупного города – путеводители. *Вестник ЛГУ им. А. С. Пушкина* (Ленинград). 2013. № 2. Т. 4: История. С. 33-46.

⁴⁵ Острой О. С. С чего начиналась петербургиана: описание путеводителей по городу с момента их возникновения до середины XIX столетия. *Невский архив: историко-краеведческий сборник*. СПб., 1993. Вып. 3. С. 481-491; Антонова З. Становление и развитие путеводителей как вида издания: конспект лекций. Москва: Изд-во МГУ, 2006. 13 с.; Жулина М., Кильгишова М. Специфика разработки путеводителя как основного справочно-информационного издания в туризме. *Огарев-online*. 2014. № 18; Филатова Н. Жанровое пространство туристического дискурса. *Вестник МГГУ им. М. А. Шолохова. Сер.: Филологические науки* (Москва). 2012. № 2. С. 76-82; Филатова Н. Выразительные возможности хронотопа в путеводителях. *Язык в пространстве коммуникации и культуры*. Москва: Книга и бизнес, 2012. С. 449-455; Розанова Ю. Путеводитель как жанр туристического дискурса: диахронический аспект. *Историческая и социально-образовательная мысль* (Москва). 2014. № 5. С. 281-285.

⁴⁶ Бахвалова Л. Путеводитель как инструмент формирования имиджа города (на примере путеводителей по городу Ярославлю). *Ярославский педагогический вестник* (Ярославль). 2012. № 4. Т. 1: Гуманитарные науки. С. 342-345; Рудинская И. Путеводитель как инструмент конструирования региональных достопримечательностей (вторая половина XIX – начало XX в.). *Вестник Московского университета. Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация* (Москва). 2011. № 2. С. 53-64.

конструювання іміджу міста; Марія Александрова ⁴⁷ під кутом зору відображення повсякденного життя у регіональних путівниках.

Загальна історія туристичних путівників від часу їх появи до сучасності простежена у розвідці британського дослідника Ніколаса Парсонса ⁴⁸, а повна бібліографія путівникових видань Дж. Мюррея укладена В. Лістером ⁴⁹.

Дотичних до досліджуваної проблематики питань торкалися українські історики: світоглядно-ментальних – Роман Голик ⁵⁰, історико-краєзнавчих – Андрій Козицький ⁵¹, методичних – Леонід Зашкільняк ⁵².

Здійснений історіографічний огляд наукової літератури показує помітний поступ у модерних дослідженнях путівникового дискурсу як в Україні, так і поза її межами. Проте комплексне висвітлення путівникової візії Львова другої половини ХІХ – першої третини ХХ століть все ще залишається актуальним та присутнім питанням сучасної історичної науки, у якій путівники фігурують здебільшого в якості допоміжного історичного джерела.

---

⁴⁷ Александрова М. Записки русского путешественника: провинция в дореволюционных путеводителях по Ярославской губернии. *Ярославский педагогический вестник* (Ярославль). 2016. № 4. С. 238-243.

⁴⁸ Parsons N. T. *Worth the Detour: A History of the Guidebook*. Thrupp: Sutton Publishing, 2007. 378 p.

⁴⁹ *A Bibliography of Murray's Handbooks for Travellers and Biographies of Authors, Editors, Revisers and Principal Contributors* by *W. B. C. Lister*. Dereham; Norfolk: Dereham Books, 1993. 216 p.

⁵⁰ Голик Р. Lwów проти Львова: боротьба за місто 1918-1919 років в уявленнях українців та поляків Галичини міжвоєнного періоду. *Львів: місто – суспільство – культура: зб. наук. праць* / за ред.: О. Аркуші, М. Мудрого. Львів, 2012. Т. 8. Ч. 1: Влада і суспільство. [Вісник Львівського ун-ту. Сер. історична. Спец. випуск'2012]. С. 421-453; Голик Р. *Львів: місто і міф*. Львів: ЛА "Піраміда", 2005. 192 с.

⁵¹ Козицький А. *Український краєзнавчий рух у Галичині (1918-1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук за спец.: 07.00.01 – "Історія України"*; ЛДУ ім. І. Франка. Львів, 1996. 24 с.

⁵² Зашкільняк Л. О. *Вступ до методології історії*. Львів, 1996. 95 с.

1.2. Джерельна база.

Вивчення візії Львова у туристичних путівниках другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. вимагає залучення широкого кола джерел. При написанні дисертаційного дослідження я використовувала комплекс неопублікованих та опублікованих матеріалів, які можна поділити на групи: архівні джерела; путівники як основні аналізовані видання; адресні книги; хронікальні друквані матеріали; матеріали тогочасної періодики (рецензії на путівники, відгуки, анонси, ювілейні статті, спогади, некрологи їх авторів).

До написання роботи було залучено неопубліковані джерела, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДІАУ у Львові) та Державному архіві Львівської області (ДАЛО).

Досі не видрукований рукописний текст Б. Януша (“Провідник по Львові”), датований 15 жовтня 1919 р., історично перший український путівник, відклався у фонді НТШ Центрального державного історичного архіву України у Львові⁵³, оскільки його планували видати накладом книгарні наукового товариства.

У фонді “Львівський університет” Державного архіву Львівської області⁵⁴ зберігається особова справа професора лікарського факультету Львівського університету Юзефа Дрогослава Вічковського (1858-1924), автора путівника “Львів, його розвиток та стан культури, а також провідник по місту”, що містить біографічні відомості та матеріали про професійну діяльність вченого, суттєво доповнюючи його персоналію.

---

⁵³ Карпович Василь. [Януш Б.]. Провідник по Львові: [рукопис]. ЦДІАУ у Львові. Ф. 309 (НТШ). Оп. 1. Спр. 1418. 211 арк.

⁵⁴ Вічковський Юзеф. ДАЛО. Ф. 26 (Львівський університет). Оп. 10. Спр. 646. 21 арк.

Путівники є базовим джерелом для написання дисертаційної роботи. Загалом перелік путівникових видань зазначеного діахронного зрізу налічує 100 книг. Їх систематичний пошук проведено насамперед у фондах ЛННБ України ім. В. Стефаника, де сконцентровано найбільший масив джерел (відділах наукової бібліографії, основних книжкових фондів, рукописів, україніки, рідкісної книги, періодичних видань, кабінету нової німецькомовної книги, кабінету картографії, Інституту дослідження бібліотечних мистецьких ресурсів). Значна частина путівників і туристичної літератури потрапила до ЛННБ України ім. В. Стефаника з довоєнних книгозбірень різних установ та інституцій Львова, а також приватних осіб: бібліотеки Львівської політехніки (Інституту охорони лісу рільничо-лісового факультету), бібліотеки НТШ, Центральної Василіанської бібліотеки, бібліотеки товариства “Студіон”, бібліотеки Народного Дому, бібліотеки музею Любомирських, бібліотеки фундації графа Віктора Баворовського, учительської бібліотеки економічно-торговельної школи у Львові, особистої бібліотеки Яна Гвальберта Павліковського, зібрання українського геолога, професора Львівської політехніки Юліана Медведського, приватних книжкових зібрань, вилучених у їх власників у роки радянської влади (Ореста Козловського, Олени Степанів, Ярослава Дашкевича) або подарованих бібліотеці останніми роками (Володимира Яреми). Велику кількість видань, про що красномовно свідчать штампи та екслібриси на книжках, успадковано з довоєнної збірки Оссолінеуму, яка, за свідченням польського бібліографа Августа Теодоровича, ще на початку ХХ ст. зберігала найвизначніші культурні цінності Галичини. Певна кількість путівників зберігається у Науковій бібліотеці ЛНУ ім. І. Франка (відділи науково-бібліографічний, рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка), науковій бібліотеці Інституту народознавства НАН України (БІН), бібліотеці Львівського історичного музею (ЛІМ), науково-технічній бібліотеці Національного університету “Львівська

політехніка”, бібліотеці Центру міської історії Центрально-Східної Європи, науково-допоміжній бібліотеці Державного архіву Львівської області (ДАЛО) (збірки оо. францисканців і домініканців), бібліотеці Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІАУ у Львові) (збірки Олександра Чоловського та Яна Поратинського). Видання розшукувалися також за допомогою електронних каталогів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), Національної бібліотеки Республіки Польща (Варшава), Національного закладу ім. Оссолінських (Вроцлав), бібліотеки Ягеллонського університету (Краків), бібліотеки Краківської політехніки ім. Т. Костюшки. Актуальність та важливість путівників засвідчують їх передруки/репринти як в пострадянській Польщі (М. Орлович, 1990, 2004; М. Яросевич, 1990; О. Мединський, 1990; Ю. Вічковський, 1991) та Німеччині (М. Орлович – Р. Кордис, 1990), так і незалежній Україні (І. Крип’якевич, 1991, 2007; М. Голубець – Л. Лепкий, 2020).

При уточненні відомостей про час і місце друкування путівників та їх точне авторство суттєво допомогли праці українських бібліографів Євгена-Юлія Пеленського ⁵⁵, Юліана Зайця ⁵⁶, Олександра Кізлика ⁵⁷, Федора Максименка ⁵⁸, Олександра Шишки ⁵⁹, польських дослідників Кароля

---

⁵⁵ Пеленський Є. Ю. Матеріали до краєзнавчої бібліографії Галичини, Волині та Закарпаття (українські книжки за 1900-1935 рр.). Львів, 1936. 18 с.

⁵⁶ Матеріали до бібліографії Західних областей УРСР: [машинопис]: в 2 ч. / склав Ю. Заяць; під ред. Я. Дашкевича; Львівська б-ка АН УРСР, Бібліографічний відділ. Львів, 1948. Ч. 2: Бібліографія історії міста Львова. 150 с.

⁵⁷ Путівники. Подорожні нотатки. Нариси з туристики. *Иностранні джерела до історії міст і сіл України: покажчик літ-ри* / уклад О. Кізлик; НАНУ, ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 1995. С. 138-157.

⁵⁸ 700-річчя Львова: короткий рекомен. покажчик літ-ри / склав Ф. Максименко; Наук. б-ка ЛДУ ім. І. Франка. Львів, 1956. 15 с.

⁵⁹ Шишка О. Путівники: вибрана бібліографія. *Галицька Брама* (Львів). 1999. Листоп.-груд. (№ 11/12): Львів і львів’яни. С. 32.

Естрайхера ⁶⁰ і М. Орловича ⁶¹, а також джерельні відомості, вміщені у спеціалізованій довоєнній бібліографічній періодиці (варшавські часописи “Książka”, “Nowa Książka”) та продовжуваному бібліографічному бюлетені “Urzędowy wykaz druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej”, поточній бібліографічній хроніці варшавського краєзнавчого часопису “Ziemia” (1910-1939), польських туристичних інформаторів 20-30-х рр. ХХ ст., профільній краєзнавчій бібліографії, у краєзнавчих збірниках, статтях і хронікальних матеріалах преси.

Цінним джерелом інформації є матеріали адресних книг, які допомогли встановити львівські адреси проживання авторів путівникових видань Ф. Баранського, Ю. Вічковського, А. Ю. Голлендера, М. Голубця, М. Ковальчука, Р. Кордуса, О. Мединського, Ю. Пйотровського, А. Ціппера, Я. Шалля, Ф. Яворського, Б. Януша, М. Яросевич.

При написанні роботи були використані хронікальні матеріали, що висвітлювали деякі аспекти досліджуваної проблематики, зокрема “Хроніка Львівського університету” за 1894/1895–1898/1899 та 1909/1910 рр. з відомостями про професійні здобутки авторів путівників – співробітників університету (Ю. Вічковського, Ю. Пйотровського), а також “Звідомлення з діяльності товариства “Просвіта” за час від 1 липня 1931 до 30 червня 1933 р.” з даними про наклад путівника І. Крип’якевича.

Важливе значення для дослідження путівникового дискурсу нашого міста має опрацьований мною масив польських та українських періодичних видань другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., а також окремі пресові

---

⁶⁰ Bibliografia Polska XIX stulecia: 3 000 druków od 1871 roku / zebrał K. Estreicher. Kraków, 1893. Zesz. dodatkowy. 165 s.; Estreicher K. Bibliografia Polska XIX stulecia. Lata 1881-1900. Kraków, 1907. T. 2. 403 s.; Estreicher K. Bibliografia Polska XIX stulecia. Lata 1881-1900. Kraków, 1916. T. 4. 652 s.

⁶¹ Orłowicz M. Literatura turystyczna Galicji. *Nasza Turystyka. Dodatek do czasopisma “Nasze Zdroje”* (Lwów). 1913. N 15. S. 59-60.

видання середини – другої половини ХХ ст. достатньо широкого суспільного діапазону (49 позицій): “Kurjer Lwowski”, “Kurjer Polski”, “Gazeta Poranna”, “Lwowski Kurjer Poranny”, “Gazeta Wieczorna”, “Dziennik Polski”, “Dodatek do Dziennika Polskiego”, “Dziennik Lwowski”, “Słowo Polskie”, “Dziennik Ludowy”, “Gazeta Lwowska”, “Gazeta Narodowa”, “Wiek Nowy”, “Wywiad Codzienny”, “Małopolski Informator Komunikacyjno-Turystyczny”, “Placówka”, “Kwartalnik Historyczny”, “Czasopismo Techniczne”, “Przegląd Krajoznawczy”, “Chwila”, “Kosmos”, “Zbliża i Zdaleka”, “Głos Lekarzy”, “Przegląd Higieniczny”, “Polska Gazeta Lekarska”, “Lwowski Tygodnik Lekarski”, “Діло”, “Нова зоря”, “Львівські вісті”, “Література. Мистецтво. Наука”. Додаток до “Мети”, “Дорога”, “Поступ”, “Літературно-Науковий Вістник”, “Записки Чина Святого Василя Великого”, “Життя і Знання”, “Українське мистецтво”, “Львовская правда” (Львів); “Wiadomości Geograficzne”, “Przegląd Lekarski”, “Ilustracja Polska” (Краків); “Kłosy”, “Ziemia”, “Nowa Książka”, “Miesięcznik Żydowski”, “Przegląd Pedagogiczny” (Варшава); “Nowiny Lekarskie” (Познань); “Czasopismo Lekarskie” (Лодзь); “Gazeta Kołomyjska” (Коломия); “Киевская Старина” (Київ). У них вміщено численні анонси та повідомлення про вихід у світ путівників, подальші рецензії та відгуки на них, ювілейні статті, спогади й некрологи авторів путівникових видань – знаних фахівців та заслужених на полі вивчення Леополітани діячів. Преса ретельно відстежувала появу свіжої туристичної літератури й моментально відгукувалась підписаними та невідписаними рецензіями. Публікації газет та часописів мають вагомe значення для з’ясування ролі окремих діячів у розвиток путівникового дискурсу Львова 1871-1939 рр. Вони надавали не лише фактографічну інформацію, фіксуючи певні явища в момент їх виникнення, а й пропонували оціночні характеристики путівників та внеску їх авторів в загальний путівниковий чи ширше культурний контекст. Рефлексії сучасників дозволяють побачити проблему крізь призму персонального менталітету і

світогляду конкретної історичної доби. Значна кількість публікацій у пресі підписана псевдонімами та криптонімами; розкрити деякі з них допомогли видання О. Дея⁶², М. Орловича⁶³, О. Семковича⁶⁴. Решта ж встановлена мною самостійно завдяки іншим публікаціям розшукуваних у пресі авторів.

Отже, опрацьовані джерела становлять основу комплексного вивчення бачення Львова у туристичних путівниках другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.

1.3. Методологічні основи дослідження.

Дисертація є комплексним історико-культурологічним дослідженням, що ґрунтується на досягненнях та методиці історіографії, джерелознавства і біографістики. Теоретико-методологічні засади роботи формують науковий підхід та засоби до аналізу набутих знань й інформації про предмет дослідження. Методику будь-якої наукової дисципліни складає комплекс наукових методів, залучених для досягнення відповідних дослідницьких результатів. Науковий інструментарій історичної науки творить категоріально-понятійний апарат та комплекс методів (загальнонаукових, міждисциплінарних, спеціально історичних), у яких історичні явища підлягають видовій, родовій та типологічній класифікації.

---

⁶² Дей О. Словник українських псевдонімів та криптонімів (ХVI-ХХ ст.). Київ: Наук. думка, 1969. 559 с.

⁶³ Orłowicz M. Literatura turystyczna Polski: szkic bibliograficzny. Warszawa, 1937. 23 s.

⁶⁴ Semkowicz A. Organizacja trzeciego Zjazdu bibliofilów polskich we Lwowie. *Pamiętnik trzeciego Zjazdu bibliofilów polskich we Lwowie w Zielone Świątki 26/V – 29/V 1928 roku* / pod red. K. Hartleba. Lwów, 1929. S. 7-15.

Шлях аналізу, яким дослідник йде у своїй роботі, обумовлює методологічні критерії дослідження. Оскільки об'єктивний аналіз змістового наповнення путівників разом з присутньою у них історичною візією кожного хронологічного періоду є основним дослідницьким завданням дисертаційного дослідження, у теоретико-методологічному сенсі воно базується на застосуванні принципів історизму, об'єктивності, науковості та системності.

Принцип історизму передбачає розгляд історичних фактів, подій та явищ у їхньому взаємозв'язку та взаємообумовленості, з врахуванням часових параметрів у розвитку певного явища – від його появи до занепаду. Такий підхід дозволяє оцінювати події, факти, дії окремих особистостей за певних історичних умов, виявляти внутрішні та зовнішні зв'язки, закономірності досліджуваних процесів. Фактологічне наповнення путівників відповідало як духові часу, так і особистісному впливу їх авторів. Кожна доба (австрійська, російська, польська) написання путівників мала свій стиль, ідеологічне наповнення та культурну традицію, що відповідали своєму часу і відображались у змістовому наповненні, впливали на ракурс зображення та спосіб подачі фактологічного матеріалу. Отже, історична складова чималою мірою визначала стилістику путівникового викладу.

Критерій об'єктивності був визначальним у процесі дослідження, оскільки вимагав від дослідника реконструювати минувшину як частину об'єктивної дійсності, незалежно від його суб'єктивного погляду, оперуючи реальними фактами, розглядаючи кожне явище у його різноманітності та суперечності. Він допоміг розглядати висвітлення Львова у туристичних путівниках 1871-1939 рр. критично, без зайвої ідеалізації позитивних і негативних проявів їх змісту та доробку авторів.

Належне опрацювання та критичний аналіз джерельного матеріалу забезпечили можливість для переважання у дисертації критерію науковості, що позбавляв від проявів кон'юнктурності у висвітленні історичних процесів.

Принцип системності полягав у комплексному дослідженні різних об'єктів як єдиного цілого функціонального механізму, а його використання дозволило системно розглянути вплив різномірних суспільно-історичних та культурних факторів на формування світогляду авторів путівників та його віддзеркалення у змістовому наповненні останніх.

Задля отримання науково-обґрунтованих знань та розв'язання конкретно-дослідницьких завдань, поставлених у дисертації, було використано як загальнонаукові теоретичні методи узагальнення, аналізу і синтезу, індукції та дедукції, абстрагування, так і властиві гуманітаристиці загалом та історичній науці, зокрема порівняльно-історичний, типологічний, метод історичної реконструкції, проблемно-хронологічний, феноменології, дискурс-аналізу, метод безпосереднього спостереження з наступним аналізом та узагальненням матеріалу, антропологічний підхід.

Теоретичне дослідження з методологічної точки зору належить до вищого рівня наукового знання, яке розкриває і обґрунтовує більш глибокі і суттєві сторони досліджуваного явища. На теоретичному рівні дослідження використовуються такі загальнонаукові (фундаментальні) методи: узагальнення; аналіз та синтез; індукція та дедукція; абстрагування.

Метод узагальнення як комплекс послідовних дій по зведенню конкретних одиничних фактів в єдине ціле з метою виявлення типових рис і закономірностей, притаманних досліджуваному явищу, дозволив провести класифікацію путівників за відповідними історичними епохами, використати їх узагальнюючі кількісні показники, а також оперувати фактичним матеріалом для формулювання висновків наукової праці. Дуалістичні методи аналізу і синтезу, що передбачають відповідно як розчленовування предметів дослідження на складові частини, так і вивчення об'єкту у його цілісності, у взаємозв'язку його частин, допомогали вибудовувати логічні схеми та осмислювати історичні події, явища, джерела та документи. Аналізуючи

велику кількість джерел, можливо відтворити основні риси путівникового дискурсу Львова другої половини XIX ст. – першої третини XX ст., виявити внесок окремих діячів у його розвиток. Методи індукції та дедукції шляхом логічного висновку від загального до часткового і від часткового до загального забезпечили як можливість переходу від поодиноких історичних фактів до узагальнень, так і навпаки. Метод абстрагування у формі уявного відволікання від певних властивостей предметів, зв'язків і відношень між ними допоміг абстрагуватися від одних сторін путівників (історична візія), щоб побачити інші (інтерес до особливостей міста, зацікавлення його архітектурною, сакральною та мистецькою спадщиною).

Історичний підхід характеризується низкою спеціально наукових методів. У дисертаційній роботі знайшов застосування порівняльно-історичний (компаративний) метод як спосіб дослідження, що дає змогу шляхом зіставлення встановити схожість і відмінність між історичними явищами, що вивчаються, а саме ідеологічним контекстом окремих львівських путівників другої половини XIX – першої третини XX ст. Близьким до порівняльно-історичного є історико-типологічний метод, під час застосування якого актуалізується схожість як результат закономірностей, притаманних самим об'єктам дослідження, наприклад як-от двом путівникам одного автора (Б. Януша) – україно- та польськомовному варіантам, що кардинально відрізняються за змістом та стилем подачі фактологічного матеріалу. Згідно з книгознавчими канонами, на типологічному рівні путівники, що належать до довідково-інформаційних видань, класифіковано на такі, що побудовані за маршрутним, довідниковим і змішаним принципами.

Важливим у науковому студіюванні дискурсу львівських путівників був метод історичної реконструкції як спосіб відтворення культури тієї або іншої історичної епохи й місцевості з використанням письмових і візуальних джерел. У дисертації знайшли відображення теоретичне відновлення зовнішнього

вигляду й конструкції об'єкта (архітектурних та історичних пам'яток Львова, відображених у путівникових виданнях) та реконструкція історичних процесів, подій та візій, засновані на збереженій наявній джерельній інформації.

У дослідженні знайшов застосування проблемно-хронологічний метод, що спрямований на поділ загальної теми на вузькі підтеми (розділи), сформульовані за хронологічним принципом, що дало можливість послідовно висвітлити періоди у розвитку путівникової традиції Львова.

У дисертаційному дослідженні було застосовано метод дискурс-аналізу тексту путівників та простеження генези різних історичних наративів. Цей метод передбачає ряд дослідницьких підходів, метою яких є критичне дослідження дискурсу (у нашому випадку путівникового), тобто аналіз співвідношення сил в суспільстві для формулювання нормативного підходу, з позиції якого можна критично проаналізувати ці співвідношення в зв'язку з соціальними змінами, створити уявлення про систему сповідуваних соціумом цінностей та інтерпретаційних схем. Застосовуючи антропологічний підхід, путівникові тексти аналізуються з точки зору світоглядних вартостей та інтерпретацій авторів путівників, аналітичного звернення до їх особистого досвіду, фахових студій, політичних переконань, соціальних упереджень, що знайшли відображення у текстах, а також утвердження національних варіантів історії Львова, запровадження у широкий обіг певних національних міфів. Часткове використання отримав у процесі роботи над дисертацією феноменологічний метод задля можливості виділити і проаналізувати стереотипізовані та міфологізовані форми людського мислення.

Дослідження путівникового дискурсу Львова 1871-1939 рр. дозволило повернути до наукового обігу багато маловідомих та незаслужено забутих імен творців путівників у руслі методики біографістики, вивчення окремих персоналій діячів культури та науки. У контексті конкретного історичного періоду проаналізовано біографічні факти 27 діячів з точки зору їх особистого

досвіду/професійних студій/політичних переконань, важливих під час написання текстів; кожен з них привносив своє бачення в авторський путівник.

Опрацьовуючи джерельну базу та історіографію проблеми, було залучено метод бібліометрії для встановлення динаміки вивчення досліджуваної тематики, поділу публікацій за хронологією та місцем видання. Конкретно-історичний пошуковий аналіз різновидових джерел та наукової літератури застосовувався для уточнення ступеня їх достовірності.

Розуміння суті та змісту методології конкретно-історичного дослідження, її базових принципів та наукового інструментарію, а також комплексне застосування наукового підходу та засобів до аналізу набутих знань й інформації про предмет дослідження дозволило охопити його в усій можливій повноті із використанням усієї сукупності наявних неопублікованих та опублікованих джерел. Застосування сучасних методологічних підходів забезпечило достовірність результатів наукових пошукувань та сприяло у розв'язанні окресленої наукової проблеми.

РОЗДІЛ II. ЛЬВІВ У ПУТІВНИКАХ ЕПОХИ ГАБСБУРГІВ (1871-1918, з перервою на російську окупацію)

Дослідники по-різному визначають точку відліку в історії путівників Львовом. Так, О. Шишка вважає предтечею всіх подальших львівських вадемекумів працю “Топографія міста Львова” (“Topographia civitatis Leopolditanae”, 1618) авторства аптекаря, купця, мандрівника і бургомистра Львова Йогана Альнпека, вміщену у великому латиномовному компендіумі “Визначні міста світу” (“Civitates orbis terrarum”, Кельн, 1618, т. VI) Георга Брауна та Франца Гогенберга⁶⁵. На мою думку, цю книгу важко назвати прообразом повноцінного путівника, оскільки вона не дає повного уявлення про наше місто, а обмежується лише фрагментарною інформацією. Уривок з цієї праці зі стислим описом природних багатств, міської забудови та основних занять мешканців у 1603-1605 рр. уже в наш час опублікував незалежний культурологічний часопис “І”⁶⁶. Я цілком згідна з думкою відомого польського історика-львовознавця Луції Харевич⁶⁷, яка вважає А. Шнайдера “батьком” першого львівського путівника; з цим твердженням солідаризуються сучасні дослідники О. Дявіл⁶⁸ та Ярослав Серкіз⁶⁹.

---

⁶⁵ Шишка О. Путівники, довідники, адресні книги: до історії путівників Львова. *Галицька Брама* (Львів). 1999. № 11/12: Львів і львів'яни. С. 2-4.

⁶⁶ Альнпех Й. Опис міста Львова. *І: незалежний культурологічний часопис* (Львів). 2004. С. 26-28.

⁶⁷ Charewiczowa Ł. Niedoceniony krajoznawca lwowski Antoni Schneider. Lwów, 1938. S. 10.

⁶⁸ Дявіл О. Початок нової доби у краєзнавчій літературі про Львів. *Книжковий світ* (Львів). – 1998. № 4. С. 11.

⁶⁹ Серкіз Я. З історії галицького краєзнавства. *Галицька Брама* (Львів). 1995. № 5. С. 2.

В авторських путівниках.

Автором першого путівника Львовом, що з'явився друком 1871 р., є Антоній Юліан Шнайдер (1825–1880) – історик-аматор, краєзнавець, колекціонер старожитностей, археолог, автор незавершеної “Енциклопедії до краєзнавства Галичини”.

Народився 12 червня 1825 р. у с. Вільшаниця Золочівського повіту (тепер – с. Велика Вільшаниця Золочівського району Львівської області). Батько – Леопольд Шнайдер, за походженням баварський німець, мати – Тереза Водницька. Його дитинство минуло у Жовкві. Навчався у Львівській гімназії, студії в якій не закінчив через матеріальну скруту після смерті батька. Заробляв на життя, виконуючи обов'язки писаря військової канцелярії Жовкви. Рано зацікавився місцевими пам'ятками архітектури та культури, зокрема замком графського роду Собеських. 1848 р. переїхав з родиною до Бродів. У 1848-1849 рр. – учасник угорського національного повстання, після придушення якого відбув трирічне тюремне ув'язнення. Відбував покарання разом з угорським істориком Йозефом Телекі, від якого перейняв думку, що існує більш шляхетний спосіб служіння вітчизні, аніж зброя в руках – дослідження її минулого. Це остаточно вирішило його подальшу долю. У 1858 р. Антоній переїхав до Львова, де спочатку працював урядовцем, а від 1862 р. – в редакції часопису “Dziennik Literacki”. Ретельно займався самоосвітою, багато читав, мандрував Галичиною, збираючи документи й матеріали до історії міст і сіл краю. Створення “Енциклопедії до краєзнавства Галичини”, два томи якої (819 гасел на літери А-Б) видрукувані у 1868-1874 рр. власним коштом, стало науковим проектом всього його життя. Від 1868 р. – член Галицького господарського товариства, від 1873 р. – співробітник археологічної комісії Краківської Академії наук, від 1876 р. – член виділу та бібліотекар крайового археологічного товариства у Львові. Самостійно

здійснював археологічні розкопки під час будівництва пагорба Люблінської унії, а також у с. Черепин під Львовом⁷⁰.

А. Шнайдер – автор численних краєзнавчих розвідок: “Міста і містечка в Галичині під історичним, статистичним і топографічним оглядом” (1864), “Статистика галицьких шкіл за 1860-1866 рр.” (1866), “Про глиняні вироби в Галичині” (1867), “Старожитності міста Жовкви” (1867), “Пам’ятки в катакомбах під костелом Божого Тіла оо. Домініканців у Львові” (1867), “Старе Село під Львовом” (1871), “Бабагора в Бескидах” (1872), “Монографія села Любіня” (1877), “Доісторичні пам’ятки в Любіні” (1877).

Багаторічна наукова конкуренція з Станіславом Кунасевичем, яка набула характеру особистої неприязні, нещадна критика ним його “Енциклопедії...”, що спричинила припинення державної фінансової субсидії, призвели до фатальної розв’язки – самогубства 25 лютого 1880 р. у Львові⁷¹.

Передісторія випуску першого в історії Львова путівника тісно пов’язана з будівництвом земляного кургану (пагорба) на честь 300-річчя Люблінської унії, що 1569 р. об’єднала Королівство Польське і Велике князівство Литовське в єдину федерацію – Річ Посполиту (земляні роботи на Високому Замку було розпочато 1869 р., а перша частина будівництва завершена 1871 р.). У зв’язку з відкриттям пагорба Комітет з відзначення ювілею, який очолював польський політик Францішек Смолька, запланував урочистості за участю численних делегацій з різних теренів, заселених поляками, – Великопольщі, Пруссії, Сілезії, Кракова, які “вперше у такій

---

⁷⁰ Podgórski W. Antoni Szneider. *Kłosa* (Warszawa). 1875. T. 20. 15 lutego (N 504). S. 118; Bieńkowski W. Schneider Antoni. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa; Kraków, 1994. T. 35. Zesz. 147. S. 571-573; Charewiczowa Ł. *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*. Lwów, 1938. S. 45-54; Ісаєвич Я. Шнайдер Антон. *Довідник з історії України* / за ред.: І. Підкови, Р. Шуста. Київ, 1999. Т. 3. С. 630; Булик Н. Антоні Шнайдер: штрихи до наукового портрету львівського археолога. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2010. Вип. 14. С. 440-441.

⁷¹ Антоній Шнайдеръ. *Діло* (Львів). 1880. 28 лют. (чис. 13). С. 4.

кількості прибували в мури лев'ячого міста”⁷². До цього заходу знана у Львові видавнича фірма Корнелія Піллера вирішила видати спеціальний путівник містом, оголосивши конкурс, у якому взяли участь відомі історики та краєзнавці С. Кунаевич і А. Шнайдер. Переможцем конкурсу став А. Шнайдер, випустивши 1871 р. “Путівник по місту Львову”⁷³, правда не в повній, авторській, а у скороченій видавцями редакції⁷⁴.

Цей вадемекум побудовано за маршрутним композиційним принципом. Його відкриває короткий історичний огляд, у якому А. Шнайдер відносить заснування Львова (“Льві-города”) князем Левом Даниловичем до 1268-1270 рр., а здобуття всієї Червоної Русі, захоплення міста у 1339 р. і спалення дерев'яного замку пов'язує з іменем Казимира III, який на його місці у 1342 р. побудував новий мурований замок. Автор влучно підмітив й наголосив історичну роль та стратегічну вагу Львова для польського королівства упродовж багатьох століть (1370-1772): “Яке було значення міста для Речі Посполитої можна побачити з того, що у привілеї 1689 р., який надав король Ян Казимир, названо його: Ornamentum monumentumque primarium Russiae ore totius regni⁷⁵, а у пактах конвенту короля Августа II згадано про нього як про останню заслону і форпост (antemurale) польських королів і всього християнства (et totius christianitatis)”⁷⁶.

Далі йде основна маршрутна частина (розділ “Найголовніші площі та вулиці”) з докладним описом площ і вулиць – площа Ринок та сім вулиць-

---

⁷² Peplowski S. Kopiec Unii Lubelskiej (1869 – 1871 – 1894). *Gazeta Narodowa* (Lwów). 1894. 11 sierpnia (N 193). S. 1-2.

⁷³ *Przewodnik po mieście Lwowie* / [A. Schneider]. Lwów, 1871. 68 s.

⁷⁴ Podgórski W. Antoni Szneider. *Kłosa* (Warszawa). 1875. T. 20. 13 lutego (N 504). S. 118.

⁷⁵ Головна окраса і пам'ятка Русі устами всього королівства.

⁷⁶ *Przewodnik po mieście Lwowie* / [A. Schneider]. Lwów, 1871. S. 4.

променів (вул. Дикастеріальна (Шевська), Краківська, Вірменська бічна, Домініканська, Руська, Шотландська (Бляхарська), Галицька), що виходять з неї і одна площа (Катедральна), окремих ділянок міста з їх існуючими та неіснуючими архітектурними пам'ятками (історичні Галицьке, Краківське, Жовківське, Стрийське, Зелене передмістя; Хорунщизна, Новий Світ, Байки, Богданівка, Підзамче, Пасіки). У контексті маршрутного опису вулиць та площ Львова згадуються та різною мірою характеризуються визначні будівлі (ратуша, Народний Дім, Королівський арсенал), костели (римо-католицький кафедральний собор, Єзуїтський костел, Домініканський собор, костели св. Магдалини та св. Антонія, кафедральний греко-католицький собор св. Юра, церкви св. Миколая, св. Онуфрія, св. Параскеви-П'ятниці та ін.), монастирі (згромадження св. Бригіди, оо. Василіан), навчальні і культурні заклади (Національний заклад ім. Оссолінських, музей Володимира Дідушицького у власній кам'яниці), товариства, лікарні.

Детально зупиняється Шнайдер на описі комплексу будівель кафедрального греко-католицького собору св. Юра: “Стоїмо на площі св. Юра перед архікатедрою греко-католицької львівської митрополії, палатою митрополита і обширною забудовою: греко-католицькою капітулою, канцелярією консисторії з архівом, капітульною бібліотекою, бібліотекою отця-каноніка Петрушевича, реколекційним будинком для духовенства і домом для священників-пенсіонерів. Звідси відкривається захоплююча панорама, а церква св. Юра домінує над цілим містом”⁷⁷.

Серед закладів культури для мене особливу цінність має інформація про Національний заклад ім. Оссолінських, заснований у 1817 р. графом Юзефом Максиміліаном Оссолінським. За даними А. Шнайдера, у 1871 р. колекція цього закладу налічувала 100 тис. томів книг, 1 872 рукописи, 6 733 гравюри,

---

⁷⁷ Przewodnik po mieście Lwowie / [A. Schneider]. Lwów, 1871. S. 35.

515 карт та атласів, 464 художні полотна, 419 дипломів, 1 150 старожитностей, 2 552 автографи ⁷⁸, більш як 10 тисяч монет і медалей, 1 333 зразки мінералів ⁷⁹.

Наприкінці путівника вміщено розділ “Статистика міста Львова”. У ньому наведено статистичні відомості щодо кількості площ, вулиць, передмість, будинків, мешканців за національною ознакою та конфесійним складом. Зокрема, згідно з даними урядового перепису населення 1869 р., у Львові налічувалася 7 площ (на передмістях 11), 28 вулиць (на передмістях 117), 3 381 кам’яниця, у якій проживало 87 109 постійних мешканців. Серед них – 46 252 особи латинського обряду, 12 406 осіб греко-католицького віросповідання, 26 694 особи іудейського віровизнання, 1 346 лютеран та невелика кількість вірмен православного та католицького обрядів ⁸⁰. Окрім того, наводилась статистика економічного стану міста: у ньому налічувалось 87 готелів і заїжджих дворів, 116 ресторанів, 36 кав’ярень, 19 цукерень, 9 броварів, 80 пекарів, 82 різники, 158 ковбасників, 111 виробників круп, 10 садівників, 2 парові млини, 26 крамниць борошна, 298 фіакрів.

Завершує путівник стислий опис Високого Замку із пагорбом Люблінської унії. Текст путівника написаний доступно для широкого загалу мовою. А. Шнайдер як автор зазначений не на титульному аркуші, а на останній сторінці видання.

Недоліком застосування маршрутного принципу у путівнику Шнайдера, на мою думку, є накопичення масиву добротної історичної інформації без необхідної систематизації (разом йде опис усіх вулиць та площ міста без спеціального виокремлення ділянок, існуючих й вже не існуючих на момент

---

⁷⁸ Автограф – рукопис твору автора.

⁷⁹ Мовна М. Оссолінеум у дзеркалі путівників Львовом (1871-1939). *Galicja. Studia i materiały* (Rzeszów). 2017. Т. 3: 200 lat Ossolineum. S. 251.

⁸⁰ *Przewodnik po mieście Lwowie* / [A. Schneider]. Lwów, 1871. S. 63-64.

написання книги секуляризованих австрійською владою сакральних споруд; в силу свого піонерського статусу маршрути ще добре не розпрацьовані, а це вимагає від читача доброї обізнаності з давньою і сучасною топонімікою Львова й ускладнює засвоєння викладеного матеріалу для гостей міста).

Австрійська візія виявляється на сторінках путівника не стільки у змістовному викладі історичного матеріалу (відсутня власне австрійська історична складова), який можемо назвати об'єктивним за своєю суттю та по-німецьки скрупульозним, скільки опосередковано, зовнішньо – у вигляді згадки про відвідини лісу на Лоншанівці цісарем Йосифом II двічі (1780, 1786) і його перейменування на Кайзервальд (Цісарський ліс); австрійській військовій присутності у місті, що складалась з 12 тисяч військовиків у чотирьох піхотних полках, батальйоні стрільців, дивізії уланів, артилерійському полку та військовому шпиталі; подвійного маркування назв споруд мілітарного призначення, наприклад, Міський арсенал (sekhaus), військова в'язниця (stokhaus), військовий транспортний заклад (transporthaus), військові фортифікації (blokhaus).

Окрасою путівника А. Шнайдера стали чорно-білі ілюстрації, які виконала друкарська фірма Піллерів на основі літографій відомих львівських графіків чеського походження Йозефа Свободи та Карела Ауера, що презентували для огляду читача визначні архітектурні набутки Львова. Всього у путівнику вміщено вісім літографій: герб Львова, кафедральний римо-католицький костел, львівська ратуша, Національний заклад ім. Оссолінських (нині – головний корпус Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника), театр графа Станіслава Скарбека (нині – Національний академічний український драматичний театр ім. М. Заньковецької), палац латинських архієпископів (нині – курія Львівської римо-католицької архідієцезії), ярмарок поблизу церкви св. Юра, вид Львова з Високого Замку. На той час ілюстрування книжок не було поширеною практикою, а радше

винятком. Знана дослідниця культурного ландшафту Галичини першої половини XIX ст. Софія Малець справедливо назвала літографії Карела Ауера “своєрідною енциклопедією галицького побуту”⁸¹, оскільки чимало із зафіксованих ним будівель та культурних ландшафтів не дійшли нашого часу.

Перший в історії Львова путівник отримав доволі об’єктивні відгуки у пресі. Моментально розгорнутою схвальною рецензією невідомого автора відгукнулася газета “*Dziennik Polski*” за 21 серпня 1871 р.: “...Повинні ми тут зауважити, що путівник укладений дуже старанно, є вичерпним і різнобічним, оскільки увібрав у себе найкращі та найавтентичніші джерела, зокрема “Енциклопедію до краєзнавства Галичини” А. Шнайдера. Він є дуже корисним, а для приїжджих із провінції до Львова навіть необхідним придбанням. Нетутешніх наших читачів дуже заохочуємо до придбання цієї книжки, оскільки новий наклад не так швидко з’явиться у крамницях”⁸².

Друге видання путівника А. Шнайдера, значно більше за обсягом, присвячене II з’їзду польських лікарів і природознавців, який відбувся 19-24 липня 1875 р. у Львові, доповнене планом міста, вийшло накладом книгарні “Владислав Губринович і Владислав Шмідт” за кошт товариства польських лікарів⁸³. А. Шнайдер був делегатом згаданого з’їзду, перше засідання якого відбулося 20 липня у великому залі засідань львівської ратуші; при вході до зали учасникам імпрези безкоштовно вручали “Путівник Львовом” А. Шнайдера⁸⁴.

Прізвище А. Шнайдера, на відміну від попереднього видання, уже вказане на титульному аркуші. Путівник розширено за рахунок доповнення

---

⁸¹ Малець С. За часів Маркіяна Шашкевича. Львів: Центр Європи, 1997. С. 151.

⁸² Przewodnik po mieście Lwowie. *Dziennik Polski* (Lwów). 1871. 21 sierpnia (N 230). S. 2.

⁸³ Przewodnik po Lwowie / ułożył A. Schneider. Wyd. 2. Lwów, 1875. 120 s.

⁸⁴ Pamiętnik drugiego Zjazdu lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie (19-24 lipca 1875 r.). Lwów, 1876. S. 17.

розділу “Найголовніші площі та вулиці” новим матеріалом, який автор структурував на п’ять підрозділів відповідно до тодішнього адміністративного поділу міста на ділянки: “Середмістя”, “Галицьке передмістя,” “Краківське передмістя”, “Жовківське передмістя”, “Личаківське передмістя”. Подача фактологічного матеріалу у ньому була удосконалена – помітніші вулиці міста кожної з ділянок виділено окремими абзацами, що виявилось доцільнішим для кращого орієнтування на місці та засвоєння інформації зацікавленим читачем – мандрівником. У контексті розділу “Визначніші будівлі, костели та монастирі” дещо розширено матеріал про окремі історичні пам’ятки (Латинський кафедральний собор з його каплицями, костел Божого Тіла ордену домініканців).

Автор додав суто практичну інформацію, якої бракувало у попередньому виданні (перелік культурних і фінансових установ, товариств, організацій, фахівців; розклад руху поїздів та ціни на фіакри; нові назви вулиць Львова; список готелів, кав’ярень, цукерень; рекламний блок).

Автором наступного путівника Львовом є відомий краєзнавець і журналіст, знавець археології, нумізматики, історії та історичних пам’яток Львова, доктор права Станіслав Кунасевич, який на путівник А. Шнайдера відгукнувся критичною статтею ⁸⁵. Його основні критичні “стріли” стосувалися, по-перше, відсутності прізвища автора книжки на титульному аркуші, по-друге, конкретних помилкових відомостей, які А. Шнайдер навів у путівнику: інформації про першу згадку Львова в літописах (1268), року будівництва ратуші (1837), часу заснування багатьох львівських костелів, а також браку даних про відомих людей міста, зокрема Костянтина Корнякта.

---

⁸⁵ Kunasiewicz S. Wzmianka krytyczna o przewodniku po mieście Lwowie. Kraków, 1873. 7 s.

С. Кунасевич також критикує “Енциклопедію до краєзнавства Галичини” А. Шнайдера⁸⁶.

С. Кунасевич народився 1842 р. у Львові. Редактор часописів “Kurjer Polski” і “Goniec Lwowski”, засновник товариства “Художнього мистецтва” у Львові. Автор низки наукових і краєзнавчих праць львівської тематики: “Про археологічні знахідки” (1873), “Археологічні прогулянки Львовом” (3 зошити, 1874-1876), “Захоплення Русі, її втрата та нове приєднання до Польщі” (1874), “Граф Євстахій Тишкевич. Спогади” (1874), “Путівник костелом Божого Тіла оо. Домініканців у Львові” (1876), “Д-р М. Раппапорт, його становище в єврейській громаді та краї” (1876), “Тадеуш Костюшко в Америці” (1876), “Путівник Вільда Львовом з історичним нарисом міста” (1878), “Львів 1809 року. Вступ австрійців” (1878), упорядник родинного “Архіву Врублевецьких” (1878). У 1870-х рр., тісно співпрацюючи з тодішнім консерватором галицьких старожитностей графом Мечиславом Потоцьким, активно долучився до справи збереження історичних пам’яток, львівських костелів і монастирів. Публікувався у часописах “Gazeta Narodowa”, “Przyjaciel Domowy”, “Przegląd Polski”, “Rocznik dla archeologów, numizmatyków i bibliografów polskich”, “Ruch Literacki”. Запеклий науковий критик та особистий супротивник А. Шнайдера в галузі історичного краєзнавства, автор критичної розвідки першого путівника Львовом “Критична згадка про путівник по місту Львову” (1871). Передчасно помер 11 травня 1879 р. у Львові⁸⁷.

---

⁸⁶ Charewiczowa Ł. *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*. Lwów, 1938. S. 61.

⁸⁷ Kunasiewicz Stanisław. *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*. Kraków, [1930]. T. 8. S. 238; Kunasiewicz Stanisław. *Encyklopedia Kresów* / red. M. Karolczuk-Kędzierska. Kraków, [2005]. S. 225; Charewiczowa Ł. *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*. Lwów, 1938. S. 39, 52, 60-62; Szolginia W. *Historiografia architektury i urbanistyki dawnego Lwowa*. Warszawa, 1989. S. 11-12; Козицький А. Кунасевич Станіслав. *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2010. Т. 3. С. 685-686.

С. Кунаевич багато років виношував план написання власного провідника містом, який реалізував 1878 р. із виходом “Путівника Вільда Львовом...”⁸⁸. Видавництво відомого львівського видавця та книгаря Кароля Казимира Вільда погодилося видрукувати путівник своїм коштом за умови, що у назві буде зазначено прізвище видавця.

Видання С. Кунаевича, що започаткувало новий тип путівника – довідниковий, складається з 10 розділів: “Найпотрібніша інформація”, “Нарис історії Львова”, “Назви і герб Львова”, “Архіви”, “Бібліотеки і музеї”, “Наукові заклади”, “Чиновники, уряди і установи”, “Заклади і товариства з розвитку кредиту, рільництва і промислу”, “Релігійні інституції”, “Цвинтарі”.

Історичний нарис займає практично половину змістової частини путівника (с. 7-85) і великою мірою базується на праці С. Кунаевича “Археологічні прогулянки Львовом”⁸⁹, що у своїй основі є польськоцентричною. Особлива увага звернута автором на закладення міста та перші десятиліття княжого періоду в його історії. Заснування Львова Кунаевич датує 1255 р., коли князь Данієль (в авторській транскрипції) Романович заклав місто на території давнього села Знесіння і назвав його на честь сина Льва. Багато сторінок нарису присвячено татарським нападам та внаслідок цього знелюдненню земель Червоної Русі. Насправді ця теза польської історіографії мала на меті просунути думку про виключно польський склад населення краю після його спустошення та винищення корінних мешканців-українців.

Що стосується підкорення краю Казимиром III, Кунаевич вважає: захоплення ним влади відбулося майже безкровно, на підставі спадкового права: “Болеслав Тройденович, князь мазовецький, син сестри князя Юрія, був

---

⁸⁸ Wilda przewodnik po Lwowie. Z zarysem historji miasta / ułożył S. Kunasiewicz. Lwów, 1878. 192 s.

⁸⁹ Kunasiewicz S. Przechadzki archeologiczne po Lwowie. Lwów, 1874. Zesz. 1. 54 s.

отруєний в 1340 р. Будучи правнуком Владислава Локетка з другої лінії, а одружений з рідною сестрою королеви Альдони, був Болеслав споріднений з Казимиром Великим. Ця спорідненість призвела до того, що Казимир на підставі спадкового права після смерті бездітного Болеслава Тройденовича зайняв без боїв у квітні 1340 р. Галицьку Русь”⁹⁰. Автор путівника високо оцінює історичну роль та діяння Казимира III, коли “Русь наново пригорнулася до великого організму Польщі”, оскільки за часів правління цього короля, Львів отримав магдебурзьке право (1356), а окремим привілеєм було юридично санкціоновано існування у місті громад українців, вірмен, євреїв, татар і сарацинів, що “надало підставу свободи та заможності місцевим мешканцям”. У Середньовіччі Львів, вигідно розташований на шляху з Заходу на Схід, став великим торговим центром, опису життєдіяльності та військових перипетій якого, серед яких невдала облога міста козацькими військами Богдана Хмельницького 1648 і 1655 р., турецький набіг 1672 р., а також успішний напад шведів 1704 р., присвячено немало місця на сторінках “Нарису історії Львова”. Окремо йдеться про зайняття восени 1772 р. австрійцями частини давніх польських земель з центром у Львові, які стали називатися провінцією Галичина. Підсумовуючи історичний огляд, Кунаевич в цілком польськоцентричному дусі твердить, що Львів “вірні ділив з всією Польщею як сонячні хвилини своєї історії, так і смутні та розпачливі, захищав своїми грудьми цілу Польщу від татарських нападів і піддався новому уряду згідно підписаної присяги вірності задля нового порядку”⁹¹.

У розділах “Архіви”, “Бібліотеки і музеї” та “Наукові заклади” достатньо уваги вділено культурній та науковій спадщині Львова, зокрема детально описано архівні збірки колишнього ордену бернардинців,

---

⁹⁰ Wilda przewodnik po Lwowie. Z zarysem historji miasta / ułożył S. Kunasiewicz. Lwów, 1878. S. 11.

⁹¹ Ibid. S. 85.

домініканців та кармелітів, міського (магістратського) архіву. Розділ “Бібліотеки і музеї” відкриває інформація, присвячена Національному закладу ім. Оссолінських – спочатку коротка історична довідка, а тоді – біжучий стан. За даними автора, у 1877 р. інвентарна книга Оссолінеуму зафіксувала 71310 одиниць зберігання, серед яких: 4545 дублетів, 4449 друків в одному екземплярі, 2362 рукописи, 2657 автографів, 828 дипломів, 74 портрети, 21681 гравюра, 622 картини⁹². У той час дирекцію закладу очолював історик Войцех Кентшинський, а функції головного охоронця виконував Едвард Павлович. Кунасевич навів вельми цікаві та промовисті статистичні дані відвідуваності бібліотеки: науковий читальний зал за жовтень 1875 – вересень 1876 рр. (204 робочі дні) обслужив 1329 читачів, яким було видано для опрацювання 810 рукописів, 3749 книг, 7082 томових видань. Як подає статистика, за день обслуговували 7 читачів, яким було видано 4 рукописи, 18 книг, 35 томових видань. Читальний зал для широкої публіки за цей час (183 дні) відвідало 5895 читачів. За день обслуговували 32 особи. Окрім цього, за дозволом дирекції, окремі категорії читачів користувались послугами абонементу: за 1896 р. ним скористалось 135 читачів, які отримали на руки 1977 книг в 3137 томах.

Музей займав дев'ять залів, які демонстрували відвідувачам дохристиянський світ Світоvida, доісторичні та античні археологічні знахідки, нумізматику, сфрагістику, стародруки, історичні пам'ятки (посуд, клейноди, зброю), витвори мистецтва (скульптури, картини, гравюри), кабінет зброї та розмаїтості. На думку автора путівника, злиття закладів Юзефа Максиміліана Оссолінського з його колекцією книг, рукописів, автографів, дипломів та Генриха Любомирського зі збіркою музейних експонатів стало “не лише дуже багатим джерелом для працівників науки і мистецтва, але й національним

---

⁹² Мовна М. Оссолінеум у дзеркалі путівників Львовом (1871-1939). *Galicja. Studia i materiały* (Rzeszów). 2017. N 3: 200 lat Ossolineum. S. 252-253.

набутком, у якому воєдино переплелися минуле, сучасне та майбутнє і сформувало одну велику духовну цілість, єдину безсмертну ідею”⁹³.

Серед наукових закладів міста С. Кунасевич виділяє Львівський університет, Вищу політехнічну школу (пізніше – Політехніка), гімназії та реальні школи, а у рубриці “Часописи та видавництва” подає перелік польських газет і журналів (всього 38 найменувань).

На противагу А. Шнайдеру, піонеру маршрутного принципу компонування путівників, С. Кунасевич став родоначальником путівника довідникового типу. Ці дві схеми їх побудови, які започаткували засновники цього виду краєзнавчої літератури, збережуться і надалі, що наочно простежуватиметься у цьому дослідженні.

Прикметною рисою кінця XIX ст. став вихід путівників, приурочених до пам’ятних подій у житті столичного міста краю, насамперед зібрань різних професійних спільнот. Однією з них був II з’їзд польських техніків (1886). До цієї небуденної події було видано змістовний провідник вузловими залізничними станціями – “Путівник з Кракова до Львова, Підгірець, Підволочиськ, Бродів, Слободи Рунгурської, Чернівців і Львовом”⁹⁴.

Львів на сторінках цього видання доволі репрезентативно представлений у семи розділах: “Найважливіша інформація”, “Історія міста Львова” (розділ “Нарис історії Львова” пера С. Кунасевича з його путівника 1878 р.), “Львівські будівлі” (авторства М. Ковальчука), “Музеї, бібліотеки, архіви”, “Школи”, “Громадські парки”, “Розташування міста Львова”.

---

⁹³ Wilda przewodnik po Lwowie. Z zarysem historii miasta / ułożył S. Kunasiewicz. Lwów, 1878. S. 107.

⁹⁴ Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podhorzec, Podwołoczysk, Brodów, Słobody Rungurskiej, Czerniowiec i po Lwowie / [napisali: P. Stwiertnia, S. Kunasiewicz, M. Kowalczuk, A. Świątkowski, B. Pawlewski]. Lwów, 1886. 249 s.

Центральним розділом путівника є розділ “Львівські будівлі”. Його автор як фахівець-архітектор виділяє п’ять періодів забудови міста, тісно пов’язаних з історичним процесом: I період – доготика (1257-1340); II період – готика (1340-1500); III період – ренесанс (1500-1630); IV період – бароко і рококо (1630-1780); V період – найновіший (1780-1886). М. Ковальчук доволі вичерпно з конструктивної та стильової точок зору характеризує вже неіснуючі та збережені пам’ятки кожного з історичного періодів – дерев’яні Низький та Високий Замок, церква св. Онуфрія, каплиця оо. Василіан на місці катедри св. Юра, костел св. Яна Хрестителя біля підніжжя Високого Замку, перша мурована церква св. Миколая 1280 р. (I період); Латинський та Вірменський кафедральний собори з частковою перебудовою пізнішого часу (II період); кам’яниці площі Ринок; бурхливий розвиток сакральної архітектури втілюється у розбудову численних костелів та церков (Волоська церква, костели бенедиктинок, бернардинців, каплиця Боїмів, муровані церкви св. Онуфрія та св. Миколая та ін.) (III період); місто прикрасили костели домініканців, єзуїтів, собор св. Юра, монастир піярів, низка приватних будинків на вул. Вірменській (IV період); будинок Земського кредитного товариства, ратуша, Національний заклад ім. Оссолінських, палац латинських архієпископів, Політехніка, будівля Намісництва, костел францисканок, приватна житлова забудова (V період). Охарактеризувавши львівську забудову упродовж всього часу її існування, автор детально зупинився на основних пам’ятках кожного з періодів. Їх опис супроводжувався планами та фотографіями роботи відомого фотомитця Едварда Тшемеського.

Ще однією помітною подією в житті краю був V з’їзд польських лікарів і природознавців (18-21 липня 1888 р.), якому присвячено “Путівник Львовом з додатком мапи Галичини і планом міста Львова”⁹⁵. На засіданні львівського

---

⁹⁵ Przewodnik po Lwowie. Z dodatkiem mapy Galicyi i planu miasta Lwowa / komitet red.: E. Dunikowski, T. Stanecki, J. Żuliński [i in.] Lwów, 1888. 172 s.

магістрату на чолі з президентом Едмундом Мохнацьким було ухвалено виділити 250 гульденів з міської скарбниці на видання путівника Львовом для учасників цього зібрання ⁹⁶. До редакційного комітету, який готував видання до друку, входили Еміль Дуніковський, професор філософського факультету Львівського університету Томаш Станецький та Юзеф Жулинський.

Еміль Дуніковський (гербу Абданк) – геолог, палеонтолог, географ, мандрівник. Народився 13 грудня 1855 р. в м. Бережани (тепер – Тернопільської області) у шляхетській родині. Гімназію закінчив у рідному місті. Навчався в університетах Львова, Відня та Мюнхена. У 1877 р. отримав диплом Віденського університету. У 1877-1879 рр. – асистент Львівської політехнічної школи. У 1879-1881 рр. – працівник Віденського геологічного інституту. 1881-1884 р. перебував на кафедрі палеонтології Мюнхенського університету. У 1884-1889 рр. – професор кафедри геології Львівського університету. У 1889-1924 рр. – зав. кафедри мінералогії і петрографії цього ж університету, 1891-1892 рр. – декан філософського факультету.

Член Краківської академії наук, з 1875 р. член, а згодом у 1892-1893 рр. голова товариства природознавців ім. Коперника. Член-кореспондент державного інституту геології у Відні, член Бельгійського королівського геологічно-палеонтологічного товариства у Брюсселі, учасник численних геологічних, мінералогічних та географічних експедицій. У 1894-1898 рр. брав участь в наукових експедиціях до Туреччини, Албанії, Македонії, Греції, Румунії, на Апеніни, Фінляндію, Росію, Кавказ та Вірменію, Туніс, Алжир і Сахару. У 1906 р. брав участь у роботі геологічного конгресу в Мексиці та мандрував Південною Америкою. У 1907 р. – директор закладу мінералогії

---

⁹⁶ Kronika. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1888. 6 lipca (N 186). S. 6.

Львівського університету, який розміщувався по вул. Длугоша, 1. У 1910 р. досліджував гірський масив Сіхоте-Алінь (Росія).

Автор колективних праць “Фізична географія польських земель” та “Геологічний атлас Галичини. Карти” (1885-1914), книг “Огляд геології Галичини” (Львів, 1879), підготував розділ “Геологія Львова” до “Путівника Львовом” (Львів, 1888), присвяченого V з’їзду польських лікарів і природознавців, “Науковий путівник у мандрівках V з’їзду польських лікарів і природознавців у Львові” (Львів, 1888) та “Мандрівки до Бескиду” (Львів, 1892), “Листи з Америки. Враження з подорожі по Північній Америці” (Львів, 1892), “Від Атлантики аж за Скелясті гори: природознавчі нотатки з дворазової подорожі до Північної Америки” (Львів, 1893), “Серед поляків в Америці. Друга серія “Листів з Америки” (Львів, 1893), “Геологія Карпат та Прикарпаття” (Краків, 1910). Публікувався польською та німецькою мовами у часописах “Kosmos”, “Gazeta Narodowa”, “Słowo Polskie”, “Die Zeit”, “Zeitschrift d. Deutschen geolog. Gesellschaft”, “Naphta”.

Зібрав велику колекцію мінералів, яку згодом передав у Мінералогічний музей Львівського університету. У 1897-1898 рр. спорудив власний палац на вулиці Мохнацького (сучасна вул. Драгоманова, 42), який в 1911 р. продав Митрополитові Андреєві Шептицькому. Згодом проживав на вул. Танської, 1 (сучасна вул. Руданського). Помер у Львові 24 червня 1924 р., похований на Личаківському цвинтарі⁹⁷.

---

⁹⁷ Towarzystwo liczyło w bieżącym roku 153 członków. *Kosmos* (Lwów). 1889. S. 4; Kamieński M., Pazdro Z. Rozwój nauk mineralogicznych i geologicznych na Uniwersytecie Lwowskim do 1939 r. *Prace Muzeum Ziemi* (Warszawa). 1980. Zesz. 31. S. 137-148; Wiczkowski J. Lwów, jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście. Lwów, 1907. S. 257-259; Hahn W. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. Lwów, 1899. T. 1: (1894/1895 – 1897-1898). S. 202; Hahn W. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. Lwów, 1912. T. 2. S. 489-490; [Radziszewski B.]. V zjazd lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie. *Kosmos* (Lwów). 1888. S. 207-208; Nowak J. Emil Dunikowski: [nekrolog] *Wiadomości Geograficzne* (Kraków). 1924. Zesz. V. S. 1; Мовна М. Путівники Українськими Карпатами: погляд в історію. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2016. № 1. С. 123-135; Słabczyński W., Słabczyński T. Dunikowski Emil. *Słownik podróżników polskich*. Warszawa: Wiedza powszechna, 1992. S. 96-97; Dunikowski Emil Habdank. *Wielka*

Довідниковий путівник кишенькового формату складався з трьох розділів – інформаційного з подачею відомостей про тарифи кінного трамвая, перелік банків, редакцій газет, книгарень, готелів, казино (клубів), вулиць та площ; короткого нарису історії Львова зі стислою характеристикою найвизначніших будівель на території п'яти дільниць: Середмістя, Галицької, Краківської, Жовківської, між Замковою горою та вул. Я. Кохановського⁹⁸ – основи тодішнього адміністративно-територіального устрою (Галицького Сейму, Політехнічної школи, палацу Намісництва, Національного закладу ім. Оссолінських, театру Скарбека, а також низки костелів і церков, бібліотек, музеїв та архівів); розділу, присвяченого комунальній гігієні, до якої зараховували такі галузі: геологія; клімат; статистика; цвинтарі; санітарний стан вулиць і площ; освітлення; шпиталі; товариство охорони тварин.

Автором підрозділу “Геологічні стосунки Львова” виступив Е. Дуніковський, який стисло проаналізував тектоніку, геоморфологію, геологічну будову та відклади корисних копалин околиць міста. Кліматичну картину Львова (напряму вітру, температурні показники), яку систематично почали спостерігати з 1824 р., охарактеризував Т. Станецький.

Оскільки путівник присвячено професійному форуму лікарів і природознавців, на його сторінках вперше знайшли висвітлення питання комунальної гігієни як у вигляді статистичних даних, так і в детальному описі дотичних до охорони здоров'я інституцій (міські лазні, дезінфекція громадських місць, вивіз сміття, міська служба здоров'я, шпиталі, лікувальні та добродійні заклади, товариство галицьких лікарів, аптекарів та ветеринарів

---

*encyklopedia gór i alpinizmu: w 7 t. / pod red. M. i J. Kielkowskich. Katowice: Stapis, 2013. T. 6: Ludzie gór. S. 210; Бірюльов Ю. Дуніковський Еміль. Енциклопедія Львова / за ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2008. Т. 2. С. 193-194; Білоніжка П. Дуніковський-Габданк Еміль. *Encyclopedia. Львівський національний університет ім. І. Франка*: в 2 т. Львів, 2011. Т. 1. С. 469.*

⁹⁸ Сучасна вул. К. Левицького.

з переліком докторів медицини Львова). Зафіксовано наступні цифри статистики: у 1887 р. у місті налічувалося 246 вулиць, 24 площі, 120 тисяч мешканців, які проживали у 3508 будинках ⁹⁹. Місто освітлювалося “нафтовими” (гасовими) лампами (866) і газовими ліхтарями (656), річне утримання яких становило 52 875 злотих. Від 1876 р. у Львові функціонувало Галицьке товариство охорони тварин, засновником якого був знаний природознавець, професор університету доктор Е. Ланота.

З нагоди такої важливої цивілізаційної події в економічному й культурному житті Австро-Угорщини загалом та Львова зокрема, як відкриття загальної Крайової виставки, що тривала від 5 червня до 16 листопада 1894 р., місто отримало відразу чотири путівники, яких на той час бракувало: німецькомовний “Провідник Львовом та загальною Крайовою виставкою” Альберта Ціппера, два польськомовні – “Ілюстрований путівник Львовом разом з планами міста Львова, загальної Крайової виставки, театру Скарбека, літнього театру, кінної та електричної колії” Антонія Юліана Голлендера, “Ілюстрований путівник Львовом та загальною Крайовою виставкою” Михайла Ковальчука й український “Провідник по виставі Краєвій” Володимира Шухевича.

Австрійський письменник, есеїст й перекладач, доктор права А. Ціппер народився 8 травня 1855 р. у Львові в сім’ї австрійського військовика. Навчався в головній домініканській школі. 1863 р. з батьками переїхав до Відня, де продовжив навчання в гімназії, яку закінчив 1872 р. Цього ж року розпочав правничі та філософські студії у Віденському університеті. 1873 р. повернувся до Львова, де почав студіювати право. 1880 р. захистив докторат на філософському факультеті Ягеллонського університету й отримав посаду гімназійного професора спочатку в Кракові, а згодом у

---

⁹⁹ Przewodnik po Lwowie. Z dodatkiem mapy Galicyi i planu miasta Lwowa / komitet red.: E. Dunikowski, T. Stanecki, J. Żuliński [i in.] Lwów, 1888. S. 83, 86.

львівській гімназії ім. Франца-Йосифа I. Від 1885 до 1921 рр. викладав німецьку мову і літературу як доцент Львівської політехніки. Літературну працю розпочав у 1876 р. Плідно працював як письменник та перекладач. З-під його пера вийшла низка книг: “Гердер як педагог” (1886), “Міфологія греків та римлян для шкільної молоді” (1886), “Сім чудес світу. Подорож до Олімпії: оповідання зі старожитності” (1896), “Цісар Франц-Йосиф I” (1888), “Лютня і меч: життя Ш. Петефі” (1893), “Історія німецької літератури від часів Реформації до сучасності” (1898), “Практична граматики німецької мови для поляків” (1899). Зібрав і видав два томи поетичної й драматичної спадщини Фрідріха Шиллера (1883-1885). Автор численних статей, літературних есе та рецензій у польській (“Ateneum”, “Bluszcz”, “Kłosy”, “Kraj”, “Czas”, “Dziennik Polski”, “Gazeta Lwowska”, “Gazeta Narodowa”, “Muzeum”, “Przewodnik Naukowy i Literacki”, “Ziarno”) і німецькій (“Der Patriot”, “Montags-Zeitung”) пресі. Член редакційного комітету львівського часопису товариства викладачів вищої школи “Muzeum”. Був редактором “Словника польської та німецької мови” Ф. Конарського і А. Інлендера (1897). Ціппер вважається одним із кращих перекладачів творів М. Мальчевського, Б. Залеського, А. Міцкевича німецькою мовою. Засновник літературного товариства ім. А. Міцкевича у Львові. Автор першого німецькомовного путівника Львовом та загальною Крайовою виставкою 1894 р. Проживав у Львові за адресами: вул. Сикстуська, 56а (сучасна вул. П. Дорошенка), вул. С. Хшановської, 10 (сучасна вул. М. Вербицького), вул. Яблоновських, 2 (сучасна вул. Ш. Руставелі)¹⁰⁰. 1925 р. виїхав до Кракова, де помер 3 квітня 1936 р.¹⁰¹

---

¹⁰⁰ Pług A. Albert Zipper. *Kłosy* (Warszawa). 1883. T. 36. 24 marca-5 kwietnia (N 927). S. 222-223; Zipper Albert *Bibliographisches Lexikon* / Constantin von Wurzbach. Wien, 1891. Th. 60. S. 172-173; W. I. Dr. Albert Zipper. *Słowo Polskie* (Lwów). 1901. 28 lipca (N 348). S. 1-2; Dr. Albert Zipper (1876-1901): dwudziestopięciolecie jego działalności literackiej w głosach prasy polskiej. [Lwów, 1902]. 16 s.; Dwudziestopięciolecie pracy literackiej. Dr. A. Zipper. *Ilustracja Polska* (Kraków-Lwów). 1901. 15 listopada (N 9). S. 184-185; Księga adresowa stoł. król. m. Lwowa / F. Reichman. Lwów, 1906. S. 256; Skorowidz adresowy król. stoł. m. Lwowa / red.

Свій путівник А. Ціппер видрукував з дозволу оргкомітету Крайової виставки, який вважав вибір автора надзвичайно вдалим з огляду на те, він був родовитим львів'янином, багаторічним мешканцем міста, щиро до нього прихильним і блискуче впорався із поставленим перед ним завданням ¹⁰². Путівник А. Ціппера ¹⁰³ – перший німецькомовний путівник нашим містом, призначений для інформаційних потреб гостей із різних провінцій імперії, які прибули на Крайову виставку для ознайомлення з економічними досягненнями краю, налагодження ділових контактів, світських зв'язків. Він складався з двох частин: власне путівника Львовом та провідника окремими павільйонами виставки (всього 131). Путівник містом довідникового типу знайомив приїжджих із географічними та статистичними відомостями, які подав керівник міського статистичного бюро К. Осташевський-Баранський, особливостями мови його мешканців, у яких переважало польське мовлення, із архітектурними перлинами й туристичними атракціями з обов'язковим зазначенням архітектурного стилю стисло описаної споруди (Латинська катедра, костели єзуїтів, домініканців, бернардинців, св. Яна Хрестителя на Старому Ринку, Волоська церква, церква св. Параскеви-П'ятниці, катедра св. Юра, Вірменська катедра, синагоги, Галицький Сейм, Дім Інвалідів, Галицька ощадна каса, Головна пошта, Гранд-готель, Національний заклад ім. Оссолінських, Міський промисловий музей, Музей ім. Дідушицьких, університет, Політехніка, Ставропігійський інститут, міський архів),

---

J. R. Szpigel. Lwów, 1908. S. 84; Sonnenschein M. Lwowski skorowidz adresowy mieszkańców oraz handlu i przemysłu król. stoł. m. Lwowa. Lwów, 1926. S. 589.

¹⁰¹ Rollauer J. Z żalobnej karty. Ś. p. Albert Zipper. *Przegląd Pedagogiczny* (Warszawa). 1936. 15 września (N 13). S. 222.

¹⁰² Z wystawy. *Dodatek do "Dziennika Polskiego"* (Lwów). 1894. 12 czerwca (N 162). S. 3.

¹⁰³ Zipper A. Führer durch die Allgemeine Landes-Ausstellung sowie durch die königl. Hauptstadt Lemberg. Lemberg, 1894. 123 S.

транспортним сполученням (співіснували електричний трамвай, кінний трамвай та фіакри).

Побіжно згадувались і найближчі підльвівські відпочинкові місцевості (Винники, Брюховичі, Зимна Вода). Путівник, виконаний у кольорі, містив план як усього Львова, так і самої виставки з розташуванням її основних об'єктів.

Вихід путівника у світ викликав хвилю позитивних рецензій у львівській пресі. Так, за повідомленням газети “*Kurjer Lwowski*”, свій путівник А. Ціппер уклав на замовлення дирекції Крайової виставки, а його “укладення таке, що дає можливість орієнтуватись в одній хвили”¹⁰⁴. “*Dziennik Polski*” від 30 червня 1894 р. інформував, що книга А. Ціппера отримала визнання серед депутатів парламенту, які відзначили сумлінність автора у доборі фактичного матеріалу¹⁰⁵. Путівник можна було придбати (за один злотий) в усіх книгарнях міста і на території виставки.

А. Ю. Голлендер народився, за деякими даними, у квітні 1859 р. у м. Станіславові (тепер – Івано-Франківськ). Від 1873 р. був співвласником друкарні у Коломиї (разом із Генріхом Задембським), в якій друкувалися праці професорів місцевої гімназії та підручники для народних шкіл. У 1887 р. (за іншими даними 1888 р.) друкарня перейшла у повну власність А. Ю. Голлендера, який керував нею до 1892 р., часу банкрутства. Тоді, правдоподібно, переїхав до Львова, де у 1894 р. видав “Ілюстрований путівник Львовом разом з планами м. Львова, загальної Крайової виставки, театру Скарбека, літнього театру, кінної та електричної колії”. У Львові проживав на вул. Хорунщизни, 15 (сучасна вул. П. Чайковського). Член товариства друкарів, відливачів друкарських форм і суміжних професій для Галичини,

---

¹⁰⁴ Wystawa Krajowa. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1894. 24 czerwca (N 173). S. 5.

¹⁰⁵ Z wystawy. *Dodatek do “Dziennika Polskiego”* (Lwów). 1894. 30 czerwca (N 188). S. 5.

Великого князівства Краківського і Буковини “Ognisko” (1905). У 1907-1908 рр. був видавцем та відповідальним редактором львівського місячника “Życie płciowe”¹⁰⁶.

Путівник А. Ю. Голлендера¹⁰⁷ змішаного довідниково-маршрутного типу містив такі розділи: “Начерк міста Львова” з короткою історичною довідкою, “Опис вулиць, площ та будівель” (Середмістя та основні історичні ділянки – Галицька, Краківська, Жовківська, Личаківська), “Костели, монастирі, церкви”, “Музеї, бібліотеки, архіви і театри”, “Влада та урядові установи”, “Наукові та освітні заклади”, “Фінансові інституції”, “Товариства” (серед них українські – “Академічний кружок”, “Боян”, “Руська Бесіда”, “Галицько-Руська Матиця”, “Товариство ім. М. Качковського”, “Клуб русинок”, “Просвіта”, НТШ, “Сокіл-Батько” та єврейські – товариство друкарів та набірників, львівська філія Єврейського альянсу у Відні, Яд Харузім та ін.), а також перелік фахівців (лікарів, адвокатів, ремісників), часописів, транспортні тарифи, розклад руху потягів, реклама.

Автор путівника в короткій історичній довідці виявляє себе відданим польським патріотом, говорячи про утиски польської мови в Галичині, де з приходом австрійської влади запанували германізаційні процеси й німецька мова отримала статус державної й викладової у школах і університеті. Він подає приклади переслідувань членів “Союзу польського народу” – учасників конспірацій Ф. Смольки, Флоріана Земляковського, Юліана Гослера, Леслава Лукасевича та ін. Крайова виставка оцінюється Голлендером як слухна нагода

---

¹⁰⁶ Słownik pracowników książki polskiej: suplement. Warszawa, 1986. S. 239; Materiały do historyi o drukarniach w Polsce a mianowicie o drukarniach lwowskich i prowincjonalnych / zebrał i ułożył S. Bednarski. Lwów, 1888. S. 70; Skorowidz adresowy król. stoł. miasta Lwowa / red. J. R. Szpigel. Lwów, 1908. S. 84; Mikulski S. Wielka księga adresowa stoł. król. m. Krakowa, stoł. król. m. Lwowa, król. wolnego m. Podgórze. Kraków, 1908. S. 62.

¹⁰⁷ Pustrowany przewodnik po Lwowie wraz z planami miasta Lwowa, Powszechnej wystawy Krajowej r. 1894, teatru hr. Skarbka, teatru letniego, kolei konnej i elektrycznej / zestawil A. J. Hollender. Lwów, 1894. 296 s.

для піднесення польського національного духу: “Загальна Крайова виставка 1894 р. буде наслідком тієї національної праці і покаже світові, що лише освіта, поєднана з працею для піднесення добробуту, може покращити сумне становище польського народу”¹⁰⁸.

Путівник побачив світ у друкарні “Піллер і спілка”, яку (в особі її технічного керівника Юзефа Ноймана) оргкомітет Крайової виставки відзначив срібною та бронзовою медалями “За старанність у виконанні друкованої продукції”¹⁰⁹.

Довідниковий “Ілюстрований путівник Львовом та загальною Крайовою виставкою”¹¹⁰ кишенькового формату, що видало товариство розвитку та вдосконалення міста, складався з семи розділів, насичених практичною інформацією для приїжджих. Він містив коротку історичну довідку, перелік та адреси львівських музеїв, бібліотек, архівів, навчальних закладів, редакцій часописів, спеціалістів різних профілів, урядових і громадських організацій (Леон Герцманек), алфавітний покажчик вулиць і площ міста, топографічно-статистичний нарис (М. Ковальчук), історичний нарис міста (Олександр Чоловський), опис окремих пам’яток Львова (М. Ковальчук) та власне Крайової виставки (Теофіль Мерунович і М. Ковальчук).

У розділі “Назва, топографія, фізіографія, статистика” М. Ковальчук подає динаміку росту мешканців Львова в історичній ретроспективі: за даними найстаршої податкової книги 1405 р. у місті проживало 4 000 осіб; у XVI ст. ця кількість збільшилася до 30 000 осіб, а у XVIII ст. впала до 20 000. Дані перепису 1776 р. показали чисельність у 29 500 мешканців, а найновішого 1890 р. – 119 352.

---

¹⁰⁸ Ibid. S. 13.

¹⁰⁹ Nagrody na wystawie lwowskiej. *Gazeta Narodowa* (Lwów). 1894. 29 września (N 242). S. 2.

¹¹⁰ Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej wystawie Krajowej / [M. Kowalczyk [i in.]]. Lwów, 1894. 202 s.

“Нарис історії Львова” О. Чоловського відкриває широку історичну панораму від першої літописної згадки 1259 р. про “грод Львівський”, заснований князем Львом, сином Данила, короля Русі аж до запровадження автономічного правління за часів Австрії 1860 р., коли почалося пожвавлення міського життя з заснування нових газет, часописів, товариств, а місто отримало самоуправління та окремий статус.

“Детальний опис міста і його пам’яток” в однойменному розділі здійснив М. Ковальчук. Він зупинився на покроковому описі кожної з помітніших архітектурних пам’яток (56), розпочавши шлях від ратуші на площі Ринок, за певним планом: Латинська катедра з прилеглими каплицями – костел єзуїтів – театр Скарбека – Вірменська катедра – костел домініканців – церква Успіння – церква св. Миколая – костел св. Яна – церква св. Онуфрія – Дім Інвалідів – церква св. Юра – Політехніка – костел св. Марії Магдалини – Національний заклад ім. Оссолінських – будинок Галицького Сейму – Галицька ощадна каса – костел св. Антонія – церква свв. Петра і Павла та ін.

Розділ “Загальна Крайова виставка 1894 р. у Львові” проливає світло на передумови та власне організацію економічного форуму кінця ХІХ ст., що мав на меті демонструвати промислові та культурні здобутки Галичини і був феноменом свого часу. Сама виставка була влаштована у верхній частині Стрийського парку і присвячена 100-річчю польського повстання під проводом Т. Костюшки. Виставка відбувалась під протекторатом імператора Франца Йосифа І, а організаційний комітет очолював князь Адам Сапіга. Структурно виставка поділялась на 34 тематичні групи, кожна з яких мала власний оргкомітет: Рільництво – Конярство – Рогата худоба, свині та птиця – Городництво, садівництво і бджільництво – Лісівництво – Мисливство – Рибальство – Видобуток руди – Нафта та земний віск – Вироби млинарства, броварництва, горілчаний і олійний промисли – Консерви, печива та молочні вироби – Домашній промисел – Кераміка – Вироби з металу – Деревообробні

промисли – Транспорт – Прядіння та кравецтво – Шкіряні вироби – Папірництво – Хімічна продукція – Салон машин та механізмів – Електротехніка – Етнографічна виставка – Праця жінок в суспільстві – Мистецтво – Архітектура та будівництво – Музика – Література і журналістика – Народне та середнє шкільництво – Спорт – Медицина – Комунікації – Банки – Патенти на винаходи. Автори розділу детально перелічують усі павільйони виставки.

Оскільки автором чи співавтором більшої частини путівника є архітектор, історик архітектури та будівельної справи, реставратор, громадський діяч, учасник численних фахових товариств (Політехнічного, товариства будівничих у Львові, розвитку та вдосконалення міста, Інженерної Палати) Михайло Ковальчук (1855-1938), вважаю його ведучим автором видання.

Він народився у м. Станіславів (тепер – Івано-Франківськ) у Миколая Боруцького і Марії Ковальчук. У рідному місті закінчив реальну школу. Випускник Львівської політехніки 1880 р. Впродовж 1882-1889 рр. – асистент кафедри архітектури *alma mater*. Від 1887 р. – доктор габілітований з історії архітектури (габілітаційна лекція на тему: “Про основи старохристиянського стилю в архітектурі”). Впродовж 1889-1911 рр. – приват-доцент історії архітектури. 1890 р. відкрив у Львові будівельне бюро по вул. Личаківській, 4. У 1892 р. обраний членом комісії історії мистецтва Краківської академії наук.

Як архітектор у 1885-1899 рр. співпрацював з архітектурним бюро Івана Левинського у Львові. Займався реставрацією старовинних будинків і храмів. Створив велику кількість рисунків, у яких точно відображав архітектурні деталі пам'яток. Автор низки львовознавчих праць архітектурно-будівельної тематики: “Нарис проекту будівельного статуту для королівського

столичного м. Львова” (1892), “Територіальний розвиток королівського столичного м. Львова” (1897), “Будівельний цех у Львові за польських часів: до 1772 р.” (1927), а також підручників “Архітектура стародавнього Риму” (1891), “Історія архітектури в Єгипті” (1891), як член оргкомітету підготував вступне слово до “Каталогу будівельної виставки у Львові 1892 р.” (1892) та водночас представив на розгляд громадськості свої архітектурні здобутки. У 1886 р. підготував розділ “Львівські будівлі” до “Путівника з Кракова до Львова, Підгірців, Підволочиськ, Слободи Рунгурської, Чернівців і Львовом”. Був співавтором і упорядником “Ілюстрованого путівника Львовом та загальною Крайовою виставкою” (1894). Є відомості, що у 1894 р. М. Ковальчук проживав у Львові на вул. Калічій, 1.6 (сучасна вул. Каліча Гора). Друкувався в “Gazecie Lwowskiej”, органі львівського технічного товариства – “Czasopismie Technicznym”. У зв’язку з російською окупацією 1914-1915 рр. виїхав з міста, а повернувшись, полишив викладацьку працю в Політехніці. Був власником власноруч спроектованих будинків – вілли “Подолянка” на вул. Потоцького, 96 (сучасна вул. ген. Чупринки), вілл на вул. Кшижовій, 19 та 36 (сучасна вул. Моршинська). Помер у Львові 14 березня 1938 р., похований на Личаківському цвинтарі поряд з дружиною Йоанною Подгаліч¹¹¹. У написі на надгробку ім’я звучить в українській транскрипції – Михайло Ковальчук.

Історичної вартості путівнику додає перша згадка про електричний трамвай, який почав курсувати за маршрутом “Головний вокзал – Гетьманські

---

¹¹¹ Michał Kowalczyk: nekrolog. *Czasopismo Techniczne* (Lwów). 1938. N 6. S. 98; Popławski Z. *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844-1945*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1992. S. 81, 101, 129, 146, 151; Sonnenschein M. *Lwowski skorowidz adresowy mieszkańców oraz handlu i przemysłu król. stoł. miasta Lwowa*. Lwów, 1926. S. 214; Estreicher K. *Bibliografia Polska XIX stulecia. Lata 1881-1900*. Kraków, 1907. T. 2. S. 33; Charewiczowa Ł. *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*. Lwów, 1938. S. 115, 212; *Архітектура Львова: час і стилі. XII-XXI ст.* / упоряд. і наук. ред. Ю. Бірюльов. Львів: Центр Європи, 2008. С. 356-357, 480-481.

вали – Стрийський парк”. Трамвай на вулицях Львова з’явився 5 червня 1894 р. – першим в Австро-Угорщині (та четвертим у Європі) з нагоди відкриття загальної Крайової виставки – провісниці майбутнього економічного піднесення Галичини на зламі XIX і XX ст. На титульному аркуші видання – панорамне фото міста з гори Вроновських; текстову частину доповнюють план і 18 фотографій відомих споруд. У львівському місячнику “Czasopismo Techniczne” за червень 1894 р. натрапляємо на відгук про цей путівник головного редактора часопису Плацида Дзівінського¹¹². У ньому, серед іншого, вміщено інформацію про ціну та місця розповсюдження видання. Цінною для кожного гостя міста, що прибув відвідати виставку, назвала цю публікацію “Gazeta Narodowa”¹¹³. Позитивно відгукнувся на путівник М. Ковальчука український щоденник “Діло”¹¹⁴.

На титульному аркуші примірника, що є власністю Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, зберігся автограф одного з співавторів путівника – Л. Герцманека з присвятою членові відділу товариства розвитку та вдосконалення Львова, тодішньому голові грона консерваторів, колекціонеру старожитностей, відомому польському письменникові, журналістові, історикові, мистецтвознавцеві Владиславу Лозинському.

Українські культурні кола також не залишилися осторонь визначної події в житті міста. З нагоди відкриття Крайової виставки НТШ видало друком книжку “Провідник по виставі Краєвій”, у якій (серед іншого)

---

¹¹² [Dziwiński Placyd]. [Рецензія]. *Czasopismo Techniczne* (Lwów). 1894. 12 czerwca (N 12). S. 96.

¹¹³ Ilustrowany przewodnik po Lwowie. *Gazeta Narodowa* (Lwów). 1894. 5 czerwca (N 127). S. 1.

¹¹⁴ Наука, штука и література. *Діло* (Львів). 1894. 6 черв. (чис. 117). С. 3.

представлено перший цілісний україномовний блок “Провідник по Львові”¹¹⁵. Він займає 30 сторінок тексту й містить уперше оприлюднений погляд українця на галицьку столицю кінця XIX ст. – її історичну долю від часу заснування аж до сучасного суспільно-культурного тла в умовах Габсбурзької монархії (розділ “З минувшини”), короткий архітектурно-функціональний огляд її найважливіших історичних пам’яток (розділ “Цікавійші будівлі і інституції”), практичні поради щодо розміщення й заповнення дозвілля українських учасників виставки та її гостей (бібліотеки, музеї, архіви, театр, парки), екскурсії у Винники, Брюховичі, Зимну Воду, Рудно, Підгірці, Жовкву, Крехів, Борислав, Трускавець, Сколе, Дору, Микуличин, на Чорногору та в Бережани (розділ “Інформації для приїзжих”).

Розділ “З минувшини” проводить наскрізну історичну лінію від першої згадки в давньоруському літописі (1259) про заснування міста князем Львом; розташування первісного Львова над Жовківським передмістям навколо Лисої гори і на нижчій терасі (вул. Замкова); домінування українців в княжому місті серед інших етносів (німців, вірмен, татар, євреїв, караїмів), про що свідчить наявність п’яти церков того часу; роль львівського українського міщанства у розвитку торгівлі, ремесел та шкільництва у середньовічному місті (славнозвісне Львівське братство з його друкарнею та школою, що будує церкву і залишається осередком духовного життя Червоної Русі); перехід під австрійську владу у 1772 р. і отримання Львовом статусу губерніяльного міста; заснування університету; початки українського національного відродження спочатку в мурах духовної семінарії¹¹⁶, а потім по всьому краю; революційні події 1848 р. і організація Головної Руської Ради з першим

---

¹¹⁵ Провідник по Львові. *Провідник по виставі Краєвій у Львові з особливим оглядом на відділ етнографічний і на павільон руских народних товариств* / [уклав В. Шухевич]. Львів, 1894. С. 31-66.

¹¹⁶ Мається на увазі діяльність вихованців греко-католицької духовної семінарії, членів “Руської Трійці” – М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича.

українським часописом “Зоря Галицька”; прийняття конституції 1860 р. і поживлення українського громадсько-політичного життя.

За даними конскрипції 1890 р., у місті налічувалося 119 352 мешканців і 3 222 будинки. Про інтенсивний розвиток міської інфраструктури наприкінці ХІХ ст. свідчить рішення міської ради виділити кошти на будівництво водогону, нової різниці, шкіл, театру, перебудову ратуші, розширення каналізації, заощення вулиць, освітлення, піднесення промисловості.

Серед найцікавіших будівель та інституцій Львова названо площу Ринок з ратушею, Латинську катедру з каплицею Боїмів, костели єзуїтів, домініканців, св. Марії Магдалини, Музей ім. Дідушицьких, Народний Дім, театр Скарбека, Вірменську катедру, Успенську церкву, церкви св. Миколая, св. Онуфрія, св. Параскеви-П’ятниці, св. Юра, Політехніку, Інститут ім. Оссолінських, будинок Галицького Сейму, Галицьку касу ощадності, університет, Личаківський цвинтар.

Хоча підпис під текстом “Провідника по Львові” відсутній, його автором я вважаю В. Шухевича (1849-1915) – відомого українського вченого-етнографа, педагога, дійсного члена НТШ, громадського діяча, активного творця й співорганізатора українського павільйону Крайової виставки, упорядника “Провідника по виставі Краєвій у Львові”.

В. Шухевич народився 15 березня 1849 року в с. Тишківцях Городенківського повіту (тепер – Городенківського р-ну Івано-Франківської області) в родині священника. Навчався в Коломийській, Станіславській та Чернівецькій гімназіях. У Будапешті записався на філософський факультет університету, у Відні слухав лекції з математики, фізики й української мови, а закінчив студії у Львові (1877). З 1876 р. вчителював у Львові, де викладав зоологію, ботаніку, мінералогію, геологію, фізику й математику.

У 1902-1908 рр. – кустош (охоронець фондів) Музею ім. Дідушицьких, у якому започаткував два відділи: природничих наук та етнографії. Ініціатор і

керівник львівських культурно-просвітницьких і мистецьких організацій: “Руська Бесіда” (1895-1910), “Боян” (1891), Музичного товариства ім. М. Лисенка (1903-1915). Був серед засновників коломийського об’єднання промисловців “Гуцульська спілка” (1885). Один із ініціаторів заснування товариства “Просвіта”, член його Головного Віділу. Член Руського (пізніше – Українського) педагогічного товариства, Австрійського товариства народознавства (з 1901), Етнографічного товариства Чехословаччини (з 1903). Засновник та редактор журналів “Дзвінок” (1893-1895), “Учитель” (1893-1905), гумористичної газети “Зеркало” (1906-1908), співредактор видань “Зоря” і “Діло”.

Вивчати Гуцульщину почав від 1873 р., подорожуючи Карпатами. Він полюбив цей мальовничий край, його жителів і так захопився тутешнім побутом, оригінальним мистецтвом і фольклором, що поринув у вивчення його матеріальної і духовної культури. Разом з Володимиром Дідушицьким та Людвиком Вежбицьким збирав етнографічні матеріали та предмети домашнього промислу гуцулів. Влаштував український павільйон на Крайовій виставці у Львові 1894 р. Вислідом його студій стала п’ятитомна монографія “Гуцульщина”, видана в 1899-1908 рр. НТШ у Львові в чотирьох томах. Музей ім. Дідушицьких надрукував монографію польською мовою. Уклав також навчальний посібник “Веснянка: читаночка для малих і старих” (1881), популярну брошуру “Дещо про здоров’я, або як треба жити, щоб устеречись хвороби” (1881), підручник з хімії для середньої школи (1894) та ін.

В. Шухевич стояв біля колиски музеїв Галичини і плідно працював із ними. З 1880 до 1890 року був членом ради створеного 1873 р. Промислового музею. Особливо велика заслуга етнографа у створенні й розбудові Музею

НТШ ¹¹⁷. Був одружений з відомою громадською діячкою Герміною Шухевич. Помер 10 квітня 1915 р. у м. Львові, похований на Личаківському цвинтарі.

Повідомлення про вихід в світ “Провідника...” В. Шухевича з коротким описом його змісту помістив часопис “Київська Старовина” ¹¹⁸ у розділі “Бібліографія”. Його підготував до друку ніжинський повітовий суддя, історик, юрист, меценат Микола Шугуров.

Частково функції путівника містом перебрала на себе видана з нагоди відкриття загальної Крайової виставки “Ілюстрована адресна книга Львова” Францішека Рейхмана (1894) ¹¹⁹, з якої зацікавлений читач міг почерпнути короткі відомості про заснування й історію міста, його соціально-демографічний склад, заняття мешканців, основні архітектурні пам’ятки, музеї, навчальні заклади, театри, парки, фінансові інституції.

Різновидом путівників є серія ілюстрованих видань, що побачили світ у Відні без зазначення року випуску й служили потребам пасажирів австрійських залізниць. Усього побачило світ 33 зошити (з них – 28 німецькою мовою і 5 двомовних – паралельно німецькою й польською). Фрагментарні відомості, що стосуються Львова, знайшли відображення у зошитах № 31 (маршрут Перемишль – Львів) ¹²⁰ та № 32 (маршрут Львів –

---

¹¹⁷ Арсенич П. Володимир Шухевич (1849-1915). Життя і культурно-громадська та етнографічна діяльність: до 150-річчя від дня народження. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 87 с.

¹¹⁸ Шугуров М. Библиография. *Киевская Старина* (Киев). 1895. Т. 50. № 7/8. С. 38.

¹¹⁹ Lwów. *Ilustrowany skorowidz stołecznego miasta Lwowa. Z okazji Powszechnej wystawy Krajowej roku 1894* / wydał F. Reichman. Lwów, 1894. S. 5-47.

¹²⁰ Przemyśl – Lwów. *Przewodnik ilustrowany po ces. król. austriackich kolejach państwowych* / napisał O. Obogi. Wiedeń, [1894]. Zesz. 31. S. 14-79.

Красне – Підволочиська)¹²¹, які побачили світ 1894 р. до відкриття Крайової виставки. Як інформує “Gazeta Lwowska”, на початку 1894 р. вийшов друком № 32, а № 31, ймовірно, упродовж року¹²². Автором та редактором 31-го зошита був Освальд Обоги, 32-го – журналіст, діяч польського соціалістичного руху, за освітою фармацевт Адольф Владислав Інлендер (1852-1920), який народився в м. Бучач (тепер – Тернопільської області) у сім’ї лікаря. Закінчив відділення фармації медичного факультету Львівського університету. Власник аптеки у м. Броди, кошти на створення якої одержав як посаг після одруження з донькою львівського аптекаря Рукера. Упродовж 1870-1880-х рр. – один із лідерів соціалістичного руху Східної Галичини. Член редакційного комітету львівського часопису соціалістичного спрямування “Praca”. Працював у редакції часописів “Dziennik Polski”, “Kurjer Lwowski”, “Ojczyzna”. Дописував до французького видання “Temps”. Був знайомий з І. Франком. Перебравшись до Відня, де провів тридцять років, своє місце в редакції “Kurjera Lwowskiego” залишив І. Франку. Заарештований і засуджений на процесі соціалістів 1878 р. (у справі М. Павлика та І. Франка) та 1880 р. (у справі Л. Варинського). Згодом відійшов від активної політичної діяльності. Змінив політичну орієнтацію і співпрацював з урядовою “Gazetą Lwowską”, був віденським кореспондентом газети “Czas”. Від 1887 р. видавав часопис “Ruch”. Від 1894 р. – член публіцистичного відділу організаційного комітету загальної Крайової виставки у Львові. Автор зошитів № 32 і 33 “Ілюстрованого путівника австрійською державною цісарсько-королівською залізницею” (Відень, 1894), упорядник першого тому “Ілюстрованої історії Польщі” (1896), співавтор “Великого польсько-німецького словника” (1911-1913). Повернувшись до Львова у 1918 р., редагував “Dziennik Polski”. Помер у

---

¹²¹ Przewodnik ilustrowany po ces. król. austriackich kolejach państwowych / napisał A. Inlender. Wiedeń, [1894]. Zesz. 32: Lwów – Krasne – Podwołoczyska. 98 s.

¹²² Przewodnik po Galicyi. *Gazeta Lwowska* (Lwów). 1894. 11 stycznia (N 7). S. 3.

Львові 27 лютого 1920 р. Похований на Личаківському цвинтарі у родинному гробівці поряд з дружиною Сабіною, братом Людвиком та його дружиною Генрикою ¹²³.

Текстовий матеріал про Львів у зошиті авторства О. Обогі займав 65 сторінок опису найважливіших принад міста і практичної інформації (с.14-79) й був доповнений 16 ілюстраціями. Він давав мандрівнику загальне уявлення про основні історико-культурні пам'ятки Львова. Часопис “Gazeta Narodowa” на своїх шпальтах помістив прихильну рецензію на “Ілюстрований путівник австрійською цісарсько-королівською залізницею” авторства О. Обогі ¹²⁴.

Необхідну довідкову інформацію для подорожніх, які прибували до Львова потягами, надавали також путівники Галичиною, що, починаючи від 1905 р., двічі на рік (15 квітня і 15 вересня, відповідно до зимового та літнього сезону) почала видавати редакція краківського двомісячника “Przegląd Zdrojowy” (згодом – “Przegląd Zdrojowy i Turystyczny”) з дозволу австрійського Міністерства залізничного транспорту на замовлення дирекції залізничних колій Галичини та Буковини. Часопис, яким керував лікар за фахом й журналіст за покликанням Зенон Пельчар, пропагував кліматичні курорти краю. Нам вдалося відшукати третє (зима й літо 1906 р.) і два четвертих (зима й літо 1907 р.) видання.

---

¹²³ W. A. Inlender: nekrolog. *Gazeta Poranna* (Lwów). 1920. 29 lutego (N 5105). S. 5; Dobrowolski H. Inlender Adolf Władysław. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1994. T. 10/2. Zesz. 45. S. 163-164; Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко. Львів, 2005. Кн. 6: В поті чола. С. 175; Козицький А. Інлендер Людвік. *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2008. Т. 2. С. 549; Гуцал П. З. Інлендери. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2011. Т. 11. С. 406-407.

¹²⁴ Kronika. *Gazeta Narodowa* (Lwów). 1894. 21 lipca (N 172). S. 3; Illustrierter Führer auf den k. k. Österreich Staatsbahnen / redigirt von O. Obogi. Wien, [1894]. Heft 31. 127 S.

Ці видання ¹²⁵ мали на меті сприяти розвитку туризму в краї. Слугуючи дороговказом для іноземців, які відвідували наше місто, путівники подавали найновіші відомості про діючі виставки, розклад роботи музеїв, бібліотек, рекомендації для осіб, які приїхали на аудієнцію до державних установ, список готелів, ресторанів, фінансових інституцій, рекламу магазинів та виробників різноманітної продукції, а також вели мову про окраси міського ландшафту – окремі будівлі, парки, сквери. Додаткову цінність путівнику надають світлини новозбудованого залізничного двірця (головний вхід, портали, зал ресторану третього класу, двері та вікна входу, ліхтарі поблизу вокзалу), який згодом суттєво постраждав під час російського відступу зі Львова 1915 р., що доповнювали й візуально увиразнювали текстову інформацію. Із цим виданням могли ознайомитися пасажери вагонів першого та другого класів у всіх потягах, що курсували Галичиною й Буковиною. На титульному аркуші містилося прохання до пасажирів не виносити книжку, яка вважалася власністю окремого вагона, за його межі. Укладачем цих путівників маю всі підстави вважати співробітника редакції часопису Зигмунта Роснера, авторство якого вказане лише на літньому виданні 1906 р. Судячи з аналогічних текстів наступних видань, він є автором їх усіх.

Одному з найкращих вадемекумів Львовом початку ХХ ст. (з планом міста та 11 ілюстраціями), укладеним зусиллями місцевого педагога Францішека Баранського (1855-1928) ¹²⁶, 1902 р. дала путівку в життя відома книговидавнича фірма Германа Альтенберга ¹²⁷. Хоча дата на виданні не

---

¹²⁵ Lwów. *Przewodnik po Galicyi* / zestawił Z. Rosner. Wyd. 3 (zimowe). Kraków, 1906. S. 79-101; Lwów. *Przewodnik po Galicyi* / [zestawił Z. Rosner]. Wyd. 4 (letnie). Kraków, 1907. S. 71-93.

¹²⁶ *Przewodnik po Lwowie* / ułożył F. Barański. Lwów, [1902]. 216 s.

¹²⁷ Котлобулатова І. Альтенберги. *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького, І. Підкови. Львів: Літопис, 2007. Т. 1. С. 56.

вказана, рік його виходу встановлено мною на підставі відомостей у польському бібліографічному місячнику “Książka”¹²⁸ та рецензії у часописі “Ilustracja Polska”¹²⁹. Слід зауважити, що в книгарнях міста тоді ж з’явилося наступне стереотипне видання вже із зазначенням дати друку (1904)¹³⁰.

Ф. Баранський – професор гімназії ім. Франца Йосифа у Львові, у якій викладав грецьку та латинську мови. Автор кількох десятків історичних нарисів, одноактних п’єс для шкільних театрів (“Братик і сестричка: збір сценічних образків для двох дітей” (1904), “Пан фотограф: сценічний образок на 1 акт” (1906), “Серед зірок: фантастичний образок на 1 акт” (1906), “Польські діти в Вифлеємі” (1908), “Свято Третього Травня!: сценічний образок на 1 дію, зі співами” (1913, 1928, 1938), “Вавельський дракон” (1927), укладач в’язанки слов’янських народних пісень “Зі слов’янських нив” (1903), збірок колядок “На Різдво” (1907, 1910, 1924, 1927), польських патріотичних пісень (“Як то на воєнці добре...”: пісні солдат та легіонерів, 1914-1919” (1920), “Співаник Соколів” (1903, 1913, 1920), “Вгору серця!: друга збірка народних та патріотичних пісень для фортепіано з текстом” (1920). Видав один із кращих провідників нашим містом – “Путівник Львовом. З планом та видами Львова” (1902, 1904). Підготував “План м. Львова з детальним переліком вулиць із врахуванням найновіших змін” (1922). Почесний член товариства “Сокіл-Матір”, довголітній співробітник дитячого часопису “Mały Świątek”. Учасник та один із співорганізаторів IV з’їзду польського сокілства у Львові (27-29 червня 1903 р.). Від 25 січня 1908 р., згідно з ухвалою Крайової шкільної ради, – викладач грецької та латинської мов. У Львові жив

---

¹²⁸ *Książka. Miesięcznik, poświęcony krytyce i bibliografii polskiej* / pod red. M. Massoniusa (Warszawa). 1902. 2 września (N 9). S. 324.

¹²⁹ *Przewodnik po Lwowie. Ilustracja Polska* (Kraków; Lwów). 1902. 10 października (N 41). S. 981.

¹³⁰ *Przewodnik po Lwowie* / ułożył F. Barański. [Wyd. 2]. Lwów, 1904. 216 s.

на вул. Академічній, 16 (сучасний проспект Т. Шевченка), св. Марка, 16 (сучасна вул. О. Кобилянської), вул. Кохановського, 36 (сучасна вул. К. Левицького). Помер 20 червня 1928 р. у Львові ¹³¹.

Основною ідеологічною засадою його творця була теза про те, що “мандрівник Львовом не повинен бути рабом книжки, а навпаки, вона має слугувати йому порадицею. І тому в путівнику я подав назви вулиць в алфавітному порядку з історією їх заснування та розташуванням, а також детальний опис визначних будівель на кожній із перелічених вулиць. Відвідувач Львова завдяки цьому має повну свободу орієнтації...” ¹³².

Путівник Ф. Баранського, що належить до змішаного типу довідково-інформаційних видань, складається з трьох частин. У першій (“Опис Львова”) подано короткий історичний шкід з акцентом на середмісті і чотирьох основних дільницях (Галицьке, Краківське, Жовківське і Личаківське передмістя). У ньому всю історію Львова Баранський вміщає в декілька сторінок сконденсованого тексту й подає лише її вузлові моменти. Щодо заснування Львова, то автор висуває дві версії: місто закладене князем Левом Даниловичем або його батьком Даніелем в середині XIII ст. Він обґрунтовує юридичні підстави заволодіння Львовом королем Казимиром III: “Болеслав, син мазовецького князя Тройдена, був чоловіком Марії, доньки князя Лева, передав Галицьке князівство зі Львовом своєму спадкоємцю – польському королю Казимиру Великому, який у 1340 р. здійснив два походи на Русь з метою підкорення її, причому зміцнив міські фортифікації і запровадив

---

¹³¹ Księga pamiątkowa półwiekowego jubileusza Gimnazjum im. Franciszka Józefa I we Lwowie / zestawil J. B. Chołodecki. Lwów, 1909. S. 163; Z kroniki żałobnej. *Dziennik Lwowski* (Lwów). 1928. 24 czerwca (N 173). S. 8; Szolginia W. Historiografia architektury i urbanistyki dawnego Lwowa. Warszawa, 1989. S. 40; Skorowidz adresowy król. stoł. miasta Lwowa / red. J. R. Szpigiel. Lwów, 1908. S. 10; Mikulski S. Wielka księga adresowa stoł. król. m. Krakowa, stoł. król. m. Lwowa, król. wolnego m. Podgórze. Kraków, 1908. S. 7.

¹³² Przewodnik po Lwowie / ułożył F. Barański. Lwów, [1902]. S. 1.

магдебурзьке право”¹³³. Перехід Львова під австрійську корону Ф. Баранський формулює згідно офіційних джерел: “11 вересня 1772 р. цісарським універсалом Галичина була приєднана до Австрії, а Львів оголошений столицею цього краю”¹³⁴.

У путівнику також знайшли висвітлення сучасні цивілізаційні зміни у житті міста, як-от початок руху кінного та електричного трамвая, що творив “чудову комунікаційну артерію”, Полтва була накрита бетонним склепінням і стала підземною річкою, на головних вулицях було прокладено каналізаційну мережу, а в усьому місті запроваджено водопровід, на європейський зразок було влаштовано заклад електричний, газівню, міський театр. Найгарнішими вулицями Львова автор вважає вулиці Кароля Людвика (сучасний пр. Свободи), Академічну (пр. Шевченка), Гетьманську (пр. Свободи), Баторія (Князя Романа), Панську (Франка), Чарнецького (Винниченка), Крашевського (Крушельницької), Третього Травня (Січових Стрільців), Словацького та площі Маріацьку (Міцкевича), Галицьку, Бернардинську (Соборна), св. Юра.

Ф. Баранським на сторінках путівника надано детальну практичну туристичну інформацію (транспортні тарифи, графік прийому відвідувачів урядовими установами, адреси банків, готелів, ресторанів, фотоательє).

Вперше в історії видання путівників Львовом автором розроблено повноцінні одно- та кількадевні пішохідні маршрути для ознайомлення з містом туристів. Одноденний маршрут розпочинався з площі Ринок: вул. Домініканська – костел домініканців – вул. Бляхарська – вул. Руська (Волоська церква) – Губернаторські вали – Намісництво і костел кармелітів – вул. Чернецького (пожежна сторожа) – вул. Личаківська (костел кларисок) – пл. Митна – пл. Галицька – вул. Баторія – пл. Фредра – вул. Каліча – вул. Оссолінських (Національний заклад ім. Оссолінських) – вул. Словацького

---

¹³³ Przewodnik po Lwowie / ułożył F. Barański. Lwów, [1902]. S. 3.

¹³⁴ Ibid. S. 4.

(поштампт) – вул. Міцкевича (казино) – вул. Ягеллонська (Галицька ощадна каса) – Театральна (Музей ім. Дідушицьких) – пл. Маріацька. Дводенний маршрут включав ще додатково відвідини церкви св. Юра, будинку Політехніки, медичних клінік на Пекарській, прогулянки на пагорб Люблінської унії, до парків Кілінського та Костюшки, на Погулянку.

Друга частина (“Перелік вулиць”) містить алфавітний список вулиць, площ, доріг, парків, цвинтарів та інших громадських місць з описом найважливіших будівель, розміщених на них. Як приклад, наведемо опис вул. Театральної, що раніше носила історичні назви Францисканської, Гродської та Довгої і знаходилась у Середмісті. З помітніших будівель тут розташовано костел свв. Петра і Павла ордену єзуїтів, міська школа ім. Міцкевича, Музей ім. Дідушицьких, церква Преображення Господнього, Український Народний Дім.

У заключній частині (“Показчик міста Львова”) в алфавітному порядку оприлюднено адреси урядових установ, редакцій газет, навчальних закладів, товариств і т. д., а також подано рекламний блок. За наповненням практичною інформацією для приїжджих путівник Ф. Баранського, до речі, кишенькового формату, був найкращим провідником вулицями тогочасного Львова.

У 1907 р. (дата зазначена на корінці книги) у започаткованій видавництвом відомого львівського книгаря і видавця Бернарда Полонецького (1862-1943) “Польська книгарня” в серії “Polskie przewodniki podróży” (“Польські путівники подорожей”), що мала охопити основні міста давньої Речі Посполитої, а також інші країни та міста світу (Рим, Венеція, Неаполь, Геркуланум), з’явився “Путівник Львовом та околицею з Жовквою та Підгірцями”¹³⁵. Вибір видавця, який, керуючись польськими патріотичними гаслами, “прагнув не стільки задовольнити поверхневу цікавість пересічного

---

¹³⁵ Przewodnik po Lwowie i okolicy z Żółkwią i Podhorcami / oprac. F. Jaworski. Lwów, 1907. 180 s.

туриста, надавши у його розпорядження практичну інформацію та відомості з історії, мистецтва і культури, скільки насамперед підживити національні почуття місцевого (читай польського – М. М.) населення завдяки відновленню історичної пам'яті, ближчому знайомству з творчими надбаннями минулих поколінь, усвідомленню краси власної батьківщини та її територіальної цілості”¹³⁶, зупинився на особі знаного в Галичині історика-краєзнавця, архівіста, популяризатора старовини, журналіста, колекціонера та бібліофіла Францішека Яворського (1873-1914), який й став автором путівника.

Він народився 21 листопада 1873 р. в м. Городок Ягеллонський (тепер – м. Городок Львівської області) в родині дрібних міщан. Навчався в Четвертій гімназії у Львові. Закінчивши Львівський університет, отримав фах правника. Від 1903 р. – працівник міського архіву, від 1911 р. – секретар магістрату. Від 1897 р. Ф. Яворський – постійний співпрацівник, а згодом відповідальний редактор часопису “Kurjer Lwowski”, дописувач багатьох львівських і варшавських видань; співзасновник, член президії та редактор видавничої серії “Львівська бібліотека” товариства прихильників минувшини Львова (1906).

Автор численних фейлетонів, оповідань, а також популярних брошур історичної тематики: “Про Жовкву та її дідичів Жулкевських і Собеських” (1903), “Оборона Львова 1655 р.” (1905), “Оборона Ченстохови” (1906), “Львівська ратуша” (1906), “Польські королі у Львові” (1907, 1912), “Городецький цвинтар у Львові” (1908), “Львів за часів Владислава Ягайла” (1910), “Львів старий і вчорашній” (1910, 1911), “Львівський університет: ювілейні спогади” (1912), “Історія “Тижневого додатку до Газети Львівської”: 1850-1862 і 1867-1869 (1912), “Про Жовкву та її дільниці” (1913), “Про сірий Львів” (1917; український переклад Львів, 2012), “Міська лавнича книга

---

¹³⁶ Ibid. S. 1.

1441-1448” (у співавторстві з О. Чоловським, 1921), “Автор, друкар та видавець: [Станіслав Юзеф Біжановський, Павло Щербіц, Каетан Яблонський]” (1928). Автор книги “Путівник Львовом та околицями з Жовквою та Підгірцями” (1907, 1911). Публікувався у часописах “Na Ziemi Naszej”, “Sztuka”, “Tygodnik Ilustrowany” та ін. Цікавився історією книги та екслібриса, медальєрикою та нумізматикою; колекціонував антикварні видання; знавець і популяризатор місцевої історії та повсякденності. Проживав у Львові за адресами: вул. Я. Длугоша, 29 (сучасна вул. свв. Кирила і Мефодія), вул. св. Марка, 4 (сучасна вул. О. Кобилянської), вул. Мохнацького, 38 (сучасна вул. М. Драгоманова). Був одружений з Емілією Пешковською, з якою виховував двох дітей. Помер від туберкульозу 18 березня 1914 р. у Львові. Похований на Личаківському цвинтарі ¹³⁷. Автор надгробного пам’ятника Ф. Яворському – відомий скульптор В. Равський. Постать Ф. Яворського досліджували Ю. Пйотровський, М. Опалек, Б. Януш, П. Домбковський, Б. Павловський.

Джерелами до написання путівника слугували автору не лише архівні матеріали та публікації про Львів, але й всі давніші путівники містом, особливо “Ілюстрований путівник Львовом та загальною Крайовою виставкою” М. Ковальчука ¹³⁸.

Відкриває путівник практична інформаційна частина, присвячена переліку об’єктів міської інфраструктури (електричний трамвай, готелі,

---

¹³⁷ Dąbrowski P. Ze wspomnień osobistych o śp. Franciszku Jaworskim. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1914. 30 marca (N 123). S. 1-2; Pawłowski B. Fr. Jaworski: nekrolog. *Kwartalnik Historyczny* (Lwów). 1914. Zesz. 2. S. 315-316; Janusz B. Działalność naukowo-literacka śp. F. Jaworskiego. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1914. 19 marca (N 107). S. 2-4; Opalek M. Franciszek Jaworski. Pożegnanie. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1914. 21 marca (N 111). S. 2-3; Wasylewski S. [Nekrolog]. *Gazeta Wieczorna* (Lwów). 1914. N 1780; Горак Р. Францішек Яворський з Городка. *Дзвін* (Львів). 2013. Чис. 5/6. С. 128-133.

¹³⁸ *Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej wystawie Krajowej* / [M. Kowalczyk [i in.]]. Lwów, 1894. 202 s.

ресторани, аптеки, банки, редакції часописів, театри, урядові установи), місцевій топографії та статистиці 1906 р. щодо населення Львова, яке становило 178 тисяч осіб (без військової залоги). Далі подано історичну довідку-опис старовинного Львова, використовуючи розділ “Нарис історії Львова” О. Чоловського із зазначеного путівника 1894 р., з послідовним викладом фактичного матеріалу про деякі старожитності (квартали історичної забудови, визначні культові та цивільні споруди). Особливо детальний опис отримали кам’яниці площі Ринок, Латинська катедра з прилеглими каплицями, костели єзуїтів, бернардинців та домініканців, Вірменська катедра, синагога “Золота Роза”, Міський та Королівський арсенали, Галицький Сейм. З українських пам’яток увага автора приділена інтер’єру та екстер’єру Волоської, Преображенської церков, св. Онуфрія, св. Параскеви-П’ятниці, св. Миколая, свв. Петра і Павла, катедри св. Юра, греко-католицькій семінарії з церквою Св. Духа. Щодо сучасних Ф. Яворському міських закладів, то згадано електричну централю, водопровід, проведений з Волі Добростанської, й описано принцип його роботи, міську різню і торговицю худобою, газівню.

В окремі розділи винесено прогулянки садами і парками, цвинтарями, а також відомості про міські архіви, бібліотеки та музеї. Розділ “Сади і парки” включає історичну та поточну інформацію про 16 парків Львова – Гетьманські та Губернаторські вали як улюблене місце прогулянок містян, Високий Замок в підніжжі пагорба Люблінської унії, Цісарський лісок (Кайзервальд) на Лоншанівці, Єзуїтський горід, парк на Цитаделі, парки Кілінського, Личаківський, Залізна Вода, Погулянка та ін. Серед діючих цвинтарів автор називає Личаківський, Городецький, Янівський, а вже закритих – Стрийський і старий єврейський.

Ф. Яворський, дотримуючись опису історико-архітектурних пам’яток за змішаним довідниково-маршрутним принципом, вперше розширив межі

львівського універсуму, приділивши значну увагу ближнім околицям міста (Брюховичі, Зимна Вода, Пустомити, Янів, Любінь) й описав одноденні відпочинкові виїзди у дальші околиці, а саме – пам'ятки ренесансної Жовкви та замку в Підгірцях. Слід відзначити, що автор путівника скрупульозно подав історію Підгорецького замку та його внутрішнє облаштування (партер, веранда, другий поверх), а також численні зали (Лицарський, Кармазиновий, Золотий зали, Китайська кімната, Мозаїчний кабінет, Дзеркальна і Жовта зала) із детальним описом предметів інтер'єру та експонатів. Згадується також алхімічна лабораторія Северина Жевуського з відповідним начинням (алембики, реторти), що була розташована у замку. Оскільки невблаганний час не пощадив замку в Підгірцях, опис Ф. Яворського набуває значення документального свідчення.

Окрім інформування приїжджих, путівник мав на меті звернути увагу львівської громадськості на місця історичної пам'яті та архітектурні пам'ятки міста. Він містить короткий історичний нарис з виокремленням воєнних подій, гідних уваги місць як з історичної, так пам'яткознавчої точки зору, а також найновіших міських технічних вдосконалень. Автор путівника, інтерпретуючи історичні відомості про минуле Львова, виразно акцентує на належності міста до польської культурної традиції.

Путівник отримав добру пресу, зокрема позитивні рецензії в щоденниках “*Kurjer Lwowski*”¹³⁹ і “*Wiek Nowy*”¹⁴⁰. Друге, ідентичне видання путівника Ф. Яворського вийшло друком 1911 р.¹⁴¹

Цікавим є ґрунтовний путівник у форматі монографії відомого професора лікарського факультету Львівського університету Юзефа

---

¹³⁹ Literatura i sztuka. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1907. 20 lipca (N 333). S. 4.

¹⁴⁰ Drobjazgi. *Wiek Nowy* (Lwów). 1907. 20 lipca (N 1810). S. 7-8.

¹⁴¹ Przewodnik po Lwowie i okolicy z Żółkwią i Podhorcami / oprac. F. Jaworski. [Wyd. 2]. Lwów: nakł. księgarńi “Polskiej” B. Połonieckiego, [1911]. 180 s.

Дрогослава Вічковського (1858-1924) “Львів, його розвиток та стан культури, а також провідник містом”¹⁴². Публікація, приурочена до X з’їзду польських лікарів і природознавців (22-26 липня 1907 р.) і субсидована міською владою, яка виділила для її друку 3 000 корон, була відзначена як помітний доробок університету у його хроніці за 1898-1910 рр.¹⁴³. Обкладинку книги прикрашало зображення бюста Гіппократа на фоні міського пейзажу, а саме видання – літографія К. Піллера з планом міста.

Ю. Вічковський народився в м. Богородчани (тепер – Івано-Франківської області). Навчався у Станіславівській гімназії. У 1883 р. закінчив медичний факультет Краківського університету й отримав ступінь доктора медичних наук. Після закінчення студій виконував обов’язки асистента кафедри медичної хімії *alma-mater*, одночасно працюючи лікарем шпиталю св. Лазаря. У 1886 р. переїхав до Львова. Наступного року очолив лабораторію медичної хімії Львівського загального шпиталю, а від 1900 р. – відділ внутрішніх хвороб. Від 25 вересня 1898 р. – приват-доцент, а від 3 січня 1906 р. – надзвичайний професор кафедри внутрішніх хвороб Львівського університету. Президент Львівського лікарського товариства, член польського лікарського товариства, член польського товариства підтримки науки, член польського товариства природознавців ім. М. Коперника, президент товариства боротьби з туберкульозом (від 1909 р.) і засновник санаторію в Голоску Великому під Львовом, віце-президент бальнеологічної секції Крайового союзу курортів і санаторіїв. Активно співпрацював із Товариством Червоного Хреста. Член редколегії часопису “*Lwowski Tygodnik Lekarski*”. Публікувався в польських та закордонних фахових часописах. 1910 р. був

---

¹⁴² Przewodnik po Lwowie. *Lwów, jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście* / skreślił J. Wiczkowski. Lwów, 1907. S. 539-623.

¹⁴³ Kronika uniwersytetu Lwowskiego (1898/9 – 1909/10) / zestawiał *W. Hahn*. Lwów, 1912. S. 218.

учасником I крайового промислово-бальнеологічного з'їзду у Львові. У 1912 р. Ю. Вічковського обрано членом-кореспондентом міжнародного протитуберкульозного товариства. Автор книги “Боротьба з туберкульозом за кордоном і в нас” (Львів, 1913). Крім суто медичних зацікавлень, виявив інтерес до історії Львова, його університетського осередку. Підтримував дружні добросусідські стосунки з І. Франком. Ю. Вічковський разом з дружиною Марією був власником будинку на вул. Костюшки, 4, а також – вілли на вул. Понінського, 1 (сучасна вул. І. Франка, 125). Помер у Львові 28 листопада 1924 р., похований на Личаківському цвинтарі (поле 61/63)¹⁴⁴.

Вступний розділ довідникового путівника Вічковського “Погляд на історію Львова” (аналогічний розділу у путівнику М. Ковальчука) написав відомий польський історик, музейник та архівіст, знавець історії Львова, колекціонер мистецьких творів, реставратор старожитностей Олександр Чоловський (1865-1944). Народився 27 лютого 1865 р. у с. Бакончиці під Перемишлем (нині в межах міста). Середню освіту здобув у Першій державній гімназії м. Станіслава, яку закінчив 1884 р. Спочатку навчався на правничому відділенні Львівського університету, а згодом на філософському відділенні Віденського університету. 1890 р. отримав ступінь доктора філософії, тоді ж став секретарем Грона консерваторів у Східній Галичині. З наступного року О. Чоловський – архіваріус міського архіву Львова. Після смерті Карла Відмана, директора архіву, якому підпорядковувався музей, обійняв цю посаду. Плідно працював у цій галузі до 1939 р. За його

---

¹⁴⁴ Вічковський Юзеф. ДАЛО. Ф. 26 (Львівський університет). Оп. 10. Спр. 646. 21 арк.; Profesorowi Wiczkowskiemu. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1915. 19 sierpnia (N 264). S. 3; Krzyżanowski K. J. Wiczowski: nekrolog. *Polska Gazeta Lekarska* (Lwów). 1925. 29 marca (N 13). S. 295; Pamiętnik I krajowego Zjazdu przemysłowo-balneologicznego odbytego we Lwowie w dniach 29-31 października 1910 r. Lwów, 1910. S. 7; Абрагамович О., Різничок С. Вічковські Ю. Д. *Професори Львівського нац. медичного університету ім. Д. Галицького 1784-2006* / Б. Зіменковський, М. Гжегоцький, О. Луцик. Львів, 2006. С. 40-41; Мазепа Л. Поляки у Львові. *Львів: історичні нариси* / упоряд.: Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин. Львів, 1996. С. 527.

ініціативою було створено Історичний музей м. Львова (1893), Міську галерею (1907), Національний музей ім. короля Яна III (1908). Брав активну участь у науковому та культурному житті рідного міста, організації численних з'їздів і виставок. Член товариства розвитку та вдосконалення міста, товариства прихильників минувшини Львова, Польського історичного товариства, історико-філософської секції наукового товариства у Львові. Під час окупації Львова російськими військами у групі заручників був вивезений до Росії (1915-1917)¹⁴⁵.

Був людиною енциклопедичних знань. У центрі його наукових зацікавлень завжди був Львів, його архівні та музейні колекції, над поповненням яких він працював тривалий час. Перу О. Чоловського належить низка цінних історичних розвідок: “Червона Русь” (1887), “Львів за руських часів” (1891), “Давні замки і твердині Галицької Русі” (1892), розділ “Нарис історії Львова” в “Ілюстрованому путівнику Львовом та загальною Крайовою виставкою” (1894), “Погляд на організацію та діяльність уряду м. Львова до 1848 р.” (1896), “Історичний образ Львова” (1896), “Наїзд татар на Львів в 1695 р.” (1902), вступний розділ “Погляд на історію Львова” у книзі “Львів, його розвиток та стан культури, а також провідник містом” (1907), “Національний музей ім. короля Яна III: тимчасовий путівник” (1909), “Високий Замок” (1910). Співавтор путівника “Музеї громади м. Львова” (спільно з Рудольфом Менкіцьким, Каролем Бадецьким та М. Гарасимовичем, 1929), “Польський флот: історичний нарис” (1922), автор історичного екскурсу Львовом в “Ілюстрованому путівнику Львовом” (видання 1933, 1934, 1936, 1937, 1938), редактор колективної праці “Місто Львів періоду самоврядування.

---

¹⁴⁵ Zieliński J. Aleksander Czołowski. W czterdziestolecie pracy archiwalnej, konserwatorskiej i naukowej 1891-1931. Lwów, 1932. S. 16; Charewiczowa Ł. Historiografia i miłośnictwo Lwowa. Lwów, 1938. S. 104-108.

1870-1895” (1896). Видавець серії “Історичні пам’ятки Львова” (спільно із Ф. Яворським). Помер 7 липня 1944 р. у Львові. Похований на Личаківському цвинтарі (поле № 1).

Монографія, укладена Ю. Вічковським, складалась з цілого шеругу спеціалізованих тематичних розділів авторства інших осіб: “Околиці Львова з геологічного погляду” (Мар’ян Ломницький), “Клімат Львова” (Євгеніуш Ромер), “Погляд на генезу та характер львівської флори” (Броніслав Блоцький), “Водопровід” (Станіслав Александрович), “Опис каналізації” (інж. Тарані та Горецький), “Міська різня” (директор Адам Кришталович), “Освіта”, “З історії медицини” (Е. Яворський), “Крайова санітарна адміністрація” (Юзеф Луцкевич), “Львів у розвитку промисловості в краї останніх років” (Юзеф Ольшевський), “Львів з погляду доброчинності” (Олександр Островський, Максиміліан Туллє), “Музеї, архіви, бібліотеки, приватні збірки, театри” (Освальд Бальцер), “Польський театр у Львові” (Генрик Цепнік).

Власне путівник як згусток практичної інформації (органи влади, фінансові установи, загальний вигляд Львова з переліком окремих пам’яток, перелік цвинтарів з виокремленням місць спочинку видатних діячів, як-от С. Гощинського, А. Гроттгера, К. Шайнохи, А. Бельовського, список лікарів) містився в кінцевому розділі книги (за путівником М. Ковальчука 1894 р.). Усі учасники з’їзду безкоштовно отримали примірник видання на згадку про перебування у Львові.

Як загальноінформаційні львівські (“*Dziennik Polski*”, “*Kurjer Lwowski*”¹⁴⁶, “*Słowo Polskie*”¹⁴⁷), так і профільні медичні видання (“*Lwowski*

---

¹⁴⁶ X Zjazd lekarzy i przyrodników polskich. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1907. 24 czerwca (N 289). S. 5.

¹⁴⁷ Wiadomości bieżące. *Słowo Polskie* (Lwów). 1907. 20 lipca (N 333). S. 6.

Tygodnik Lekarski”¹⁴⁸, “Przegląd Higieniczny”¹⁴⁹, “Przegląd Lekarski”¹⁵⁰, “Czasopismo Lekarskie”¹⁵¹, “Nowiny Lekarskie”¹⁵², “Głos Lekarzy”¹⁵³) відгукнулися на появу книжки Ю. Вічковського суголоссям схвальних рецензій. Одна з них опублікована в газеті “Dziennik Polski” за 19 липня 1907 р., уривок з якої зачитуємо: “Ця дуже об’ємна та вичерпна праця – сучасний шематизм львівської культури, книга тривалої вартості, з якою повинні ознайомитися усі, хто займається вивченням Львова, без котрої не обійдеться жоден, хто хоче писати про наше місто”¹⁵⁴.

Цінним джерелом інформації про культурне та наукове життя нашого міста вважає путівник Ю. Вічковського сучасна польська дослідниця історії львівської медицини Ванда Войткевич-Рок¹⁵⁵.

Значний внесок у створення путівників Галичиною¹⁵⁶, і зокрема Львовом, та популяризацію рідного міста й краю в Європі зробив доктор права, географ, відомий польський мандрівник та краєзнавець, пропагандист

---

¹⁴⁸ Kronika Zjazdu. *Lwowski Tygodnik Lekarski* (Lwów). 1907. 26 grudnia (N 52). S. 738.

¹⁴⁹ Kronika. *Przegląd Hygieniczny* (Lwów). 1907. Kwiecień (N 4). S. 109-112.

¹⁵⁰ Ciechanowski S. X Zjazd lekarzy i przyrodników polskich. *Przegląd Lekarski* (Kraków). 1907. 27 lipca (N 30). S. 396-397.

¹⁵¹ Kronika. *Czasopismo Lekarskie* (Łódź). 1907. T. 9. Kwiecień (zesz. 4). S. 146-147.

¹⁵² X Zjazd lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie. *Nowiny Lekarskie* (Poznań). 1907. Czerwiec (zesz. 6). S. 332.

¹⁵³ Mikołajski S. Wydawnictwa Zjazdowe. *Głos Lekarzy* (Lwów). 1907. 1 września (N 17). S. 7.

¹⁵⁴ Notatki literackie i artystyczne. *Dziennik Polski* (Lwów). 1907. 19 lipca (N 333). S. 2.

¹⁵⁵ Wojtkiewicz-Rok W. Dzieje wydziału lekarskiego Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1894-1918. Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1992. S. 97.

¹⁵⁶ Orłowicz M. Co zwiedzać w Galicji?: (wskazówki dla turystów). Lwów, 1913. 50 s.; Orłowicz M. Co zwiedzać w Galicji?: (wskazówki dla turystów). Wyd. 2, uzupeł. Lwów, 1914. 64 s.; Orłowicz M., Kordys R. *Illustrierter Führer durch Galizien*. Wien; Leipzig, 1914. 388 s.

туристичного і спортивного руху М. Орлович. Він народився 17 грудня 1881 р. в м. Комарно (тепер – Львівської області) в родині нотаріуса Міхала Орловича, в якого, крім Мечислава, було ще двоє дітей: молодші Зигмунт і Марія. Мати Емілія походила з родини Красицьких з Прухніки, що поблизу м. Ярослава (тепер – Республіка Польща), де минуло дитинство Мечислава. Навчався в гімназіях міст Ярослава (1891-1895), Самбора (1895-1896), Хирова (1897-1899). Після отримання атестата зрілості студіював на правничому факультеті Львівського (1899-1900, 1902-1903), Віденського (1901-1902) та Краківського (1902) університетів. 1905 р. склав іспит на отримання звання доктора права у Львові. Впродовж 1905-1906 рр. вивчав історію мистецтв та археологію у Львівському університеті. З юних літ почав мандрувати Галичиною та Європою (Чехія, Швейцарія, Франція). Був засновником і керівником багатьох організацій, що пропагували туризм і спорт. Співорганізатор і заступник голови Академічного спортивного товариства у Львові (1906), засновник і голова Академічного туристичного клубу у Львові (1906-1911), заступник голови Львівського спортивного клубу “Pogoń” (1911-1914), співорганізатор і керівник Польського Татранського і Польського краєзнавчого товариств (1909-1950), організатор Польського олімпійського комітету (1922). У 1924 р. взяв участь у створенні польського товариства спортивних журналістів і публіцистів. Від 1904 р. систематично дописував до часописів “Nasza Turystyka”, “Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego”, “Taternik”, “Turysta”, “Roboty Publiczne”, “Rocznik Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego”, “Wędrowiec”, “Wychowanie Fizyczne i Sport”, “Ziemia”, “Zbliża i Zdaleka”, “Przegląd Geograficzny”, “Orli Lot”, “Wioślarz Polski” та ін. Автор понад 100 путівників і туристичних інформаторів, у яких Львів (як основний об’єкт дослідження чи побіжно) представлено у понад 20 виданнях. Найвідомішими його путівниками є: “Путівник Європою” (1903, 1909, 1914; видання Варшава; Краків, 1914), “Путівник курортами, здравницями і кліматичними

місцевостями Галичини” (разом з С. А. Левицьким і Т. Прашілем, 1912), “Ілюстрований путівник Галичиною...” (Львів, 1914, 1919), “Путівник землями давньої Польщі, Литви та Русі” (Варшава; Краків, 1914), “Путівник Перемишлем” (Перемишль, 1917), “Ілюстрований путівник Львовом” (Львів, 1920; Львів; Варшава, 1925), “Короткий ілюстрований путівник Варшавою” (Варшава, 1922), “Автомобільний путівник Польщею” (у співавторстві з Роджером Морштином; Варшава, 1930) та ін. Організатор численних туристичних виїздів у Карпати, Татри, Альпи, Чехію, Моравію, Саксонію, Швейцарію. У 1910-1914 рр. М. Орлович проживав у Львові на вул. Виспянського, 9 (сучасна вул. Вишенського). 1914-1916 рр. провів в еміграції у Празі. Впродовж 1919-1932 рр. керував сектором туристики міністерства громадських робіт Польщі. Впродовж 1932-1939 та 1945-1952 рр. працював у відділі туристики міністерства комунікації Польщі. Член редакційного комітету “Словника туристичної географії Польщі” (1956-1959). Помер 4 жовтня 1959 р. у Варшаві, де похований на Алеї заслужених цвинтаря Повонзки¹⁵⁷.

Заслуги М. Орловича у галузі польського краєзнавства та туризму належно поціновано батьківщиною. Його ім'ям названі вулиці у Варшаві, Лодзі, Вроцлаві, Щецині, Ольштині, Перемишлі, Ярославі, Слупську та інших містах, а також Вища столична школа туризму й рекреації. Дослідженням постаті М. Орловича в контексті туристичного руху займалися сучасні дослідники Марія Дулембіна, Томаш Ковалик, Радослав Таргош, Луціан Турось.

---

¹⁵⁷ Bieńkowski W. Orłowicz M. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. T. 24/2. Zesz. 101. S. 211-213; Kowalik T. *Życie dla turystyki, krajoznawstwa i sportu. Mieczysław Orłowicz 1881-1959*. Warszawa, 2009. S. 14-16; Мовна М. Орлович Мечислав. *Encyclopedia. Львівський національний університет ім. І. Франка*: в 2 т. Львів, 2014. Т. 2. С. 228-229.

1914 р. у Львові за сприяння видавця Кароля Квецінського побачив світ “Ілюстрований путівник Галичиною, Буковиною, Спішем, Оравою і Тишинською Сілезією” М. Орловича ¹⁵⁸, який започаткував польський красназнавчий туристичний рух в Галичині. Це – наслідок семирічних туристичних мандрівок краєм (понад 500 виїздів), які здійснив автор як засновник і перший голова Академічного туристичного клубу у Львові та його члени, переважно львівські студенти, які прагнули “пізнати свій край від Збруча і Черемоша по Білу і Віслу”. М. Орлович з гордістю зазначав у передмові, що “не на книжках базується наш путівник, але на наочних особистих спостереженнях автора, доповнених записами та фотографіями членів нашого клубу”.

Що стосується Львова, то йому у путівнику (500 сторінок) відведено порівняно небагато місця (с. 51-79), де подано: перелік засобів комунікації, готелів, ресторанів, банків, розважальних закладів, години роботи музеїв, стислий виклад основних історичних подій, короткий опис визначних пам’яток (Гетьманські вали, зразки давнього ренесансного будівництва на площі Ринок, Вірменська катедра, Міський арсенал, університет та університетська бібліотека, Національний музей ім. короля Яна III, Галицький Сейм), включно з музеями, парками та Личаківським цвинтарем, кілька прогулянок за межі міста (Брюховичі, Янів). Орлович накреслив план огляду міста для туристів при обмеженому часі перебування (два дні), що включав відвідини міської картинної галереї, Музею ім. Дідушицьких, Латинської катедри, церков св. Юра та Волоської, костелів бернардинців та домініканців, Рацлавицької панорами та парку Кілінського.

---

¹⁵⁸ Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spizu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim. Lwów, 1914. 510 s.

Інформацію про Львів містить також перший німецькомовний “Ілюстрований путівник Галичиною” (1914)¹⁵⁹, покликаний “допомогти розкрити широкому загалу й зовнішньому світу провінцію, про яку багато говорять, але мало знають”. Для його створення було засновано оргкомітет у Відні, до складу якого входили: княгиня Марія Любомирська, міністр без портфеля для Галичини д-р Юліуш фон Твардовський, редактор туристичного часопису “Fremdenverkehr” (“Туризм”) д-р Маурицій Банд, магістр Ю. Коперський. На зустрічі віденських гостей з представниками Крайової спілки курортних територій у Львові, написання путівника було доручено згаданому М. Орловичу та доктору права, журналісту, редактору, секретарю туристичної секції Роману Кордису¹⁶⁰ (1886-1934). Він народився 23 лютого 1886 р. у Львові в родині кравця. 1903 р. закінчив гімназію і вступив на юридичний факультет Львівського університету. 1910 р. отримав ступінь доктора права. Кілька років працював суддею у Тіролі (Австрія). Повернувшись до Львова, працював журналістом економічного відділу часопису “Słowo Polskie”, а 1923 р. став заступником головного редактора. У Львові проживав на вул. С. Лінде, 10 (сучасна вул. Ліста). 1929 р. переїхав до Кракова, де обійняв посаду заступника головного редактора “Ilustrowanego Kurjera Codziennego” (1929-1934). Головною справою його життя стали туризм та альпінізм. Від 1902 р. мандрував Карпатами, здійснюючи сходження на гірські вершини. Був одним із перших польських альпіністів. 1904 р. організував у Львові перший клуб альпіністів. Організатор львівського відділення Польського альпіністського товариства, першого польського гірськолижного клубу “Karpackie Towarzystwo Narciarzy”. Упродовж 1908-

---

¹⁵⁹ Kordys R. Lemberg. *Illustrierter Führer durch Galizien* / M. Orłowicz, R. Kordys. Wien; Leipzig, 1914. S. 213-232.

¹⁶⁰ Niemiecki przewodnik po Galicyi. *Gazeta Kołomyjska* (Kołomyja). 1913. 8 marca (N 10). S. 2-3.

1911 рр. виконував обов'язки редактора часопису для альпіністів "Taternik". Від 1913 р. – член львівського спортивного клубу "Pogoń". Автор понад 50 дописів про високогірні сходження на сторінках спортивної періодики ("Sport", "Wędrowiec", "Taternik", "Wierchy", "Słońce"), понад 20 статей з теорії та практики альпінізму й лижного спорту. Співавтор (розділ "Львів") німецькомовного ілюстрованого путівника Галичиною (разом із М. Орловичем, 1914). Помер 6 грудня 1934 р. у Кракові. Похований у Львові на Личаківському цвинтарі ¹⁶¹.

Р. Кордис був автором розділу про наше місто як важливий залізничний вузол. Він побудований за стандартним зразком бедекерівського путівника, розрахованого на мандрівника залізницею, – залізничний двірець, готелі, ресторани, основні трамвайні маршрути, лапідарна історична довідка, перелік і короткий опис архітектурних пам'яток (римо-католицька катедрa з каплицею Боїмів, площа Ринок, костели єзуїтів, домініканців, бернардинців, міський театр, Вірменська катедрa, Волоська церква, університет, Оссолінеум, Галицький Сейм, катедрa св. Юра, Політехнічна школа), найбагатших мистецьких збірок (музей ім. Дідушицьких, картинна галерея, Ставропігійський музей, Національний музей ім. короля Яна III, збірка В. Лозинського), найкрасивіших парків, включно з парком Кілінського та Високим Замком. Опис Львова супроводжувався добіркою фотографій (12) із

---

¹⁶¹ Księga pamiątkowa poświęcona 35-leciu działalności Lwowskiego klubu sportowego "Pogoń" 1904-1939 / komitet red.: R. Wacek, T. Długiewicz, M. Kobiak, S. Polakiewicz. Lwów, 1939. S. 350; Zieliński J. Kordys Roman. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1975. T. 14/1. Zesz. 60. S. 57-58; Gaj J. *Dzieje turystyki w Polsce*. Warszawa, 2008. S. 41; Sonnenschein M. *Lwowski skorowidz adresowy mieszkańców oraz handlu i przemysłu król. stoł. miasta Lwowa*. Lwów, 1926. S. 207.

зображеннями міських краєвидів. Путівник Орловича – Кордуса отримав низку схвальних рецензій тодішньої преси ¹⁶².

Хронологічно останнім путівником часів Австрійської імперії стала німецькомовна праця історика мистецтва Юзефа Пйотровського (1873-1939) “Львів і околиці (Жовква, Підгірці, Бережани та ін.). Довідник для прихильників мистецтва та мандрівників” (1917) ¹⁶³. Автор закінчив філософський факультет Львівського університету, отримав звання доктора філософії на підставі написання праці “Студія львівського мистецтва часів Сигізмунда III”. Після університетських студій працював асистентом на кафедрі історії мистецтва. Згодом виконував обов’язки асистента Національного закладу ім. Оссолінських. Упродовж 1912-1918 рр. – референт охорони історичних пам’яток Галичини і Буковини у Відні, від 1919 р. – консерватор пам’яток культури і мистецтва. Від червня 1920 р. виконував обов’язки консерватора історичних пам’яток у Львові для Східної Галичини та Волині. Від листопада 1921 р. очолював відділ культури і мистецтв воєводського уряду у Львові. Член секції історії мистецтва і культури наукового товариства у Львові. Написав низку мистецтвознавчих праць: “Охорона пам’яток та відбудова краю” (1916), путівник “Львів і околиці (Жовква, Підгірці, Бережани та ін.). Довідник для прихильників мистецтва та мандрівників” (1917), “Францішек Яворський як архівіст і його посмертна праця: “Про сірий Львів” (1917), “Вірменська катедра у Львові в світлі реставрації і останніх відкриттів” (1925), “Будова кружганків в Королівській

---

¹⁶² Niemiecki przewodnik po Galicyi. *Gazeta Kołomyjska* (Kołomyja). 1913. 8 marca (N 10). S. 2-3; [Janusz B.] Nowe książki. *Ziemia* (Warszawa). 1914. 7 lutego (N 7). S. 94-95. Z literatury turystycznej. *Gazeta Wieczorna* (Lwów). 1914. 4 września (N 1479). S. 9.

¹⁶³ Piotrowski J. Lemberg und Umgebung (Żółkiew, Podhorce, Brzeżany und and.): Handbuch für Kunstliebhaber und Reisende. Lwów; Leipzig; Wien, [1917]. 266 S. Рік виходу в світ путівника (1917) я встановила самостійно, оскільки він не вказаний у вихідних даних. Додатковим аргументом на користь цього твердження є бібліографічна позиція у польському виданні: *Druki oficyny Ossolińskiej 1828-1918: bibliografia*. Wrocław, 1987. S. 167.

кам'яниці у Львові” (1930), “Охорона пам'яток мистецтва Тернопільського воєводства” (1931), “Замок в Ланцуті, короткий опис історії та колекцій” (1933), “Борочицький скарб. Повіт Горохів на Волині” (1929), статті “Мистецькі пам'ятки Львівського воєводства” (1932), “Фредерік Бауман (1765-1845). Польський архітектор і різьбяр доби класицизму і романтизму” (1936). Друкувався у часописах “Ochrona zabytków sztuki”, “Lamus”, “Gazeta Lwowska”, “Kurjer Lwowski”, “Wiadomości Turystyczne” та ін. Проживав у Львові на вул. Оссолінських, 2 (сучасна вул. В. Стефаника). Помер у Львові, похований на Личаківському цвинтарі ¹⁶⁴.

Відкриває путівник коротка передмова авторства професора архітектури Львівської політехніки, теоретика архітектури та реставратора Адольфа Шишко-Богуша, а його зміст складають загальні зауваги (назва міста, львівська топографія, флора та фауна, клімат, статистика, мова мешканців), історична довідка та детальна мистецька характеристика основних видів архітектурних пам'яток, що проектується на назви основних розділів: “Історія мистецьких пам'яток”, “Римо-католицькі і вірменські католицькі церкви і костели”, “Греко-католицькі та східні церкви”, “Синагоги”, “Світські будівлі, пам'ятники і фонтани”, “Музеї, архіви, бібліотеки, колекції”, “Приватні колекції”, “Освіта і школа”, “Економіка, торгівля, банки”, “Сади і парки”, “Цвинтарі”, “Околиці міста (Жовка, Підгірці, Бережани та ін.)”.

Розділ “Історія мистецьких пам'яток” включає фаховий опис каплиці Боїмів, Порохової вежі, Трьохсвятительської каплиці, Волоської церкви з вежею Корнякта, житлової забудови площі Ринок, Вірменської катедри, Преображенської церкви, костелу і монастиря бернардинців, церкви св.

---

¹⁶⁴ Charewiczowa Ł. Historiografia i miłośnictwo Lwowa. Lwów, 1938. S. 128, 163, 202-203, 229; Kronika Uniwersytetu lwowskiego / zestawil W. Hahn. Lwów, 1912. S. 512; Mikulski S. Wielka księga adresowa stoł. król. m. Krakowa, stoł. król. m. Lwowa, król. wolnego m. Podgórze. Kraków, 1908. S. 129.

Параскеви-П'ятниці, Домініканського костелу, костелу св. Марії Магдалини, греко-католицької катедрі св. Юра.

Текстовий виклад довідникового путівника Ю. Пйотровського доповнювали численні ілюстрації (130) відомих тогочасних фотомитців та архітекторів (Анни Лозинської, Едварда Тшемеського, Генрика-Петра Міколяша, Йозефа Костеші-Яворського, Маріана Амброса, Францішека Вільчковського, Владислава Запальського, Сигізмунда Морвіца, Рудольфа Вацека та багатьох ін.) й генеральний план міста А. Шишка-Богуша, дібрані для унаочнення описаних мистецьких пам'яток із державних і приватних колекцій міста.

На думку сучасного голландського дослідника минувшини Львова, славіста Яна Пауля Гінрікса ¹⁶⁵, ця книга ще й сьогодні придатна як путівник. На її сторінках увіковічені тогочасні новобудови: промислові об'єкти та будівлі, серед яких – новий водогін, трамвайне депо, газова фабрика (газівня), фабрика льоду, електростанція, імпозантна споруда вокзалу, будівля Оперного театру.

2.2. Без зазначення авторства.

1909 р. львівське адресне бюро видало збірник під назвою “Хроніка Львова, його пам'ятки, особливості, з путівником та планом Львова” ¹⁶⁶, укладений із використанням праць О. Чоловського, М. Балабана, Ф. Яворського, Т. Меруновича та інших дослідників міста. У ньому містяться короткі історичні відомості про Львів з моменту його закладення князем

---

¹⁶⁵ Гінрікс Я. П. Lemberg – Lwów – Львів: фатальне місто. Київ: Вид-во Жупанського, 2010. С. 30-31.

¹⁶⁶ Kronika Lwowa, jego zabytki, osobliwości, z przewodnikiem oraz planem Lwowa. Lwów, 1909. 126 s.

Львом у 1250 р. аж до часів австрійського панування (під час якого було секуляризовано вісімнадцять костелів і шість церков, 1870 р. у місті було запроваджено інститут місцевого самоврядування на чолі з президентом, а міська людність зросла від 89 до 200 тисяч). Львів розглядається як польське місто, влаштоване на європейський штиб, осідок крайового уряду, осередок наукового та культурного життя. Перелічуються досягнення міської влади, як-от запровадження електричного трамвая, електричного та газового освітлення, водопроводу, анонсується проведення міської каналізації.

У виданні виокремлюються й в телеграфному стилі описуються визначні архітектурні пам'ятки (площа Ринок, ратуша, Волоська церква, Міський арсенал, Порохова вежа, костели домініканців, єзуїтів, кармелітів, бернардинців, Марії Сніжної, Вірменський та Латинський кафедральні собори, церкви св. Онуфрія оо. Василіан, св. Миколая, св. Юра), музеї (Ставропігійський, Дідушицьких, міський промисловий, картинна галерея, польський шкільний музей), архіви (актів гродських і земських, архів латинської та греко-католицької консисторій, міський архів), бібліотеки (Баворовських, Дідушицьких, Оссолінських, Павліковських, НТШ, Політехніки, університету, єврейської громади), заклади культури (філармонія, Великий (Міський) театр), парки (Личаківський, Стрийський, ім. Теофіла Вісньовського ¹⁶⁷, Єзуїтський горód), пам'ятники, цвинтарі. Рекламно-інформаційні функції виконував розділ "Провідник для місцевих та приїжджих покупців".

1910 р. крайова туристична спілка у Кракові видала друком "Короткий путівник Львовом та околицями" ¹⁶⁸, який вміщував рекомендації для туристів

---

¹⁶⁷ Нині – сквер на пагорбі історичної "Гори Страт" на вул. Золотій, місці страти польських повстанців Т. Вісньовського та Ю. Капусьцінського в 1847 р.

¹⁶⁸ Krótki przewodnik po Lwowie i okolicy. Kraków: nakł. Krajowego Związku Turystycznego w Krakowie, 1910. 64 s.

щодо транспортного сполучення сусідніх провінцій Австрійської імперії з містом, подавав маршрути восьми трамвайних ліній, перелік готелів, пансіонатів, ресторанів, крамниць, кав'ярень і цукерень, часописів (понад 100 одиниць). На сторінках видання рекламувалося Львівське туристичне товариство (пасаж Гаусмана, 9), яке надавало приїжджим туристичну інформацію щодо перебування у місті, організації прогулянок за місто, наявність вільних місць у готелях та пансіонатах, займалося розповсюдженням путівників.

У розділі “Топографія Львова” мова йшла про вигідне туристичне розташування міста, що налічувало біля 200 тисяч мешканців, та підказувались туристам способи його найкращого відвідання у короткий час (один, два, три дні). Особлива увага звернута на пам'ятки, розташовані за маршрутом: пл. Ринок (Королівська кам'яниця) – пл. Капітульна (кафедральний костел латинського обряду з каплицею Боїмів) – вул. Театральна (костел єзуїтів, Музей ім. Дідушицьких, Міський промисловий музей, Міський театр) – вул. Вірменська (Вірменська катедрa) – пл. Домініканська (костел домініканців) – вул. Арсенальна (Міський та Королівський арсенал, Порохова вежа, костел кармелітів, Волоська церква) – пл. Краківська (костел Марії Сніжної) – вул. Жовківська (костел св. Яна Хрестителя, єврейське гетто з передміською синагогою) – вул. Городецька (костели св. Анни і св. Ельжбети) – греко-католицька катедрa св. Юра – вул. Сапіги (Політехніка) – вул. Коперника (костел св. Лазаря, Національний заклад ім. Оссолінських) – вул. Словацького (Єзуїтський парк, Галицький Сейм) – вул. Третього Травня (Галицька ошадна каса, Гетьманські вали) – пл. Маріацька (пам'ятник А. Міцкевичу, костел бернардинців) – парк Кілінського – вул. Бляхарська (синагога “Золота Роза”) – вул. Личаківська (Личаківський цвинтар).

Аналогічного змісту путівник Львовом було видано в 1912 р. німецькою та французькою мовами ¹⁶⁹ (роки їх видання, не зазначені у вихідних даних, встановлені мною самостійно, за картковими каталогами різних книгозбірень), а 1914 р. – англійською ¹⁷⁰. Перший англійськомовний путівник, який надавав туристу необхідні рекомендації щодо відвідин та перебування у місті, був надрукований Крайовою туристичною спілкою у Кракові накладом в кілька тисяч примірників і розісланий закордонним бібліотекам, туристичним бюро, туристичним та спортивним клубам ¹⁷¹.

Вартим уваги є також “Путівник Львовом електричним трамваєм”, виданий у 1913 р. ¹⁷². Функціонери міської електричної колії за свою довголітню службу зауважили брак докладного путівника для пасажирів міського трамвая. Із збільшенням у місті кількості вулиць і площ, відповідно зростала кількість трамвайних маршрутів. І навіть родовитий львів’янин не завжди міг пояснити приїжджому той чи інший маршрут. Цей путівничок кишенькового формату вмещав алфавітний список вулиць, правила руху міської електричної колії, інформацію про розташування кас, ціни на проїзд (перша класа – 120 корон, друга класа – 90 корон). Подавався розклад руху трамваїв на літній сезон.

---

¹⁶⁹ Kurzer Führer durch Lemberg und Umgebung. Im Selbstverlag herausgegeben vom Landesverbande für Fremden – und Reiseverkehr in Galizien. Krakau, [1912]. 68 S.; Léopol et ses environs: petit Guide pratique illustré avec plan. Tous droits réservés. Kraków: Publie par la Société d’encouragement du tourisme en Galicie (Autriche), [1912]. 72 p.

¹⁷⁰ Short Guide to Lemberg and Surroundings. Cracow: Edited and Published by the Society for the Promotion of Foreign Travel in Galicia (Austria), [1914]. 68 p.

¹⁷¹ Angielski przewodnik po Lwowie. *Słowo Polskie* (Lwów). 1914. 18 lipca (N 309). S. 6.

¹⁷² Przewodnik po Lwowie koleją elektryczną. Lwów, 1913. 128 s.

Львівська преса визнала актуальність та доцільність появи “Путівника Львовом електричним трамваєм”, відгукнувшись невдовзі трьома схвальними рецензіями¹⁷³. Аналогічним до попереднього є видання В. Вернера 1914 р.¹⁷⁴.

Уже після повернення австрійських військ до Львова в ході наступальної операції у червні 1915 р. та встановлення австрійської юрисдикції над Галичиною, побачило світ два путівники містом¹⁷⁵, що мали на меті відновити політичний та адміністративний status quo і були призначені для австрійських військовиків та приїжджих. Це були видання довідникового характеру, де коротенький історичний екскурс (згадка про події недавньої війни та роль генерала Едуарда фон Бем-Ермолі у звільненні Галичини від російських військ), сусідував з дрібною суто практичною інформацією. Так, подано адреси 11 львівських кінотеатрів: “Корзо”, “Люкс”, “Геліос”, “Коперник”, “Сфінкс”, “Джоконда”, “Бель в’ю”, “Кухар”, “Фаун”, “Еліт”, “Лев”.

У період перебування Галичини під юрисдикцією Австрійської монархії відбулося становлення путівника у Львові як окремого жанру довідково-краєзнавчої літератури. Видання А. Шнайдера (1871) стало першим путівником Львовом, що започаткував маршрутний принцип його побудови. Майже синхронно (1878) С. Кунасевич видав путівник довідникового типу. Ці два різновиди типологічної належності путівників стали відправною точкою у класифікаційних моделях усіх подальших видань.

---

¹⁷³ Przewodnik dla jeżdżących tramwajem lwowskim. *Gazeta Wieczorna* (Lwów). 1913. 2 stycznia (N 1068). S. 5; Przewodnik po Lwowie koleją elektryczną. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1913. 3 stycznia (N 3). S. 2; Przewodnik po Lwowie koleją elektryczną. *Słowo Polskie* (Lwów). 1913. 9 stycznia (N 14). S. 6.

¹⁷⁴ Przewodnik po Lwowie koleją elektryczną wraz z dzienniczkiem na rok 1914 / ułożył W. Werner. Lwów, 1913. 84 s.

¹⁷⁵ Praktischer Führer durch Lemberg. Lemberg: Verlag “Vaterland”, 1915. 56 S.; Auskünfte über Lemberg für k. und k. Militärpersonen und Zureisend = Przewodnik po Lwowie dla ces. i król. wojskowych i przyjezdnych. Lwów, 1915. 11 S.

Характерною рисою австрійського періоду була поява путівників, приурочених до пам'ятних подій в історії міста чи цілої провінції, професійних форумів, як-от, II з'їзду польських техніків (1886), II, V, X з'їздів польських лікарів і природознавців (1875, 1888, 1907) і загальної Крайової виставки (1894). Окрім традиційних для класичних туристичних путівників розділів, вони містили інформацію вузькофахового чи предметного спрямування. Вже згадувана Крайова виставка збагатила львівську Путівникіану аж на чотири видання – перший німецькомовний ілюстрований путівник А. Ціппера довідникового типу, два польські видання: путівник А. Ю. Голлендера змішаного маршрутно-довідникового типу, довідниковий путівник за редакцією М. Ковальчука і перший цілісний україномовний блок з поглядом українця на галицьку столицю кінця XIX ст. та її історичну долю від часу заснування аж до сучасної авторіві суспільно-культурної ситуації в рамках провідника виставкою В. Шухевича.

Різновидом довідникових путівників стали суто практичні видання для потреб пасажирів залізниці. Путівники змішаного довідниково-маршрутного типу Ф. Баранського (1902, 1904) та Ф. Яворського (1907, 1911) отримали визнання як найкращі початку XX ст. Особливістю першого є те, що його автор був піонером у розробці повноцінних одно- та кількадечних пішохідних маршрутів для ознайомлення з містом туристів, а останнього – те, що автор вперше вийшов за межі Львова (Жовква й Підгірці). Довідниковими є путівник Ю. Вічковського (1907), приурочений до X з'їзду польських лікарів і природознавців, й низка путівників М. Орловича, не присвячених Львову безпосередньо, проте із короткими туристичними відомостями про місто. Хронологічно останній путівник епохи Габсбургів авторства Ю. Пйотровського (1917), зосереджений виключно на описі архітектурних пам'яток, також зараховуємо до видань довідникового типу. Серед туристичних путівників без зазначення авторства зазначимо вихід у 1912 р.

першого видання французькою, а 1914 р. – англійською мовами, призначених для популяризації туристичних принад Львова в Європі.

Австрійська візія на сторінках путівників А. Шнайдера, А. Ціппера, Ю. Вічковського, Ю. Пйотровського виявляється не стільки у змістовному викладі історичного матеріалу (відсутня власне австрійська історична складова), які можемо назвати об'єктивним за своєю суттю та по-німецьки скрупульозними, скільки опосередковано, зовнішньо, у присутності австрійських державних та культурних установ та їх представників. Варто відзначити, що путівники С. Кунасевича, А. Ю. Голлендера, Ф. Яворського демонструють яскраво виражений польськоцентричний характер у викладі фактичного матеріалу з історичної тематики – на їхню думку, історичний досвід, пам'ять та минушина Львова невіддільні від Польщі, а її віддані патріоти, долучаючись до активної політичної діяльності незалежницького спрямування, упродовж тривалого часу зазнавали утисків з боку пануючого австрійського режиму. Україномовний путівниковий блок авторства В. Шухевича містить уперше оприлюднений погляд українця на галицьку столицю кінця ХІХ ст. – історичну долю від часу заснування князем Львом та немалу роль українства у розвитку міста (домінування у княжому поселенні, участь членів Львівського братства у піднесенні ремесел, торгівлі та шкільництва ХV-ХVІІ ст.) аж до сучасного суспільно-культурного тла в умовах Габсбурзької монархії (початки українського національного відродження 1830-х рр., ріст національної свідомості, що виявився у заснуванні Головної Руської Ради та часопису “Зоря Галицька” у 1848 р., пожвавлення українського громадсько-політичного й культурного життя після прийняття конституції 1860 р., поява політичних ідей та партій).

Специфікою путівникових видань епохи Габсбургів є те, що вони фіксували досягнення тогочасної науково-технічної думки, появу всього першого, показуючи творення модерного міста: залізничного сполучення

(вітка Північної залізниці ім. цісаря Фердинанда Львів-Бохня, 1861), крайових промислових виставок (1877, 1894), запровадження телеграфного зв'язку (1875), кінного (1879) й електричного (1894) трамвая, автомобільного руху (1897), кіносеансів (1896), міського (1884) і міжміського телефонного зв'язку (зокрема з Краковом, 1898), електричного освітлення вулиць (1900), сучасного водогону (1901), каналізації, нових будівель, що з часом набули статусу візитівок Львова (Політехніка, 1873-1877; університет, 1877-1881; Оперний театр, 1900; залізничний двірець, 1904).

РОЗДІЛ III. МІСТО У ПУТІВНИКАХ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1914-1915)

3.1. Без зазначення авторства.

У ході воєнних дій Першої світової війни російські війська захопили Львів і встановили тут тимчасову окупаційну адміністрацію, діяльність якої протривала 293 дні (від 3 вересня 1914 р. до 22 червня 1915 р.)¹⁷⁶. Із поступовим налагодженням мирного життя в окупованому Львові, на думку росіян, виникла потреба в інформаційному забезпеченні їх потреб, а саме – у путівниках містом. Одним із них став “Путеводитель по г. Львову” (1914)¹⁷⁷ зі схематичною історичною довідкою про Львів (з відсилкою для детальнішого ознайомлення до путівника С. Кунаевича 1878 р. як цілком прийнятного польського видання), практичною інформацією для прибульців (план міста, тарифи транспортних послуг в російських карбованцях, карта трамвайних маршрутів, алфавітний перелік назв вулиць, довідка про бібліотеки, музеї, торгові та ремісничі підприємства, рекламні оголошення, календар днів народжень членів імператорського дому Романових). Друк путівника мав на меті закріпити російську присутність у місті, символічно “присвоїти” його, продемонструвавши львів’янам та напливному елементу зміну державного та національного устрою, довести до свідомості городян, що тепер росіяни повністю володіють Львовом і не збираються полишати завойованих позицій.

---

¹⁷⁶ Див. детальніше: Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3.IX.1914 – 22.VI.1915). Lwów; Warszawa, 1915. 266 s.

¹⁷⁷ Путеводитель по г. Львову. Львовъ, [1914]. 56 с. Рік видання встановлено за картотекою генерального каталогу ЛННБ України ім. В. Стефаника.

Наступного року військова цензура дала дозвіл на випуск аналогічного за змістом й обсягом видання польською мовою ¹⁷⁸. Продубльований варіант російськомовного путівника польською мовою свідчить про його призначення для потреб місцевих мешканців, щоб ознайомити їх з новими політичними та адміністративними реаліями.

3.2. В авторських путівниках.

Ще одним довідково-інформаційним виданням, призначеним здебільшого для потреб російських військових та цивільних, став “Очеркъ Львова” ¹⁷⁹ А. К. Хребтова, вихід якого дозволила військова цензура у 1915 р. з нагоди наближення річниці вступу російської армії до міста. Передмову до путівника автор написав під час перебування у Личаківському госпіталі. Вона витримана у російському імперсько-пропагандистському стилі: “День 21 серпня 1914 р. (за старим стилем – М. М.) назавжди збережеться в пам’яті російського місцевого населення та його нащадків, бо у цей знаменний день – день воскресіння, день свободи, переможне російське воїнство під керівництвом доблесних вождів вступило в столий град Львова, імені князя Льва Галицького і дало народу свободу після 565-літнього гніту російської землі, ще часів св. Володимира, з-під гніту ярма чужоземця...” ¹⁸⁰. Видання лицемірно присвячено сиротам краю, батьки яких стали “відкупною жертвою, заповідаючи дітям любити і служити на користь Росії” ¹⁸¹.

---

¹⁷⁸ Przewodnik miasta Lwowa, zawierający wykaz ulic, placów i ważniejszych budynków, oraz przedsiębiorstw przemysłowych. Lwów: nakł. G. Chlippa, [1915]. 54 s.

¹⁷⁹ Очеркъ Львова / [А. К. Хребтов]. Львовъ, 1915. 32 с.

¹⁸⁰ Очеркъ Львова / [А. К. Хребтов]. Львовъ, 1915. С. 3.

¹⁸¹ Очеркъ Львова / [А. К. Хребтов]. Львовъ, 1915. С. 3.

У виданні, яке фактично виконує функції путівника (32 с.), подано історико-архітектурний огляд міста за певною концепцією подачі пам'яток (площа Ринок, будівля Ставропігійського інституту, церква Успіння Пресвятої Богородиці, костел і монастир домініканців, Вірменський та Латинський кафедральні собори, церква св. Юра, Народний Дім, названий “Русским”, Політехніка, університет, залізничний вокзал, інші пам'ятки сакрального та світського будівництва, міські музеї, парки, пам'ятники відомим діячам культури), а також детальну схему руху трамваїв з поясненням як ними користуватися, розклади руху потягів, порівняльну таблицю обміну валют, адреси урядових установ і громадських організацій. З початком окупації Львова тут почали функціонувати російські владні структури: військове генерал-губернаторство, інтендантське управління, військова цензура, евакуаційна комісія, управління з квартирного забезпечення військ, редакція газети “Львовское военное слово”, військово-окружний суд, жандармське управління, градоначальство, управління коменданта Львова.

Підсумовуючи путівниковий огляд Львова, А. Хребтов порівнює його красу з Києвом і висловлює наступне побажання: “Щоб кожен, хто шукає вражень, відвідав пагорб унії на Високому Замку, де повинен бути встановлений хрест православ'я, як на горах Київських, а назва має бути пагорб Православ'я або пагорб Свободи, маючи на увазі визволення слов'янства, а унія є мертва...”¹⁸². Ідеологічні пріоритети автора прочитуються не лише на вербальному рівні, але й виявляються на рівні правописної трансляції: слово “унія” написано малою літерою, а “Православ'я” – великою.

1915 р. у Петрограді, із запізненням, вже на момент відступу російських військ зі Львова, вийшло друком видання, призначене для мешканців царської

---

¹⁸² Очеркъ Львова / [А. К. Хребтов]. Львовъ, 1915. С. 24.

Росії, яких мало ознайомити з культурною та історичною спадщиною міста, і яке умовно вважаю довідниковим путівником ¹⁸³, оскільки у ньому відсутня путівникова структура та змістове наповнення. Його автором є російський бібліофіл, бібліограф, історик мистецтва, дійсний член Імператорської Академії мистецтв (1913) Василь Андрійович Верещагін (1859-1931), який під час російської окупації прибув до Львова. Він народився у с. Ріпне Воронізької губернії (нині – в межах міста Воронежа). Після закінчення у 1880 р. училища правознавства, працював у міністерстві юстиції та державній канцелярії. З 1900 р. – помічник статс-секретаря Державної Ради. У 1903 р. став засновником та керівником першої бібліофільської організації – “Гуртка любителів російських художніх видань”. Засновник та редактор часописів “Старые годы” (1907) і “Русский библиофил” (1915-1916). Дійсний статський радник і камергер імператорського двору, гофмаршал, член Ради Академії мистецтв.

Автор праць: “Російські ілюстровані видання XVIII и XIX ст. (1720-1870)” (1898), “Матеріали для бібліографії російських ілюстрованих видань” (1908), “Російський книжковий знак” (1902), “Російська карикатура: у 3 т.” (1911-1913), “Пам’яті минулого” (1914), “Російська та закордонна книга XV-XIX ст.” (1914), “Альбом старого Львова” (1917).

У 1921 р. емігрував до Франції, де керував бібліофільським товариством друзів російської книги в Парижі та видавав збірник “Часослов товариства

---

¹⁸³ Верещагин В. А. Старый Львовъ. Петроградъ, 1915. 141 с.

друзів російської книги”. Помер 1931 р. в м. Аньєр неподалік Парижа ¹⁸⁴.

Первісний варіант путівникової публікації було надруковано в петроградському журналі “Старые годы” ¹⁸⁵, який редагував В. Верещагін. Книжкову версію автор значно розширив та доповнив більшою кількістю ілюстрацій (65). Це власне детальний історичний, архітектурний та музейний огляд Львова, передусім його сакральних пам’яток. Хоча джерелами до написання путівника слугували ґрунтовні праці Д. Зубрицького ¹⁸⁶, В. Лозинського ¹⁸⁷, О. Чоловського ¹⁸⁸, Ф. Яворського ¹⁸⁹, проте наратив Верещагіна демонструє абсолютно нерозуміння (або свідоме перекручення) його автором архітектурно-стильових та ансамблевих особливостей зведення культових споруд різної конфесійної приналежності (католиків, греко-католиків, православних), наголошуючи на відсутності в них будь-яких рис національних стилей, їх архітектурної та мистецької вартості.

Вже з перших сторінок передмови автор, звертаючись до читача, як доконаний факт констатує приналежність Галичини зі Львовом до російських

---

¹⁸⁴ Василий Андреевич Верещагин. *Книговедение: энциклопедический словарь*. Москва, 1982. С.112; Машкова М. В. *История русской библиографии начала XX века (до октября 1917 г.)*. Москва, 1969; Острой О. С. *История искусствоведческой библиографии в России (XI – начало XX в.)*. Ленинград, 1991; Николенко А. В. *Василий Андреевич Верещагин (1859-1931): неизвестные страницы биографии. Книга: исследования и материалы*. Москва, 2010. Сб. 93. Ч. 1/2. С. 180-198.

¹⁸⁵ *Старые годы* (Петроградъ). 1915. № 4/5.

¹⁸⁶ Зубрицкий Д. *История древняго Галичско-Русскаго Княжества*. Львов, 1852. Ч. 1/4; Зубрицкий Д. *Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси*. Москва, 1845. 467 с.

¹⁸⁷ Łoziński W. *Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku: architektura i rzeźba*. Lwów, 1901. 228 s.; Łoziński W. *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku*. Lwów, 1902. 434 s.

¹⁸⁸ Czołowski A. *Lwów za ruskich czasów*. Lwów, 1891. 42 s.

¹⁸⁹ Jaworski F. *Lwów stary i wczorajszy: (szkice i opowiadania)*. Wyd. 2. Lwów, 1911. 362 s.; *Przewodnik po Lwowie i okolicy z Żółkwią i Podhorcami / oprac. F. Jaworski*. Lwów, 1907. 180 s.

земель й передбачає торжество історичної справедливості в сенсі повернення міста в лоно “матінки-Росії”: “Опублікована праця становить короткий історичний опис давнього російського міста і детальний огляд його художніх скарбів. Ця праця пронизана глибоким переконанням в кінцевому торжестві національного почуття споконвічно-російського населення Галичини і такою ж несхитною вірою в майбутню єдність російського і польського народів, до цих пір розрізнених історією”¹⁹⁰.

Путівник складається з шести розділів: “Нарис історії Галицької Русі”; “Нарис історії Львова”; “Церкви, костели, каплиці”; “Палаци, будинки, вулиці. Вірменський собор, синагога. Загальні висновки”; “Львівські музеї”; “Приватні збірки”.

У розділі “Нарис історії Львова” В. Верещагін, з одного боку, спирається на польські історичні джерела, а з іншого – заперечує їх. Першу згадку про місто датує 1259 р., коли літописець згадував пожежу Холма і критикує польських істориків, які однозначно не відповіли на запитання: хто був засновником Львова – князь Данило чи його син Лев. Автор у своєму історичному викладі повторює міф, що старий Львів був дерев’яним (з цим твердженням заочно сперечається М. Голубець у путівнику 1925 р.¹⁹¹), переносить російський міський дискурс на побут мешканців Львова княжого періоду, без достатніх на те аргументів оперуючи термінами “бояри”, “ізби”, “клеті”, “боярська сім’я”, пише про поліетнічний характер княжого міста, що засвідчують старі назви вулиць (Руська, Жидівська, Вірменська), згадує про пізніше надання магдебурзького права, існування фахових ремісничих корпорацій та розвитку торгівлі, констатує німецький характер міста в XIV ст., а у середині XVI ст. – його занепад як політичного та торгового центру.

---

¹⁹⁰ Верещагін В. А. Старый Львовъ. Петроградъ, 1915. С. 3.

¹⁹¹ Голубець М., Лепкий Л. Провідник по Львові / упоряд., передм., прим. М. Мовної. Львів: Аверс, 2020. С. 39.

У розділі “Церкви, костели, каплиці” детальний опис отримали Латинський собор з каплицями Кампанів та Боїмів, Успенська церква Львівського братства, костели бернардинців та бенедиктинок, вівтарі церков св. Миколая і св. Марії Магдалини (насправді, це костел), церква св. Онуфрія, костел єзуїтів і церква св. Параскеви-П’ятниці, костел домініканців і церква св. Юра. Так, церква св. Онуфрія оо. Василіан названа В. Верещагиним “неказистой”, такою, що, за його словами, “втратила зовнішні форми після численних реставрацій і не представляє жодного інтересу за внутрішнім наповненням, а тому путівники обходять її презирливим мовчанням”¹⁹². Все ж росіянам їй варто поклонитися через те, що під кам’яними плитами церкви спочивають останки “чудової російської людини XVI століття” – першодрукаря Івана Федорова¹⁹³.

Приблизно у такому ж негаційному та зневажливому стилі описуються культові споруди іншої конфесійної належності, зокрема костел єзуїтів: “Ця банальна парадність, виражена в надлишку позолоти і втомливому нагромадженні різного роду вівтарів, кафедр, пам’ятників, барельєфів, розписаних престолів, густо заставлених предметами культу, перед такими ж розмальованими статуями, – вся ця позбавлена смаку мішура “єзуїтського” стилю користується в польських церквах виключним серед церков інших католицьких країн розповсюдженням”¹⁹⁴.

---

¹⁹² Верещагинъ В. А. Старый Львовъ. Петроградъ, 1915. С. 59. Це твердження не відповідає дійсності: її описують практично усі попередні путівники А. Шнайдера, А. Ю. Голлендера, В. Шухевича, М. Ковальчука, Ю. Вічковського, Ф. Баранського, Ф. Яворського та ін.

¹⁹³ Іван Федорович (1510-1583) разом з Петром Мстиславцем видрукував 1564 р. у Москві першу друковану книгу “Апостол”. З 1566 р. через переслідування покинув Москву і жив у Великому князівстві Литовському: у Заблудові (1566-1572), Львові (1572-1575, 1581-1583), Острозі (1575-1581). У 1574 р. надрукував у Львові перший “Буквар” та друге видання “Апостола”. Деякі вчені на підставі геральдичного трактування друкованого знаку прізвища виводять його походження з дрібної білоруської або полісько-підляської шляхти.

¹⁹⁴ Верещагинъ В. А. Старый Львовъ. Петроградъ, 1915. С. 62.

Розділ “Палаці, будинки, вулиці. Вірменський собор, синагога. Загальні висновки” характеризує приватну забудову площі Ринок: кам’яницю Анчевських, будинок Собеського (Чорну кам’яницю), палаці Шольц-Вольфовичів, Бандіnellі та інші разом з детальним життєписом їх власників, а також Вірменський собор і синагогу “Золота Роза”. У цинічному та недобррозичливому тоні витримано опис історичної забудови вулиць Скарбківської, Боїмів, Трибунальської, Краківської, Руської та Жидівської (згодом – Сербської). Наступною ремаркою автор демонструє своє специфічне бачення давнього Львова, що дійшов сьогодення: “У похмурому єврейському подвір’ї на Скарбківській вулиці серед смердючого болота чудесні контрфорси XVI ст. підтримують балкон, на якому висить брудна єврейська білизна”¹⁹⁵.

Розділ “Львівські музеї” розкриває історію та характер колекцій низки музеїв міста: художньо-промислового, збірки В. Лозинського, збірки Оссолінських з музеєм Любомирських, Андрея Шептицького, Народного Дому і НТШ. В описі Верещагіна простежується тенденція до знецінення мистецької вартості предметів та артефактів, які у них зберігалися, зокрема у художньо-промислому музеї та музеї Оссолінських, а також присутні фактологічні неточності (датування окремих збірок, імена їх засновників). Особливо негативну оцінку викликає у автора збірка Національного музею, заснованого Митрополитом Андреем Шептицьким: “Під голосною назвою Національного музею красується заснований у 1908 р. уніатським митрополитом, графом Шептицьким, музей старожитностей церковного мистецтва. Сокровенним, як стверджують, задумом Шептицького при створенні музею, було стремління довести безумовну і в цьому відношенні “самостійність” русинської культури і її повну незалежність від культури “москальської”¹⁹⁶. Зневажливе ставлення

---

¹⁹⁵ Там само. С. 77.

¹⁹⁶ Верещагинъ В. А. Старый Львовъ. Петроградъ, 1915. С. 108.

до мистецьких фондів Народного Дому та Ставропігійського музею й архіву (стародруків, архівних документів, предметів церковної утварі, ікон), та й загалом поліетнічної мистецької спадщини Львова, яке аж переповнює сторінки путівника В. Верещагіна, не перешкодило російській окупаційній адміністрації з порозумінні з місцевими москвофілами вивезти ці скарби української національної культури вглиб Росії (до Ростова-на-Дону)¹⁹⁷, де вони перебували до 1929 р., коли було досягнуто угоди з урядом Радянської Росії про їх повернення¹⁹⁸.

За повідомленням газети “*Kurjer Lwowski*” від 27 листопада 1914 р.¹⁹⁹, Галицька залізниця планувала видати друком “Путівник Львовом” російською мовою за редакцією члена Державної Думи Росії Н. Каппелера, але цей проект не був зреалізований.

За короткий час російської окупації (1914-1915 рр.) з’явилося друком аж 4 путівники, які відносимо до довідникових видань, що мали на меті не лише подати практичні відомості для російського вояцтва й місцевого населення, а й символічно закріпити своє право на захоплений Львів, залишити російський “слід” в його путівникових анналах. Розглядаючи захоплену українську територію як “повернуті до споконвічного лона матінки-Росії слов’янські землі”, російська окупаційна влада використовувала путівники як ідеологічні інструменти шовіністичної політики Російської імперії, спрямовані на виправдання здійсненої анексії, завоювання симпатій місцевого населення та водночас нівеляції української (і не тільки) культурної спадщини міста.

---

¹⁹⁷ Голубець М., Лепкий Л. Провідник по Львові / упоряд., передм., прим. М. Мовної. Львів: Аверс, 2020. С. 138.

¹⁹⁸ Терський С. Музеї. *Історія Львова*: у 3-х т. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 3: Листопад 1918 – поч. XXI ст. С. 111.

¹⁹⁹ Rosyjski przewodnik po Lwowie. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1914. 27 listopada (N 461). S. 3.

РОЗДІЛ ІV. ПУТІВНИКОВА ВІЗІЯ ЛЬВОВА МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1919-1939)

У перші десятиліття ХХ ст. в Галичині активно функціонували як польські, так і українські краєзнавчі та туристичні організації, що пропагували подорожі краєм та його містами, організовували туристичний процес. Серед них – львівська філія польського бюро подорожей “Orbis” (1920), одного з десяти найстаріших туристичних бюро світу, яке пропагувало туристичні принади країни як для внутрішніх туристів, так і закордонних відвідувачів; “Кружок любителів Львова” (1921), активними діячами якого були І. Крип’якевич та Б. Януш; українське туристично-екскурсійне товариство “Плай” (1924), що організовували популярні виклади з історії міста, екскурсії ним та мандрівки краєм²⁰⁰.

Розвиток масового туристичного руху викликав посилену потребу у практичній туристичній літературі, яка б забезпечувала швидку мобільність пересування незнайомим тереном і відвідування місцевих достопам’ятностей. З одного боку, продовжувалась тенденція видавання відповідної путівникової літератури, характерна для попередніх десятиліть, а з другого, нова суспільна реальність диктувала нові вимоги. Почалася територіальна та матеріальна експансія Львова, розширення його територіальних меж, інтенсивний розвиток інфраструктури, що становило елемент зацікавлення потенційного туриста.

---

²⁰⁰ Козицький А. М. Український краєзнавчий рух у Галичині (1918-1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук за спец.: 07.00.01 – “Історія України”; ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 1996. С. 15-16.

4.1. Польська візія Львова.

Серед масиву путівникових видань Львовом міжвоєнного двадцятиріччя чітко вирізняються три “національні” блоки, що представляють відповідно польський, український та єврейський погляди на місто, його історичну долю й культурну спадщину, що їх подавали автори польської, української та єврейської національності. Польська візія Львова цього періоду була домінуючою в путівниковому дискурсі з огляду на його політичну приналежність, а відтак і суспільне та культурне обличчя міста.

4.1.1. В авторських путівниках.

У розпал польсько-українського військового протистояння 1918-1919 рр. командування польського Галицького фронту висунуло ініціативу підготувати силами солдатського університету в м. Ярославі (тепер – Підкарпатське воєводство Республіки Польща) новий путівник Львовом. За виконання цього проекту взявся М. Орлович – досвідчений автор багатьох довоєнних путівників Галичиною, референт університету з освітніх справ, який 1920 р. його реалізував, видавши “Ілюстрований путівник Львовом”²⁰¹.

Побудований за маршрутним принципом з описом за дільницями, вулицями і площами путівник був розрахований передусім на польських військовиків²⁰², яких автор прагнув ознайомити з минулим Львова, його

---

²⁰¹ Orłowicz M. Pustrowany przewodnik po Lwowie. Lwów, 1920. 136 s.

²⁰² Видавець у передмові до путівника написав: “Покликані до поширення культурно-освітньої праці у війську, вважаємо одним із перших наших обов’язків познайомити польських вояків зі Львовом, його минулим, культурним та мистецьким значенням, історією його битв і пам’ятками міста”. Про це ж інформував своїх читачів військовий часопис “Placówka”.

культурою, мистецькою спадщиною, військовою історією, пам'ятками архітектури, акцентуючи на споконвічній польськості культури міста (розділ “Львів як осередок польської культури”). Вже на початку викладу матеріалу М. Орлович заакцентував чільну роль міста у розвитку польської культури: “Львів завжди був живим та полум'яним вогнищем польської культури та політичної думки. З часом він став одним з найзначніших струменів польської науки, вів перед на господарському та економічному полі, керував освітньою працею. Зі Львова черпали свою міць тисячі польських вогнищ на східних кресах: численні читальні товариства “Народної школи”, польські народні осередки по селах, гнізда “Сокола” у містах, рільничі гуртки, каси Райфайзена, осередки кооперативного руху. Тисячі ниток пов'язували ці польські осередки зі столичним містом, творячи з них коліщатка потужної національної машини, маховик якої знаходився у Львові”²⁰³.

Ознайомлення читачів із найважливішими пам'ятками історії та культури у розділі “Історія і достопам'ятності у Львові” (визначними будівлями Середмістя, Галицького, Краківського, Жовківського, Личаківського передмість та Нового Світу, церквами, костелами, парками, музеями), а також найпопулярнішими маршрутами мандрівок за місто (Медова Печера, Винники, села Кульпарків, Клепарів, Замарстинів, Знесіння, Кайзервальд, Цетнерівка, Брюховичі, Янів, Зимна Вода, Любінь Великий, Старе Село, Дубляни) супроводжувалось історичними екскурсами (розділи “Історія міста та статистика”, “Львів під час війни 1914-1919 рр.”), пронизаними пафосно-націоналістичним висвітленням історичних і воєнних подій та бурхливим емоційним піднесенням з приводу відродження Речі Посполитої. М. Орлович, подаючи історію Львова, з позиції польської історіографії (опираючись на праці Ф. Яворського, В. Лозинського, Ю. Пйотровського) акцентує увагу на основних тенденціях розвитку й

---

²⁰³ Ibid. S. 19-20.

життєдіяльності міста за правління низки королів (Казимир Великий як “цивілізатор” та організатор заселення міської людності, Людовик Угорський, Ян Казимир, Михайло Корибут Вишневецький), важливих історичних подіях (облога міста козацькими військами Б. Хмельницького 1648 і 1655 р., турецький набіг 1672 р., напад шведів 1704 р., вступ австрійських військ і перехід під юрисдикцію Габсбургів 1772 р., революція 1848 р., початки автономії Галичини 1860-х рр.). Негативно автор путівника оцінює перші роки австрійського правління, коли було “знищено міські оборонні мури разом з брамами та баштами попри спротив міщан, а також костели, монастирі і церкви (вісімнадцять римо-католицьких костелів, три вірменські костели і сім греко-католицьких церков), почався наплив німецької бюрократії ніяк не пов’язаної з культурно-історичною традицією міста і краю”²⁰⁴.

Особливо націоналістично-упередженим висвітленням історичних і воєнних подій відзначається розділ “Львів під час війни 1914-1919 рр.”. Листопадовий зрив 1918 р. оцінюється М. Орловичем як інспірований австрійською владою український замах на Львів, котрий відбувся безкровно і без найменшого спротиву з польського боку: “Без крові і найменшого опору з польського боку вдалося українцям вночі з 31 жовтня здобути Львів – коли сірим ранком 1 листопада вийшли на вулиці, зустріли їх українські патрулі, а їх прапори розвівались не лише з урядових будинків, але і з ратуші...”²⁰⁵. Сучасні українські дослідники справедливо вважають, що вивішення синьо-жовтого прапора на ратуші поляки тлумачили як відвертий виклик, а присутність озброєних українців довкола центральних будинків – як символ окупації “свого” міста²⁰⁶.

---

²⁰⁴ Orłowicz M. *Plustrowany przewodnik po Lwowie*. Lwów, 1920. S. 15.

²⁰⁵ *Ibid.* S. 32.

²⁰⁶ Голик Р. *Lwów проти Львова: боротьба за місто 1918-1919 років в уявленнях українців та поляків Галичини міжвоєнного періоду. Львів: місто – суспільство – культура: зб. наук.*

Відступ українських сил зі Львова 21 листопада викликав, за словами Орловича, безмежну радість його мешканців-поляків ²⁰⁷. Підсумовуючи виклад матеріалу, автор путівника наводить слова підполковника, коменданта “оборони Львова” Чеслава Мончинського до вояків, повністю солідаризуючись з ними: “... нині Львів є твердинею, об яку має і мусить розбитися не тільки навала гайдамацького дикунства, але й також нехіть, партійність... частини власного суспільства, нездатної до чину” ²⁰⁸. Тут українці ототожнюють з гайдамаками, які в польській суспільній думці, пронизаній давніми стереотипами, уособлювали собою варварство, дикунство та жорстокість.

Як вважає модерна польська історіографія, необхідність боротьби за місто, яке поляки вважали незаперечно польським, а передусім перемога у 1919 р. спричинили, що місто Лева, хоча становило від середини ХІХ ст. корелят наративів щодо національного самовизначення обох культур – польської та української, для більшості поляків стали тріумфальним символом їхньої нової держави. Поняття “оборони Львова” розрослося до розмірів формаційного міфу II Речі Посполитої, а саме місто стало розглядатися як “польська твердиня” на кордонах (“кресах”) ²⁰⁹.

У газеті “Słowo Polskie” невдовзі після виходу в світ путівника М. Орловича з’явилась прихильна рецензія на нього священника,

---

праць / за ред.: О. Аркуші, М. Мудрого. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. Т. 8. Ч. 1: Влада і суспільство. [Вісник Львівського ун-ту. Сер. історична. Спец. випуск’2012]. С. 424-425.

²⁰⁷ Orłowicz M. Pustrowany przewodnik po Lwowie. Lwów, 1920. S. 34.

²⁰⁸ Ibid. S. 40.

²⁰⁹ Wierzejska J. Lwów w polskim piśmiennictwie międzywojennym. Formy reprezentacji – uwikłania ideologiczne i kontynuacje. *Львів: місто – суспільство – культура : зб. наук. праць* / за ред.: О. Аркуші, О. Вінниченка, М. Мудрого. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. Т. 10. Ч. 2: Львів / Lwów / Lemberg як міські простори: уявлення, досвіди, практики. [Вісник Львівського ун-ту. Сер. історична. Спец. випуск’2017]. С. 190-191.

мистецтвознавця та історика релігії Владислава Жили²¹⁰. Він високо оцінив працю як цінний набуток польської туристичної літератури, що опирається на книги попередників, але також додає нові деталі щодо історії Львова 1914-1920 рр. (війну 1914-1919 рр., польсько-українське протистояння і облогу Львова, з якого місто вийшло переможцем). Рецензент вважає, що Орлович як відомий автор путівникового жанру надається до створення “польського” бредкера, а його путівники завжди написані яскраво і живо, бо все, що описує автор, він пройшов власними ногами.

Друге, розширене видання путівника М. Орловича з’явилося друком 1925 р.²¹¹ у серії “Polska biblioteka turystyczna” (“Польська туристична бібліотека”) коштом міністерства громадських робіт Польщі. Обов’язки керівника сектору “Туристика” цього міністерства тоді виконував М. Орлович. Видання містило 102 ілюстрації та план міста. Представлений матеріал зазнав значної структурної перебудови за рахунок залучення нової інформації. Особливе розширення отримав розділ “Околиці Львова”. Тут автор зосередив відомості про корисні копалини, особливості фауни та флори, характеристику поселень з демографічним і національним складом їх мешканців, культурні пам’ятки Левандівки, Рясної, Білогорщі, Сигнівки, Замарстинова, Голоска, Збоїщ, Винників, Сихова, Сокільників, подав опис підльвівських курортних місцевостей з їх лікувальними властивостями (Брюховичі, Воля Добростанська, Зимна Вода, Любінь Великий, Пустомити).

Цього ж року побачили світ дві рецензії у пресі на друге видання путівника М. Орловича²¹². “Dziennik Ludowy” назвав путівник 1925 р.

---

²¹⁰ Żyła W. Z ruchu wydawniczego. *Słowo Polskie* (Lwów). 1920. 2 czerwca (N 252). S. 7.

²¹¹ Orłowicz M. *Ilustrowany przewodnik po Lwowie*. Wyd. 2, rozszerz. Lwów; Warszawa, 1925. 282 s.

²¹² Nowe książki. *Kurjer Polski* (Lwów). 1925. 4 października (N 272). S. 7; Z wydawnictw. *Dziennik Ludowy* (Lwów). 1925. 17 września (N 212). S. 8.

найобширнішим виданням з тих, що вже має Львів²¹³. Рецензент зазначив, що у загальній частині, що має характер монографії, подано детальний опис міста та його історичних пам'яток, а автор окреслює історію Львова, його долю під час останньої війни, значення як осередку польської культури, подає опис пам'яток архітектури, статистику, дає практичні поради для відвідувачів.

Путівник М. Орловича 1925 р. високо оцінили не лише сучасники, польський історик мистецтва та краєзнавець Тадеуш Хшановський (1926-2006) вважає його найкращим серед польських путівників Львовом за всю історію їх видання²¹⁴.

Сучасні польські дослідники належно оцінили внесок М. Орловича в розвиток та популяризацію вітчизняного туризму і краєзнавства²¹⁵. Якщо абстрагуватися від націоналістичної інтерпретації польським краєзнавцем історичних подій, можемо погодитися з оцінкою діяльності Орловича як автора численних провідників, в яких завжди йшлося про Львів, яку дав дослідник і популяризатор його творчості Т. Ковалик: “Путівники авторства М. Орловича мають ту перевагу, котра рідко трапляється сьогодні, – прискіпливу увагу до детального викладу матеріалу та достовірності поданої інформації”²¹⁶. Зауваження Т. Ковалика є цілком обґрунтованим у контексті того, що М. Орлович здебільшого описував у путівниках те, що бачив на власні очі, мінімально використовуючи існуючу краєзнавчу літературу.

---

²¹³ Z wydawnictw. *Dziennik Ludowy* (Lwów). 1925. 17 września (N 212). S. 8.

²¹⁴ Chrzanowski T. *Kresy czyli obszary tęsknot*. Kraków: Wyd-wo Literackie, 2009. S. 50.

²¹⁵ Kowalik T. *Życie dla turystyki, krajoznawstwa i sportu*. Mieczysław Orłowicz 1881-1959. Wyd. 1. Warszawa: Zarząd Główny PTTK, 2009. 498 s.; Turowski L. *Mieczysław Orłowicz – nauczyciel turystyki i krajoznawstwa*. Warszawa: Oficyna wydawnicza “Ypsilon”, 1999. 91 s.

²¹⁶ Kowalik T. *Życie dla turystyki, krajoznawstwa i sportu...* S. 347.

У 1922 р. вийшов у світ невеликий, але змістовний “Путівник Львовом”²¹⁷ Богдана Януша (1887?-1930), людини енциклопедичних знань, що отримала їх самотужки, краєзнавця, музейника, публіциста, археолога, історика мистецтва, бібліографа, видавця наукових часописів, бібліофіла за покликанням, який у цей час виконував обов’язки консерватора (головного охоронця) історичних пам’яток Львівського округу, зрештою патріота нашого міста.

Місце народження Б. Януша невідоме, а дата і сьогодні залишається остаточно невстановленою, оскільки в джерелах фігурують два ймовірні часові проміжки його народження (1887 та 1888)²¹⁸. Походив з учительської родини – батько Михайло викладав німецьку мову в Третій державній гімназії Львова. Значний вплив на формування його наукових поглядів мали такі знакові постаті, як Д. Зубрицький, А. Шнайдер, І. Шараневич, І. Франко, М. Грушевський, Ф. Яворський. Широким було коло дослідницьких інтересів Б. Януша – археологія та праісторія Галичини (праці “Камінь з загадковими знаками в с. Заздрости Тербовельського повіту” (1907), “Доісторичні пам’ятки Східної Галичини” (1918), “З праісторії Львівської землі” (1913), “Монета як магічне лікарство і талісман” (1913), “Етнічні й культурні типи галицького Поділля” (1913), “Доісторична людина” (1914), бібліотеко- і книгознавство (“Бібліотека міського архіву” (1917), “Нумізматичні рукописи Антонія Ришарда в бібліотеці Оссолінських” (1917), етнографія (“Караїми в Польщі” (1927), “Дерев’яні церкви в Галичині” (1913), “Дерев’яні церкви в околицях Львова”), мистецтвознавство (“Минуле та пам’ятки Тернопільського воєводства” (1926), “Народне декоративне мистецтво околиць Львова”), львовознавство (“Княжий Львів”, “Дзвін Кирило” (1917), розділ “Пам’ятки

---

²¹⁷ Janusz B. Przewodnik po Lwowie. Lwów: nakł. wyd-wa “Wszecławiat”, 1922. 72 s.

²¹⁸ Tragiczna śmierć uczonego lwowskiego. *Wiek Nowy* (Lwów). 1930. 6 listopada (N 8816). S. 6; Burchard H. Janusz Bohdan. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964. T. X/4. Zesz. 47. S. 587.

архітектури Львова” із збірника “Львів давній і нинішній”, який редагував Б. Януш (1928), “Путівник Львовом” (1922), “293 дні російського панування у Львові” (1915), “Офіційні документи російської окупації Львова” (1916). У рукописі залишився його україномовний “Провідник по Львові” (1919), розвідки “Передісторична минувшина Галичини” та “Передісторична Литва”.

Упродовж 1907-1908 рр. Б. Януш працював у музеї НТШ, брав участь у роботі його історико-філософської секції. Був одним із ініціаторів створення “Кружка любителів Львова”, що організовував (з 1922 р.) шеститижневі курси для екскурсоводів містом. Б. Януш читав курс “Культура доісторичних околиць Львова на тлі первісної історії Східної Малополющі”²¹⁹. Можливо, саме це зацікавлення вплинуло на намір написати путівник рідним містом.

Від 1908 р. Б. Януш – співробітник часопису “Kurjer Lwowski”. У 1922-1927 рр. виконував обов’язки консерватора (головного охоронця) доісторичних пам’яток Львівського округу, редагував часописи “Wiadomości Konserwatorskie”, “Exlibris”, публікувався в українській (“Стара Україна”, “Українське Слово”, “Записки НТШ”, “Діло”, “Терем”) і польській (“Słowo Polskie”, “Gazeta Poranna”, “Gazeta Wieczorna”, “Gazeta Lwowska”, “Gazeta Kościelna”, “Kurjer Lwowski”, “Lud”, “Na Ziemi Naszej”, “Lud”, “Ziemia”, “Straż Polska”, “Wywiad Codzienny”, “Sylwan”) періодиці. У 1929 р. деякий час керував Покутським музеєм у Станіславові²²⁰.

Б. Януш був людиною подвійної українсько-польської ідентичності: під власним прізвищем писав по-польськи, а під псевдонімом “Василь Карпович” друкувався в українських часописах, оскільки був українцем за походженням й греко-католиком за віросповіданням. За слушним висловом його приятеля М. Голубця, “це була життєва трагедія людини, в якій в грудях жевріли дві

---

²¹⁹ Kurs przewodników po Lwowie. *Wywiad Codzienny* (Lwów). 1926. 23 listopada (N 29). S. 7.

²²⁰ Сварник І. Богдан Януш: історик, консерватор доісторичних пам’яток Східної Галичини. *Пам’ятки України* (Київ). 2006. № 3/4. С. 111-112.

душі, на обличчі якої були дві маски. Ті, що його на правду знали, бачили муку людини, яка боліла горем і раділа щастям рідного краю й народу, а не могли працювати для нього явно й одверто, надягала маску літературного псевдоніму. Але в усіх, без виїмку, наукових працях Януша проведена чітко й виразно ідеологія української дослідчої дисципліни, надихана не тільки строгим науковим об'єктивізмом, але й щирою любов'ю предмету”²²¹.

Проживав у Львові за адресами: вул. Кордецького, 17 (сучасна вул. О. Степанівни), вул. Зиблікевича, 18 (сучасна вул. І. Франка) та ін., оскільки через матеріальні нестатки часто змінював помешкання. Життя Б. Януша трагічно (самогубство револьверним пострілом) обірвалося у Львові 5 листопада 1930 р.²²². Похований на Личаківському цвинтарі (поле № 13).

Невеликий за обсягом (72 с.) путівник довідникового типу й кишенькового формату складався з шести розділів, які містили практичну інформацію про: транспортні засоби, готелі, ресторани, банки, театри, урядові та публічні інституції; лапідарний історичний нарис; пам'ятки мистецтва і архітектури (основна частина); парки; цвинтарі; музеї, галереї, бібліотеки, архіви з коротким оглядом їх колекцій. У книжці відсутні ілюстрації, за винятком графічного герба Львова на обкладинці.

Стислий нарис під назвою “З історії міста” охоплює період з часу його заснування князем Львом, датований тодішньою історіографією 1250 роком (традиція датування йшла від праці Фредеріка Паппе²²³), аж до сучасних йому реалій початку 1920-х рр., які згадуються окремими мазками. Акцентується на

---

²²¹ Голубець М. Над могилою Богдана Януша: (пращальна промова). *Діло* (Львів). 1930. 11 листоп. (чис. 251). С. 4.

²²² Tragiczne samobójstwo uczonego. *Lwowski Kurjer Poranny* (Lwów). 1930. 6 listopada (N 332). S. 2; [Крип'якевич І.]. Богдан Януш: (посмертна згадка). *Діло* (Львів). 1930. 7 листоп. (чис. 249). С. 4.

²²³ Pappé F. *Historia miasta Lwowa w zarysie*. Lwów, 1894. S. 14.

автохтонності українських першопоселенців міста, а також згадується про пізніше заселення його німцями, вірменами, татарами, караїмами, євреями, угорцями, які з часів Середньовіччя залишили по собі сліди у Львові: “По німцях з давніх часів залишилася пам’ятка у вигляді костелу Марії Сніжної, по караїмах – вулиця Караїмська під Замком, по вірменах – катедра їх теперішня, по угорцях – костел св. Яна Хрестителя монастиря угорських домініканців, по євреях – старожитній цвинтар біля їхнього шпиталю, а по татарах – звістка про існування їхнього цвинтаря десь під Замком”²²⁴. Історик сконденсовано та ємко показує місце та роль кожної з середньовічних львівських “націй” (німців, італійців, шотландців, вірмен, греків, угорців, євреїв, поляків, українців), які творили строкату національну мозаїку й в результаті витворили цікавий тип львів’янина, що виділявся серед міських мешканців довоєнної Польщі: “Існуюча національна мозаїка сформувала тип львів’янина – законослухняного, кмітливого, спритного, зосередженого на майбутньому, непоширеного серед слов’ян. Це знайшло свій вияв і в зовнішньому вигляді, фізичному типі городян: славились своєю красою і славляться донині львів’янки. Львів’янин вирізнявся серед мешканців всієї Польщі. Не дивно тому, що львівське міщанство мало не прирівнювалось до шляхетства, а загалом були нерідкі випадки шлюбів дочок патриціїв з синами відомих шляхетських родин”²²⁵.

Основна частина путівника Б. Януша присвячена опису пам’яток мистецтва і архітектури Львова, які, за його словами, перебували поза тогочасним суспільним розумінням і лише зусиллями попередників – А. Шнайдера, С. Кунаевича, В. Лозинського, Ф. Яворського, В. Жили, Ю. Пйотровського було відкрито для сучасників вартість історичного

---

²²⁴ Janusz B. Przewodnik po Lwowie. Lwów: nakł. wyd-wa “Wszecławiat”, 1922. S. 10-11.

²²⁵ Ibid. S. 12.

середовища міста та його архітектурних пам'яток. Серед них особливої уваги заслуговують давні кам'яниці площі Ринок, Латинська та Вірменська катедри, Домініканський костел, Королівський та Міський арсенали, Порохова вежа, Успенська церква, вежа Корнякта, костел єзуїтів, Преображенська церква, Міський театр, готель “Жорж”, синагога “Золота Роза”, костел св. Антонія, церква свв. Петра і Павла, університет, Цитадель, костел Марії Сніжної, Старий Ринок, церкви св. Онуфрія та св. Параскеви-П'ятниці, архікатедра св. Юра та ін.

Серед значніших львівських культурних осередків автор путівника згадує Музей ім. Любомирських (в приміщенні Оссолінеуму), Національний музей ім. короля Яна III, музеї ім. В. Лозинського, ім. Дідушицьких, Міський промисловий музей, Міську картинну галерею, Музей НТШ, Національний музей ім. Митрополита Андрея Шептицького.

Сучасний український історик Іван Сварник слушно характеризує путівник Б. Януша як “неперевершений за глибиною і стислістю”²²⁶.

В 1928 р., до об'єднаного I з'їзду польських бібліотекарів і III з'їзду польських бібліофілів, що відбувся 26-29 травня, його організаційний комітет видав для потреб учасників форуму, що з'їхалися до Львова з різних міст Польщі, інформаційний путівник містом²²⁷. На підставі звіту з'їзду я встановила, що автором путівника (не зазначеним у вихідних даних), є генеральний секретар організаційного комітету з'їзду, польський бібліограф, бібліофіл та інтролігатор Олександр Семкович (1885-1954)²²⁸.

---

²²⁶ Сварник І. Богдан Януш: історик, консерватор доісторичних пам'яток Східної Галичини. *Пам'ятки України* (Київ). 2006. № 3/4. С. 113.

²²⁷ Przewodnik informacyjny po Lwowie / [ulożył A. Semkowicz]. Lwów, 1928. 29 s.

²²⁸ Semkowicz A. Organizacja trzeciego Zjazdu bibliofilów polskich we Lwowie. *Pamiętnik trzeciego Zjazdu bibliofilów polskich we Lwowie w Zielone Świątki 26/V – 29/V 1928 roku* / pod red. K. Hartleba. Lwów, 1929. S. 11.

Народився О. Семкович 17 червня 1885 р. у с. Товсте поблизу Заліщиків (тепер – Заліщицького району Тернопільської області) в сім'ї урядника Галицької крайової адміністрації Антона Семковича та Людмили з Фарановських. Олександр рано втратив батьків, тому виховувався в закладі для сиріт у Львові. Після закінчення третього року гімназійних студій здобув фахову освіту інтролігатора, яку отримав 20 жовтня 1902 р., склавши іспит на челядника. Впродовж 1905-1909 рр. навчався в Лейпцизькій королівській академії графіки. Після повернення до Львова працював керівником мистецької інтролігаторної майстерні Альфреда Альтенберга (1911), а згодом став керівником новоствореної інтролігаторні Національного закладу ім. Оссолінських (1912-1917). У 1920 р. відкрив у Львові власний інтролігаторський заклад і з часом зажив слави неабиякого митця. 1928 р. в рамках I з'їзду польських бібліотекарів і III з'їзду польських бібліофілів як секретар організаційного комітету влаштував виставку своїх робіт. Часто експонувався у Варшаві, Познані, Берліні. Популяризував працю інтролігатора, читаючи публічні лекції та публікуючи фахові статті. У 1931 р. був обраний головою цеху інтролігаторів Львова. 1938 р. взяв участь у парламентських виборах і став сенатором від Львівського воєводства. Справою всього його життя стало колекціонування Міцкевичіани. Серед його доробку – “Видання праць А. Міцкевича протягом століття. Бібліографічна оповідь” (1926), “Культ А. Міцкевича у Львові” (1932), “Рік 1848” (1948). Уклав “Інформаційний путівник Львовом” (1928) та низку інших видань для гостей I з'їзду польських бібліотекарів і III з'їзду польських бібліофілів. У 1930-х рр. публікувався у часописі “Kultura Lwowa”. Упродовж 1940-1941 рр. працював у філії Наукової бібліотеки Академії наук УРСР. У роки німецької окупації жив у Львові. Працював над укладанням бібліографії А. Міцкевича. Від 1946 р. оселився у Кракові, де працював технічним консультантом видавництва “Czytelnik”. Одночасно підготував до друку перший в історії

Польщі підручник з інтролігаторства: “Інтролігаторство з коротким нарисом історії та оздоби оправ” (1948). У 1952 р. став першим директором музею А. Міцкевича у Варшаві. Помер 8 липня 1954 р. Похований на варшавському цвинтарі Повонзки²²⁹.

Міні-путівник О. Семковича розрахований на два дні перебування гостей у Львові, про який дає загальне уявлення, й рекомендує план відвідин гідних уваги пам’яток – Міської художньої галереї, Міського промислового музею, Королівської кам’яниці і Національного музею ім. короля Яна III, музею ім. Любомирських, Природничого музею ім. Дідушицьких, Латинської катедри, каплиці Боїмів, Волоської церкви, костелів бернардинців і домініканців, катедри св. Юра, парку ім. Яна Кілінського, Рацлавицької панорами, Личаківського цвинтаря. Видання подає перелік діючих релігійних об’єктів, цвинтарів, парків і скверів, пам’ятників видатним діячам, музеїв, бібліотек, архівів, вищих навчальних закладів, книгарень та антикварних крамниць, видавництв, друкарень, театрів, розважальних закладів. Значний обсяг путівника займають рекламні оголошення, здебільшого тих організацій і підприємств, що стосуються книжкової справи.

У 1930-х рр. з’явилася друком низка путівників (1933, 1934, 1937, 1938), які видавав львівський тижневик “Gazeta Mieszkańcowa” та агенція “Reklama Lwowska” (“Львівська реклама”). Серед них варто виділити “Ілюстрований путівник Львовом” (1934)²³⁰, присвячений 15-ій річниці незалежності Польщі, найрепрезентативніший та найбільший за обсягом. Його рецензентом та автором стислого історичного екскурсу Львовом був О. Чоловський.

За амбіційним задумом видавців, їхній путівник змішаного типу, претендуючи на співзвучність зі швидким ритмом життя сучасного великого

---

²²⁹ Bukowska E. Semkowicz Aleksander. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa; Kraków, 1995. T. 36. Zesz. 149. S. 233-234.

²³⁰ Ilustrowany przewodnik po Lwowie / [zestawił A. Czołowski]. [Wyd. 2]. Lwów, 1934. 210 s.

міста, надавав у дванадцяти розділах усю необхідну для туристів інформацію – одно- та дводенні туристичні маршрути, найновіший перелік вулиць і площ з їх розташуванням на плані міста, найважливіших пам'яток, адреси адміністративних і громадських інституцій, музеїв, бібліотек, видавництв, засобів інформації, навчальних, лікувальних, спортивних, розважальних закладів, комунальних підприємств, суб'єктів господарської діяльності, ліній транспортної мережі, рекламні оголошення.

У розділі “Наукове та культурне життя” змістовно виділяється невеликий, проте доволі виважений історичний екскурс Львова пера О. Чоловського, починаючи від часу заснування міста у середині XIII ст. (1250 р.) до сучасності. У ньому невеликими тематичними блоками-абзацами сконцентровано відомості про основні історичні події та тенденції у житті міста. Першопочатки Львова, на думку автора, пов'язані з іменем галицько-руського князя Льва – засновника міста, а від 1353 р., з часу “другого народження” починається історія польського Львова, пов'язана з іменем Казимира III. У Середньовіччі місто заселяли не лише українці та поляки, а й представники інших народів – німці, татари, караїми, євреї. Підкреслюється виконувана впродовж століть важлива роль Львова як осередку ремесел та торгівлі між Сходом та Заходом, нездоланного для ворогів оборонного форпосту та культурного центру. Автор негативно оцінює германізаційні процеси в період перебування міста під австрійським берлом, проте констатує значний зовнішній, територіальний та культурний поступ після отримання автономії 1870 р. Підсумовуючи виклад, О. Чоловський резюмує, що Львів вніс значний вклад у боротьбу за державність, в нагороду отримавши відзнаку *Virtuti Militari* й став “потужним вогнищем польської культури і завжди вірний стоїть на її сторожі”²³¹.

---

²³¹ Ilustrowany przewodnik po Lwowie / [zestawił A. Czołowski]. [Wyd. 2]. Lwów, 1934. S. 5.

Путівник пропонував туристам одно- та дводенні туристичні маршрути Львовом. Перший екскурсійний день включав: пл. Маріацьку – Латинську катедру з каплицею Боїмів – пл. Ринок – Національний музей ім. короля Яна III – Історичний музей м. Львова – Волоську церкву – синагогу “Золота Роза” – костел домініканців – Вірменську катедру – Високий Замок – Рацлавицьку панораму – пл. Східних торгів – парк Кілінського. Програма другого дня відвідин охоплювала: костел бернардинців – Міський театр – Художньо-промисловий музей – Національну галерею м. Львова – музей Любомирських – збірку Б. Ожеховича ²³² – костел св. Ельжбети – греко-католицьку катедру св. Юра – парк Костюшки – Личаківський цвинтар з меморіалом “Оборонців Львова” – парк Бартоша Гловацького ²³³.

У 1935 р. Еміль Кунке – живописець і графік єврейського походження, що народився у Львові 1896 р., підготував для учнівської аудиторії короткий путівник з вивчення стилів міських архітектурних пам’яток “Архітектура Львова” ²³⁴. Навчався у Львівському університеті, а згодом у Відні, де студював живопис (1921-1923). Від 1924 р. викладав рисунок у чоловічій єврейській приватній гімназії у Львові по вул. Зигмунтівській (тепер – вул. Гоголя). Член єврейського літературно-художнього товариства (1926) та мистецького об’єднання “Стер” (1934). Учасник художніх виставок, на яких представляв переважно графічні роботи. Проживав у Львові на вул. Янівській, 24 ²³⁵ (сучасна вул. Шевченка). Під час німецької окупації, як і багато

---

²³² Болеслав Ожехович (1847-1927) – меценат, доктор права Львівського університету, який подарував місту свою колекцію.

²³³ Нині – парк “Залізна Вода”.

²³⁴ Kunke A. Architektura Lwowa: przewodnik dla poznania stylów, oglądanych na zabytkach miejskich. Lwów, 1935. 8 s.

²³⁵ Sonnenschein M. Lwowski skorowidz adresowy mieszkańców, handlu i przemysłu oraz wolnych zawodów 1930/31. Lwów, 1930. S. 280.

представників єврейської громади міста, став жертвою Янівського концтабору в 1943 р.²³⁶.

Спочатку путівник був надрукований у гімназійному часописі “Sprawozdawca” (“Оглядач”)²³⁷, а згодом вийшов окремим відбитком. Архітектурний путівник Е. Кунке уперше введено до наукового обігу у моїй бібліографії путівників Львовом²³⁸.

У своєму популярному викладі автор, користуючись напрацюваннями львівських істориків та дослідників мистецтва (В. Лозинського, Ф. Яворського, О. Чоловського, Маєра Балабана, Ф. Паппе, Ю. Пйотровського, Б. Януша), поставив за мету познайомити юного читача з міською культурою Львова, його історією, закарбованою в історичних пам’ятках, а також ближче пізнати їх з погляду архітектурного стилю. Е. Кунке так сформулював базовий методичний принцип міні-путівника: “Пізнання міської культури Львова відкриє нам вікно у далекий світ й дозволить інакше оцінити культурний доробок минулих століть. До загального розвитку інтелігентної людини належить запізнання зі стилями”²³⁹.

Знайомство молоді з місцевими архітектурними стилями автор розпочинає із збережених пам’яток романського стилю, до яких належить, зокрема, костел Марії Сніжної та церква св. Миколая з княжих часів. Він виділяє характерні риси цього стилю: строгість, оборонний характер будівель з

---

²³⁶ Бірюльов Ю. Кунке Еміль. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2016. Т. 16. С. 152.

²³⁷ Kunke E. Architektura Lwowa: przewodnik dla poznania stylów, oglądanych na zabytkach miejskich. *Sprawozdawca: pismo dla młodzieży gimnazjum męskiego Ż.T.S.L. i Sr. we Lwowie* (Lwów), 1935. Zesz. 15.

²³⁸ Мовна М. Путівники Львовом (друга половина XIX – початок XXI ст.): історико-бібліографічне дослідження. Львів: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, 2013. С. 153.

²³⁹ Kunke E. Architektura Lwowa: przewodnik dla poznania stylów, oglądanych na zabytkach miejskich. Lwów, 1935. S. 1.

широкими і грубими мурами, невеликими вікнами та входом. Готичний стиль представляють римо-католицька катедра та синагога “Золота Роза”. Натомість прилеглі до катедри каплиці (Боїмів та Кампіанів) збудовані у ренесансному стилі, так само як і житлові будинки площі Ринок (палац Бандіnellі, Чорна кам’яниця, Королівська кам’яниця, історичні кам’яниці А. Массарі, Шольц-Вольфовичів, Гепнера), а також будівлі колишнього єврейського гетто (Фрідманівська кам’яниця на вул. Боїмів, синагога на цій же вулиці, будинок на Бляхарській, 20, Волоська церква разом з вежею Корнякта та каплицею Трьох Святителів на вул. Руській). До кращих зразків львівського Відродження також належить костел і монастир бернардинців та бенедиктинок. Характерним елементом стилю бароко є мальовничість ліній (вигини), певна драматична надмірність скульптур, відсутність монументальності, а його яскравими представниками у львівській архітектурі є давня єзуїтська колегія (на час написання путівника приміщення суду), пам’ятник коронному гетьману Станіславу Яблоновському, Королівський та Міський арсенали, костели св. Миколая, св. Марії Магдалини, св. Антонія, кармелітів, церкви Св. Духа, свв. Петра і Павла, Вірменський кафедральний собор. Для стилю рококо притаманні легкі повітряні лінії, що губляться на площині мурів, несиметрична мушльова або квіткова орнаментика, присутність каріатидів або ангелів у склепіннях будівель. У цьому стилі збудовано чимало кам’яниць у Ринку (палац Любомирських, будинок “Народної торгівлі”), костел домініканців, архікатедральний собор св. Юра²⁴⁰. Чимало будівель Ринку, а також Природничий музей ім. Дідушицьких, театр графа Скарбека, Оссолінеум представляють стиль ампір, характерні риси якого – повернення до

---

²⁴⁰ Сучасні дослідники відносять ці дві споруди до стилю бароко: Архітектура Львова. Час і стилі XIII-XXI ст. / упоряд. і наук. ред. Ю. Бірюльов. Львів: Центр Європи, 2008. С. 134, 136.

ренесансної простоти, перевага вертикальних ліній, що позначають високі вхідні колони.

Окремим абзацом автор констатує, що архітектурні стилі притаманні не лише історичним пам'яткам і наводить приклади сучасних йому будівель: у романському стилі ²⁴¹ збудований Дім Інвалідів, у готично-романському – костел св. Ельжбети, раннього ренесансу – Політехніка, пізнього ренесансу – університет, Галицька ошадна каса, Промисловий музей. З єврейських будинків увагу автора привернув шпиталь на вул. Раппопорта в арабському (мавританському) стилі.

Доречно зазначити, що Е. Кунке, аналізуючи архітектурні стилі Львова, вказує на їх представників, які належать польській, українській, вірменській та єврейській архітектурній традиції міста. Як перший локальний спеціалізований архітектурний путівник стилями, він зайняв вільну нішу на ринку путівників Львова, пропагував сучасникам і доніс до нащадків цінну інформацію про культурну спадщину нашого міста.

У 1935 р. книжкова Леополітана збагатилася ще одним цікавим виданням – працею “Наш Львів” ²⁴² польського краєзнавця, доктора філософії, викладача історії та географії, журналістки, музейника, екскурсовода Марії Ярославич (1888-1982). Перша жінка-авторка туристичного путівника народилася та проживала у Львові на вул. Новий Світ, 22. У 1920-х рр. учителювала у Шостій державній жіночій гімназії ім. королеви Ядвіги у Львові, де викладала історію. Упродовж 1937-1939 рр. – працівник редакції та активний дописувач часопису “Przegląd Krajoznawczy” – органу Львівського

---

²⁴¹ Сучасні дослідники по-різному трактують архітектурну належність цієї споруди: від неороманського стилю до історизму: Слободянюк М., Нагірняк М. “Дім військових інвалідів”. *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2008. Т. 2. С. 95; *Архітектура Львова. Час і стилі XIII-XXI ст.* / упоряд. і наук. ред. Ю. Бірюльов. Львів: Центр Європи, 2008. С. 325-326.

²⁴² Jarosiewiczówna M. *Nasz Lwów: [przewodnik]*. Lwów, 1935. 40 s.

відділення Польського краєзнавчого товариства (ПКТ), член Львівського відділення ПКТ, керівник гуртка молоді при ПКТ. Працювала у Львівському історичному музеї. У серпні 1945 р. була членом експертної ради комісії для передачі польської культурної спадщини при культурно-освітньому відділі Союзу польських патріотів Львова. У 1956-1960 рр. викладала географію у львівській СШ № 10.

Друкувалася в львівських часописах “Przegląd Krajoznawczy”, “Przegląd Geograficzny”, “Czasopismo Geograficzne”, “Tęcza”, “Zbliża i Zdaleka”. Автор книг “Галичина і польська справа (жовтень 1806 – липень 1807)” (Львів, [1912]), “Львів” (1937) та путівника “Наш Львів” (1935), а також численних статей з історії міста. Написала рецензії на видання львовознавчої тематики: “Путівник Львовом” О. Мединського (1937), “Путівник львівськими Личаківським та Янівським цвинтарями” Марії Бачинської (1937) та фундаментальну працю Л. Харевич “Історіографія та пошанування Львова” (1938). Померла у Львові, похована на Личаківському цвинтарі ²⁴³.

Путівник М. Яросевич складається з тридцяти тематичних блоків, назви яких екстраполюються на основні пам’ятки Львова. У вступному підрозділі “Наше місто” авторка зазначила, що Львів періоду австрійської автономії “став одним із найважливіших вогнищ нашої новочасної культури, нашої праці над відродженням народу, місцем різних економічних і незалежницьких намірів” ²⁴⁴. В контексті відповідних тем стисло, але вичерпно описано як старовинні пам’ятки архітектури (Латинський архікатедральний собор із каплицею Боїмів, катедру св. Юра, Вірменський кафедральний собор, площу Ринок, Волоську церкву, римо-католицькі костели та монастирі, старий єврейський цвинтар, Королівський та Міський арсенали), так і відносно

---

²⁴³ Мовна М. Путівники Львовом (друга половина XIX – початок XXI ст.): історико-культурологічне дослідження. Львів, 2014. С. 179-180.

²⁴⁴ Jarosiewiczówna M. Nasz Lwów: [przewodnik]. Lwów, 1935. S. 4.

“молоді” на той час (залізничний двірець, головний корпус університету ім. Яна Казимира, Політехніка, Оссолінеум, Великий театр, Музей художнього промислу, пагорб Люблінської унії, цвинтар “Оборонців Львова”, Рацлавицька панорама, Східні торги).

Пізнавальну цінність книги відразу зауважила тогочасна критика в особі Мар’яна Тировича ²⁴⁵, який визначив її жанрову належність до “пограниччя монографії про місто і краєзнавчого путівника” (все ж вважаю книгу власне туристичним путівником довідникового типу). М. Тирович оприлюднив невелику, але фахову рецензію, яка видається актуальною і сьогодні. Я навожу її з незначними скороченнями: “Книжка, що складається з 30 лапідарних розділів про найцінніші пам’ятки і найцікавіші особливості міста Лева, є корисною для вибагливого туриста, який за невеликий проміжок часу хоче пізнати принади та історію міста, що криються в його мурах, площах, цвинтарях. Старанно дібрані ілюстрації (оригінальні фотографії вклеєні до кожного примірника окремо), гарний папір та естетична обкладинка – все це робить путівник приємним товаришем у мандрівці містом. Доданий наприкінці перелік найважливіших видань про давній і сучасний Львів є вартісним для історика з огляду на брак окремої вичерпної бібліографії міста”. Варто наголосити, що авторка цього видання читала лекції на курсах гідів Львовом, які організував місцевий відділ Польського краєзнавчого товариства наприкінці 1930-х рр. ²⁴⁶.

У 1935 р. (дату виходу в світ, не зазначену у вихідних даних, я встановила за допомогою бібліографічного бюлетеня “Державний перелік

---

²⁴⁵ Tyrowicz M. [Рецензія]. *Nowa Książka* (Warszawa). 1936. Zesz. 9. S. 500.

²⁴⁶ Мовна М. Путівники Львовом міжвоєнного періоду (1919-1939): сучасна історична візія. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2011. № 1. С. 159.

видань Польщі”²⁴⁷) вийшов друком “Путівник Львовом”²⁴⁸, видрукуваний на замовлення і за кошти Львівського округу дирекції державної залізниці, опрацьований польським художником-графіком, колекціонером, нумізматом Рудольфом Менкіцьким (1887-1942) як тодішнім охоронцем фондів Національного музею ім. короля Яна III у Львові (розділ “Пам’ятки архітектури, музеї, бібліотеки, пам’ятники”) і Станіславом Світневським (інформаційна частина).

Р. Менкіцький народився 7 квітня 1887 р. у Львові в родині механіка трамвайного депо Ізидора Менкіцького та Маріанни з Свентановських. У 1905 р. закінчив гімназію і розпочав навчання у вчительській семінарії. Після завершення студій викладав у ній малювання. Згодом вивчав історію мистецтв у Львівському університеті. Впродовж 1912-1914 рр. здійснив тривалу наукову мандрівку країнами Європи (Австрія, Франція, Німеччина, Швейцарія, Італія). Досліджував медальєрику, публікувався у спеціалізованих виданнях. Від 1921 р. був охоронцем фондів Національного музею ім. короля Яна III Собеського у Львові. Підготував путівник цим музеєм (1936). Виконував обов’язки секретаря та скарбника товариства львівських нумізматів. Редактор часопису “Zapiski Numizmatyczne” (1925-1928). Упродовж 1930-1932 рр. викладав геральдику та палеографію у Львівській політехніці²⁴⁹. Видав друком наукові розвідки: “Грюндвальські медалі” (1911), “Каталог збірки Владислава Лозинського” (1929), “Музеї громади м. Львова” (у співавт. з О. Чоловським, К. Бадецьким, М. Гарасимовичем 1929),

---

²⁴⁷ *Urzędowy wykaz druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej* (Warszawa). 1935. 5 października (N 38/39). S. 764.

²⁴⁸ *Przewodnik po Lwowie / część szczegółową (zabytki architektury, muzea, biblioteki, pomniki) oprac. R. Mękicki; część informacyjną oprac. S. Świtniewski. Lwów: Wyd-wo Dyrekcji okręg. kolei państwowych we Lwowie, [1935]. 46 s.*

²⁴⁹ Bohosiewicz M. Mękicki Rudolf. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1975. T. 20/3. Zesz. 86. S. 511-512.

“Польський гріш в минулому і тепер” (1934), “Путівник виставкою оборони Львова 1918-1919 рр.” (1935); автор розділу “Пам’ятки архітектури, музеї, бібліотеки, пам’ятники” путівника Львовом (1935). Від 1940 р. – директор Історичного музею м. Львова. Художній доробок Р. Менкіцького – це проекти медалей, відзнак, печатки, герби, екслібриси, книжкові ілюстрації та обкладинки. Помер 21 серпня 1942 р. у Львові. Похований на Личаківському цвинтарі (поле № 22).

Матеріал розділу авторства Менкіцького згруповано у п’ять підрозділів відповідно до почерговості відвідин міста під час п’ятох запропонованих читачеві прогулянок. Перша прогулянка покроково описує Середмістя та південну частину міста (площу Ринок з ратушею та окремими житловими будинками, включно з Історичним²⁵⁰ та Національним²⁵¹ музеями, зазначаючи їх стилі; Латинський кафедральний собор з прилеглими каплицями – Боїмів, Кампіанів, Замойських, Бучацьких; вулицю Руську з Волоською церквою та Ставропігійським інститутом; костели бернардинців, кармелітів, домініканців, Королівський арсенал, Вірменський кафедральний собор, Преображенську церкву, Природознавчий музей ім. Дідушицьких, Міський промисловий музей, костел єзуїтів, пам’ятники С. Яблоновському, А. Міцкевичу, К. Уейському, О. Фредру, старий корпус університету, український Національний музей, Стрийський парк). Друга прогулянка, присвячена західній частині міста, починається від Галицької каси ошадності, пам’ятника Ф. Смольці поблизу головного корпусу університету і веде до парку Костюшки, в якому був розташований пам’ятник А. Голуховському, далі до Оссолінеуму з музеєм Любомирських, вулицею Коперника до палацу Сапігів та костелу св. Лазаря і далі до бібліотеки Баворовських, костелу св. Марії Магдалини, Політехніки, кафедрального собору св. Юра, костелу св. Ельжбети. Маршрут третьої

---

²⁵⁰ Історичний музей м. Львова.

²⁵¹ Національний музей ім. короля Яна III.

прогулянки північною частиною міста пролягав від музею НТШ до костелу св. Казимира, церков св. Миколая, св. Параскеви-П'ятниці та св. Онуфрія, де був похований першодрукар Іван Федоров. Четверта прогулянка північно-східною частиною міста концентрує у собі вулицю Пекарську, Личаківський цвинтар з переліком пам'ятників відомим історичним і культурним діячам, меморіалом польським воякам 1918-1919 рр., що полягли у Львові. П'ята – північно-західною частиною міста пропонує туристові оглянути костел св. Анни та вулицю Клепарівську із єврейським цвинтарем й Домом Інвалідів.

Інформаційна частина авторства Світневського включає практичні відомості щодо транспортного сполучення (придбання залізничних квитків, повний розклад міських трамвайних маршрутів, яких усього було одинадцять, заміських автобусів та повітряних ліній), готелів, ресторанів, закладів культури та освіти, банків, спортивних організацій, державних інституцій та ін.

У 1936 р. накладом автора у графічному закладі Кароля Дорошинського вийшов друком “Львів: путівник для мандрівників” польського історика-краєзнавця, публіциста і педагога Олександра Мединського (1882-1940)²⁵². Він народився 30 квітня 1882 р. в м. Доброміль (тепер – Старосамбірського району Львівської області) в сім'ї урядовця місцевого староства Юзефа Мединського та Броніслави Кузь. У 1902 р. закінчив філософський факультет Львівського університету. 1903 р. склав учительський іспит з історії та географії, після чого займався викладацькою діяльністю. Впродовж 1903-1913 рр. учителював у Вищій гімназії Тернополя, в якій 1906 р. отримав звання гімназійного професора. У 1913 р. був переведений до Четвертої чоловічої гімназії у Львові. Також викладав у приватній гімназії для дівчат Софії Стшалковської. Під час Першої світової війни перебував у Відні. Після

---

²⁵² Lwów: przewodnik dla zwiedzających miasto / oprac. A. Medyński. Lwów, 1936. 252 s.

повернення 1918 р. до Львова викладав у Шостій, а згодом у Дев'ятій гімназіях. У 1920-х рр. остаточно зосередився на праці у приватній гімназії С. Стшалковської, де до виходу на пенсію (1934) обіймав посаду директора. З приходом радянської влади О. Мединський був заарештований. Помер у 1940 р., похований на Личаківському цвинтарі²⁵³.

Путівник О. Мединського довідниково-маршрутного типу складається із 19 розділів (“Leopolis Semper Fidelis”, “Місто на шляху”, “Адміністративний поділ”, “Комунікація”, “Практичні вказівки”, “Громадські інституції”, “Пам’ятки Львова на тлі короткого нарису його історії”, “Пам’ятні таблиці”, “Лицарські знаки на мурах міста”, “Верстати наукової праці”, “Суспільна опіка”, “Східні торги”, “Організаційне обличчя Львова”, “Польське радіо”, “Спортивні організації”, “Парки і сади”, “Цвинтарі”, “Брюховичі – легені Львова”).

Вступний розділ “Leopolis Semper Fidelis”, у якому перелічуються історичні заслуги міста в боротьбі за польську державність та культуру, згадуються заслужені на полі духовності, науки та культури львів’яни, починається наступною патріотичною сентенцією: “Старе, достойне місто Львів було полум’яним вогнищем польської культури, її непорушним шанцем залишався упродовж віків. Коли як ураган носилися теренами краю дикі, варварські загони східних кочівників, він прийняв на себе сторожу чуйну і сильну, широко розлитим струменем крові здобував для себе в ухвалах сейму захисні титули: Оздоби королівства; Першорядного шанця; Форпосту християнства чи врешті після Великої світової війни дуже поважний Хрест *Virtuti Militari*”²⁵⁴.

---

²⁵³ Мовна М. Путівники Львовом (друга половина XIX – початок XXI ст.): історико-бібліографічне дослідження. Львів: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, 2013. С. 523-524; Смірнов Ю., Мовна М. Мединський Олександр. *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2012. Т. 4. С. 584-585.

²⁵⁴ Lwów: przewodnik dla zwiedzających miasto / oprac. A. Medyński. Lwów, 1936. S. 1.

Розділ “Пам’ятки Львова на тлі короткого нарису його історії” замінює собою класичний огляд історії міста, присутній у попередніх путівниках і засвідчує модерний підхід його автора до опису історичних старожитностей. Його присвячено докладному опису архітектурних пам’яток міста, котрі постали в певний історичний період його існування: княжий (1250-1340), польський (1340-1772), австрійський (1772-1918), знову польський (з листопада 1918). За часів княжого Львова було зведено костел св. Яна Хрестителя на Старому Ринку, костел Марії Сніжної та церкву св. Миколая. Під час польського періоду в історії міста була збудована Латинська катедрал з каплицями Кампіанів, Боїмів, Матері Божої, Бучацьких, костел францисканців, Вірменська катедрал, церква св. Юра, ратуша, Волоська церква, костел і монастир бенедиктинок, синагога “Золота Роза”, кам’яниці на Ринку, Міський та Королівський арсенали, Порохова вежа, костели єзуїтів, бернардинців, домініканців, кармелітів, паулінів, піярів, св. Марії Магдалини, св. Анни, св. Антонія, церква Преображення Господнього. Епоха Габсбургів принесла йосифінську секуляризацію костелів та церков, багато з яких було закрито та реорганізовано у військові частини, школи, парафії, магазини та інші громадські установи. Після облагородження території з’явилися Стрийський парк та парк Костюшки, Полтва у межах Львова стала підземною річкою, на Калічій горі повстала австрійська Цитадель. Були збудовані університет, Політехніка, будинок Галицького Сейму, Галицька ощадна каса, Великий театр, Головний дворець, Крайовий банк, університетська бібліотека, костел св. Ельжбети. Поставлено пам’ятники О. Фредру, С. Яблоновському, А. Голуховському, Я. Кілінському, А. Міцкевичу, Ф. Смольці, Яну III Собеському, блаженному Яну з Дуклі. Після відновлення незалежності Польщі і переходу Львова до польських рук був збудований костел Матері Божої Остробрамської, постало три пам’ятники на відзнаку цих подій – на цвинтарі “Оборонців Львова”, на Персенківці та в парку Політехніки.

Значне місце на сторінках путівника займає практична туристична інформація (адміністративний поділ за дільницями, транспортні комунікації, адреси урядових установ, навчальних закладів, поштових відділень, банків, готелів, ресторанів, театрів).

На пильну увагу автора заслужили фондові збірки архівів, бібліотек, музеїв, зроблено короткий огляд громадських організацій, закладів охорони здоров'я, наукових, професійних, спортивних товариств, міських парків, цвинтарів. Що стосується бібліотеки Львівського університету, то її у виданні коротко згадано тричі (про первісне розміщення у костелі тринітаріїв часів Австро-Угорщини, про саму будівлю бібліотеки в огляді новіших архітектурних пам'яток та спеціально у розділі "Бібліотеки"). В останньому йдеться про дуже загальну характеристику збірки, що представляє багату книгозбірню різних галузей знань, яка забезпечує університетські інститути верстатами наукової праці. Автор підкреслює обмежені фінансові можливості бібліотеки у формуванні фондів загальносвітової наукової продукції та поповненні прогалин, що утворилися під час Першої світової війни. Загалом книгозбірня нагромаджувала усі друковані видання, що виходили у чотирьох південно-східних воєводствах (Львівському, Станіславівському, Тернопільському та Волинському).

Видання, опрацьоване в ошатну обкладинку роботи Р. Менкіцького з видом Львова, отримало схвальні рецензії як фахових дослідників історії міста в особі Л. Харевич ²⁵⁵, так і преси ²⁵⁶, що їх вдалося розшукати серед величезного масиву довоєнних періодичних видань та вперше ввести до наукового обігу. Одним з них був відгук у часописі "Dziennik Polski", який у

---

²⁵⁵ Charewiczowa Ł. *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*. Lwów, 1938. S. 163-164.

²⁵⁶ [Legeżyński Stefan]. [Рецензія]. *Zbliżka i Zdaleka* (Lwów). 1939. N 9. S. 271; T. u. Nowy przewodnik po Lwowie. *Dziennik Polski* (Lwów). 1936. 7 czerwca (N 157). S. 15; Mayer J. *Bibjoteka Uniwersytecka w chwili obecnej. Na marginesie przewodnika prof. A. Medyńskiego*. *Dziennik Polski* (Lwów). 1936. 4 lipca (N 184). S. 5.

путівнику О. Мединського побачив інформативно вичерпну та довгоочікувану книгу про наше місто: “Автор у свою книгу вклав стільки справді бенедиктинської праці, стільки мурашиної клопітливості, шпортання архівами і таку кількість справді всебічної інформації, що путівник наповнений нею аж по вінця, став таким чином не тільки звичайним провідником, а першою такого роду енциклопедією Львова”²⁵⁷.

Серед низки беззастережно позитивних оцінок у пресі з’явилася рецензія часопису “*Dziennik Polski*” полемічного характеру під назвою “Університетська бібліотека на сучасному етапі. На полях путівника професора О. Мединського”²⁵⁸. Її автор, Юзеф Ян Майєр (1902-1996), філолог-полоніст, історик книги, бібліотекар, доктор філософії²⁵⁹ загалом схвально зустрів вихід у світ путівника, що мав на меті поживлення туризму у Львові і зауважив принципово новий тип викладу матеріалу без подання спеціального розділу про історію міста, але з ілюструванням окремих історичних етапів оглядом тогочасних будівель. Згідно з ним, О. Мединський на перший план вивів діяльність львівських наукових товариств, зокрема подав окремий розділ “Верстати наукової праці”, присвячений архівам, бібліотекам та музеям. Власне у цьому розділі рецензент зауважив різочу диспропорцію між обсягом матеріалу про музеї (23 с.), бібліотеки (4 с.) та архіви (2 с.). Як багаторічного асистента бібліотеки Львівського університету Ю. Майєра зачепив за живе той факт, що його установі у книзі відведено лише 16 рядків і то дуже скупі інформативної наповненості. У путівнику нічого не сказано про історію книгозбірні, кількісний вимір її багатих збірок, відсутні

---

²⁵⁷ T. u. Nowy przewodnik po Lwowie. *Dziennik Polski* (Lwów). 1936. 7 czerwca (N 157). S. 15.

²⁵⁸ Mayer J. Bibjoteka Uniwersytecka w chwili obecnej. Na marginesie przewodnika prof. A. Medyńskiego. *Dziennik Polski* (Lwów). 1936. 4 lipca (N 184). S. 5.

²⁵⁹ Демченко Г. Майєр Юзеф. *Encyclopedia. Львівський національний університет ім. Івана Франка*: в 2 т. Львів, 2014. Т. 2. С. 79.

світлина будівлі. На окрему увагу, на думку рецензента, заслуговував читальний зал бібліотеки, оздоблений фресками (українського – М. М.) художника Юліана Макаревича. Вважаючи подану інформацію однобічною і такою, що не дає загальної уяви читачеві, Майєр подав у рецензії поглиблений матеріал про найстаршу з публічних бібліотек міста. Він виводить її створення від 1785 р. з віденської збірки Гареллі, доповненої згодом книгами з бібліотек секуляризованих монастирів, дарунків окремих осіб та обов'язкових екземплярів. Під час бомбардування Львова 1848 р. австрійськими військами бібліотека частково була знищена. Актуальний стан книгозбірні на 1936 р. складав 380 тис. томів книг, 224 інкунабули, 1368 рукописів, 2333 автографи, 1179 карт, не враховуючи монет, медалей та збірки графіки. Останні дані перед виходом в світ путівника фіксують понад 30 тис. відвідувачів та 66 тис. замовлених ними книг, а також 20 тис. книг виданих на абонемент 10 тисячам читачів.

Путівник О. Мединського 1936 р. користувався підвищеним попитом серед молоді і туристів. Тому невеликий наклад розійшовся упродовж року і виникла необхідність повторного видання, яке побачило світ влітку 1937 р.²⁶⁰ і було присвячено XV з'їзду польських лікарів і природознавців (4-7 липня 1937 р.). Друге видання було дещо перероблене й доповнене, зокрема новим розділом “Підземний Львів”²⁶¹ (про підземні комунікації включно з Полтвою та її притоками, що пливають під містом, лабіринти каналів з їх мешканцями, які порівнює з паризьким колектором) та розробленою і поданою автором програмою відвідання міста з переліком основних достопам'яностей та

---

²⁶⁰ Medyński A. Lwów: ilustrowany przewodnik dla zwiedzających. Wyd. 2, przejrz. i uzupeł. Lwów, 1937. 216 s.

²⁶¹ Вперше цей матеріал побачив світ в окремій авторській розвідці: [Medyński A.]. Podziemny Lwów. *Dziennik Polski* (Lwów). 1936. 30 stycznia (N 30). S. 8; 31 stycznia (N 31). S. 6.

музеїв, розраховану на один, два і три дні. Одноденна програма передбачала відвідини наступних локацій: Високий Замок – пагорб Люблінської унії – кам’яниці на площі Ринок – Історичний музей м. Львова – Національний музей ім. короля Яна III – Латинська катедра – каплиця Боїмів – Вірменська катедра – Музей ім. Дідушицьких – костел домініканців – Королівський арсенал – Волоська церква – Міський арсенал – костел бернардинців – церква св. Юра – Рацлавицька панорама – парк Кілінського – цвинтар “Оборонців Львова”. Другий день дводенної програми був присвячений огляду таких пам’яток: костел єзуїтів – Національний заклад ім. Оссолінських – музей ім. Любомирських – збірка Б. Ожеховича – Музей художнього промислу і Міська художня галерея – Преображенська церква – костел і монастир бенедиктинок – костел Марії Сніжної – костел св. Яна Хрестителя – церква св. Миколая – церква св. Онуфрія – церква св. Параскеви-П’ятниці – синагога “Золота Роза” – Великий театр. Третій день триденної програми розпочинався з екскурсії Національним музеєм ім. Митрополита Андрея Шептицького – кам’яниці бічних вулиць Ринку – шпиталь боніфратів – Загальний шпиталь – Личаківський парк з Цетнерівкою та костелом Матері Божої Остробрамської – графічний заклад “Нова преса” – костел св. Мартина.

Про наукову сумлінність автора свідчить підрозділ “Бібліотеки”, доповнений за рахунок матеріалу Ю. Майєра про бібліотеку Львівського університету. Окрім того, Мединський додав і власний матеріал, що стосується цінних бібліотечних фондів. Серед них в книгозбірні університету зберігалися такі стародруки: Елій Донат “Діалог, дуже корисний для школярів” (Краків, 1523), єдиний примірник повного видання творів Миколая Рея (Кенігсберг, 1549), 400-томна збірка звітів середніх шкіл з території Галичини з кінця XVIII до середини XIX ст. Доволі неординарний для тодішнього книговидавничого процесу факт появи повторного доповненого видання відзначає і рецензент книги, краєзнавець та екскурсовод М. Ярославич,

яка високо оцінила цей путівник: “Як корисна книга володіє “Львів” професора Мединського, заслуженого педагога та публіциста, усіма даними, щоб стати для кожного інтелігентного туриста, що відвідає місто, милим і незамінним товаришем”²⁶². Путівник О. Мединського 1937 р. був названий найкращим сучасним виданням²⁶³. У 1938 р. наклад книги було надруковано повторно²⁶⁴.

1938 р. накладом Львівського відділу польського бюро подорожей “Орбіс” (“Світ”) було видано туристичний путівник авторства Ядвіги Стецевич²⁶⁵. Відкриває книгу оглядовий історичний начерк Львова, основний меседж якого сфокусований на польському патріотичному девізі “Leopolis Semper Fidelis” (“Львів завжди вірний”). Авторка тлумачить гостям Львова, що він “вірний найяснішій Речі Посполитій; і це не лише фраза, а символ цього міста на кресах, що впродовж історії відіграло роль оборонця кордонів держави і польської культури, а головно християнської віри”²⁶⁶. Заснування Львова князем Даніелем (в редакції авторки) датується 1259 р., а король Казимир III оголошується правочинним наступником галицько-руських князів, з іменем якого пов’язується бурхливий розвиток міста, яке з дерев’яного перетворилось на кам’яну неприступну твердиню з потужними оборонними мурами.

---

²⁶² Jarosiewiczówna M. Książki nadesłane. *Przegląd Krajoznawczy* (Lwów). 1937. Wrzesień (N 1). S. 32.

²⁶³ Z wydawnictw. *Małopolski Informator Komunikacyjno-Turystyczny* (Lwów). 1938. 15 lipca (N 28/30). S. 3.

²⁶⁴ Medyński A. Lwów: ilustrowany przewodnik dla zwiedzających. Wyd. 2, przejrz. i uzupeł. Lwów, 1938. 216 s.

²⁶⁵ Ilustrowany przewodnik po Lwowie / oprac. J. Steciewiczowa. Lwów: nakł. Lwowskiego oddziału P. B. P. “Orbis”, 1938. 64 s.

²⁶⁶ Ibid. S. 3.

У путівнику Я. Стецевич запропоновано туристові одно- та дводенні прогулянки Львовом, які проводило туристичне бюро “Орбіс” наступними трасами: а) Високий Замок – пагорб Люблінської унії – Ринок з Королівською кам’яницею – Вірменська катедра – Латинська катедра з каплицею Боїмів; б) Великий театр – Музей художнього промислу – Національна галерея м. Львова – історичні церкви, костели та синагоги Середмістя; с) Рацлавицька панорама – Стрийський парк – Природничий музей ім. Дідушицьких – Личаківський цвинтар – Цвинтар “Оборонців Львова”; d) університет – парк Костюшки – Оссолінеум (книгозбірня, музей ім. Любомирських та картинна галерея) – церква св. Юра – Політехніка. Усі названі туристичні локації отримали у путівнику невелику текстову згадку з фотофіксацією, а завершується виклад матеріалу дрібною суто практичної інформації.

4.1.2. Без зазначення авторства.

У міжвоєнний період з’явилася низка оглядових польськомовних путівників без зазначення авторства, внутрішнє наповнення яких було доволі стандартним (згадка та стислий огляд основних архітектурних пам’яток і культурно-освітніх закладів Львова, відпочинкових зон як у місті, так і поза його межами, транспортне сполучення, потужний рекламний блок). Серед них – путівник Львовом, виданий інформаційним бюро “Міського адресного покажчика” Мойсея Сонненшейна ²⁶⁷ (1925, 1926), ілюстрований путівник Львовом видавця Яна Рудольфа Шпігеля ²⁶⁸ (1928), орієнтаційний путівник

---

²⁶⁷ Sonnenschein M. Przewodnik po Lwowie. Lwów: nakł. wyd-wa “Lwowskiego skorowidza adresowego”, [1925]. 126 s.; Sonnenschein M. Przewodnik po Lwowie oraz Informator handlu i przemysłu i wołnych zawodów. [Wyd. 2]. Lwów: nakł. wyd-wa “Lwowskiego skorowidza adresowego”, [1926]. 146 s.

²⁶⁸ Ilustrowany przewodnik po Lwowie / część nowszą i informacyjną oprac. Bronisław Domiszewski. Lwów: Wydawca Jan Rudolf Szpigel, 1928. R. 1. (1928/29). 38 s.

Львовом, що побачив світ накладом міської громади ²⁶⁹ (1930). Усі вони належать до видань інформаційно-довідникового типу.

У 1927 р. з нагоди 60-річчя польського спортивного товариства “Сокіл-Матір” заходами його чільників було видруковано “Пам’ятковий путівник Львовом” ²⁷⁰. Оскільки путівник присвячено спортивній організації, яка була покликана давати молоді польський патріотичний гарт, то не дивно, що його зміст наступально польськоцентричний і тенденційний на шкоду історичній дійсності. Окрім звичної у путівниках інформації для подорожніх, він подає історичний шкіц діяльності товариства від 1867 р.: його внутрішній устрій, перелік керівних діячів (з фотографіями), пресових органів (розділ “Сокіл-Матір” і сокільство” авторства голови товариства Юзефа Боровця). Розділи історичної тематики підготував професор архітектури Львівської Політехніки Ян-Кароль Сас-Зубрицький (1860-1935) (“З праісторії Львова”, “Огляд пам’яток минулого”), який заперечує будь-яку українську присутність у Львові – чи то в історичному плані (закладення міста князем Данилом та його назву на честь сина Льва, приписування заснування міста полякам на кілька століть раніше загальноприйнятої тоді дати – 1250 р.), чи в архітектурному (вияв візантійських впливів у побудові львівських церков княжих часів св. Миколая, св. Параскеви-П’ятниці та св. Онуфрія), йдучи врозріз навіть з офіційною польською історіографією (праця Ф. Паппе “Історія міста Львова”). Наприклад, Сас-Зубрицький заперечує давнє походження надвірної Святомиколаївської церкви князя Льва (с. 56) і як висновок постулює, що “we Lwowie zgoła nic niema ze sztuki staroruskiej lub bizantyńskiej” (с. 56).

---

²⁶⁹ Lwów: przewodnik orjentacyjny. Lwów: nakł. Gminy król. stoł. miasta Lwowa, 1930. 52 s.

²⁷⁰ Pamiątkowy przewodnik po Lwowie. 5-6 czerwca 1927 roku 60-lecie Sokoła-Macierzy (1867-1927). Lwów, 1927. 146 s.

Розпорядженням Ради Міністрів Польщі від 11 квітня 1930 р. до міста було приєднано низку підльвівських сіл (Замарстинів, Голоско Мале, Клепарів, Білогорща, Сигнівка, Кульпарків, Козельники, Знесіння, Кривчиці, Лисиничі) і створено “Великий Львів” – міську агломерацію, яка чисельністю населення займала третє місце у довоєнній Польщі після Варшави і Лодзі. У зв’язку з цим втратили актуальність попередні путівникові видання й виникла необхідність видати новий путівник та інформатор з однойменною назвою, який і з’явився друком 1933 р.²⁷¹. Він мав три розділи: “Початки Львова та його історія” з коротким викладом найважливіших історичних подій з часу заснування міста князем Данилом для його сина Льва 1250 р.; “Путівник містом”, укладений за дільницями згідно з давнім адміністративно-територіальним поділом (1 – Середмістя, 2 – Галицька, 3 – Краківська і Новий Світ, 4 – Жовківська, 5 – Личаківська), а також опис новоприєднаних територіальних одиниць в межах кожної дільниці і утворених нових дільниць (6 – Кульпарків; 7 – Сигнівка, Левандівка і південна частина Клепарова; 8 – Замарстинів, Голоско Мале і північна частина Клепарова; 9 – Знесіння); “Інформаційна частина” зі списком вулиць і площ в алфавітному порядку, переліком державних установ, фінансових інституцій, представників різних професійних груп, готелів, ресторанів та рекламними оголошеннями.

У 1920 р. у Львові було засноване польське бюро подорожей “Orbis”, одне з десяти найстаріших туристичних бюро світу, яке пропагувало туристичні атракції Польщі як для внутрішніх туристів, так і закордонних відвідувачів (мальовничі природні краєвиди, особливо гірські, міста з пам’ятками архітектури давніх віків, мінеральні джерела, цікаві народні типажі з їх етнографічними особливостями). У зв’язку з його переїздом до Варшави, 1933 р. почала функціонувати львівська філія на площі Маріацькій,

---

²⁷¹ Wielki Lwów: przewodnik i informator. Lwów, 1933. 183 s.

8 (сучасна пл. Міцкевича). За моїми підрахунками, видавничий відділ бюро видав близько 20 видань, що містять туристичну інформацію про Львів. Це інформаційні та ілюстровані путівники Львовом (7), путівники для приїжджих на Східні торги (5), мандрівничо-туристичні інформатори (3), інформаційна книга м. Львова (1), бібліографічний нарис польської туристичної літератури, який підготував М. Орлович 1937 р., й низка інших інформаційно-довідкових видань.

Окремо вартує згадати видання бюро подорожей “Орбіс” – путівники Львовом з нагоди проведення Східних торгів – щорічних міжнародних виставок, що відбувалися у 1921-1939 рр. й були орієнтовані на розвиток торгівлі Польщі з іншими країнами Центральної та Східної Європи. Ці путівники виходили щороку, але мені вдалося відшукати лише шість річників – за 1921, 1923, 1924, 1925, 1926, 1929 рр. Внутрішня структура кожного путівникового видання була типовою. Це простежується на прикладі путівника 1925 р.²⁷², що містив схематичний історичний вступ, починаючи з середини XII ст. аж до часів економічного та культурного розквіту в середньовіччі з акцентом на важливій ролі міста як торгового центру й львівського міщанства як промотора торгівлі. Сам путівник – згусток необхідної для гостей міста конкретної практичної інформації: основних пам’яток архітектури (старих кам’яниць, костелів, синагог, пам’ятників), музеїв, готелів, видань преси, консульств іноземних держав, перелік вулиць та площ, маршрути міської трамвайної мережі, великий рекламний блок. Він зафіксував на своїх сторінках щоденне життя великого міста – його економіку та культуру, фотографії історичних пам’яток та нових павільйонів Східних торгів.

---

²⁷² Przewodnik [po Lwowie]: dla przyjezdnych na V “Targi Wschodnie”. Lwów: nakł. oddziału reklamy P. B. P. “Orbis”, 1925. 96 s.

4.2. Українське бачення Львова міжвоєнного періоду.

Міжвоєнне двадцятиліття стало переломним моментом на користь українства у загалом несприятливій для нього ситуації на книжковому ринку львівських путівників, де домінували польські видання. Як справедливо зауважив львівський історик О. Шишка, хоч українці мали досить потужну історичну школу, сформовану завдяки плідним зусиллям НТШ, проте чільні її представники – учні Михайла Грушевського (Іван Крип'якевич, Мирон Кордуба, Степан Томашівський, Іван Джиджора, Іван Кревецький) – розпрацьовували питання давньої історії Галицько-Волинського князівства, утверджували пріоритет українців у заснуванні Львова і розробляли фундаментальні проблеми історії України. А для популяризаторської роботи бракувало часу, та, мабуть, і можливостей ²⁷³.

4.2.1. В авторських путівниках.

Історично першим українським путівником Львовом є досі не видрукований рукописний текст Б. Януша, датований 15 жовтня 1919 р., що зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові ²⁷⁴. “Провідник по Львові” відклався у фондї НТШ, оскільки його планували видати накладом книгарні товариства. Первісним задумом автора було підготувати сім розділів: “Старинний Львів”, “Церкви”, “Костели”, “Пам’ятки будівництва”, “Огороди” (парки), “Цвинтарі”, “Музеї, бібліотеки і

---

²⁷³ Шишка О. Путівники, довідники, адресні книги: до історії путівників Львова. *Галицька Брама* (Львів). 1999. № 11/12: Львів і львів’яни. С. 3.

²⁷⁴ Карпович Василь [Януш Б.]. Провідник по Львові: [Рукопис]. *ЦДДАУкраїни у Львові*. Ф. 309 (НТШ). Оп. 1. Спр. 1418. 211 арк.

архіви”. Зміст рукопису складає лише п’ять розділів (без першого й шостого) обсягом 211 аркушів.

Слід відзначити, що путівник Б. Януша має яскраво виражений україноцентричний характер, про що автор сповістив у невеликій вступній частині. Акцентуючи на висвітленні здебільшого українських артефактів Львова, Б. Януш прагнув виправити історичну несправедливість щодо української мови в Галичині за часів панування австрійської корони, що виявлялось у вузькості сфери її суспільного функціонування. Лише 1848 р. – переломного моменту у житті української суспільності, сталися історичні зміни: було засновано Головну Руську Раду, яка висунула політичні вимоги введення української мови до шкільної освіти, започатковано перший український часопис “Зоря Галицька” та товариство “Галицько-Руська Матиця”, що видавало книжки для народу, набуто українцями власний Народний Дім. З цього часу, за твердженням автора, Львів став осередком української національної діяльності, тобто столичним містом Галицької України. Україноцентричний характер путівника виражає світогляд його творця, що підсумовуючи національні змагання українців другої половини ХІХ – початку ХХ ст., у буремний час українсько-польського військового протистояння оптимістично стверджував: “...Нема вже такої сили, що спромогла би завернути колесо історії, яке ми самі кріпко держимо в своїх руках... З Україною стане щиро українським і старинний гóрод князя Льва – станеться по справедливості найосновнішим желанням цілого народу, що не надармо томився довгі віки, борючись за свою волю”²⁷⁵.

Описуючи церкви міста в однойменному розділі, автор головну увагу зосередив на комплексі будівель архікатедрального собору св. Юра, подав їх історико-архітектурний екскурс, опис інтер’єрів та екстер’єрів собору,

---

²⁷⁵ Там само. Арк. 8-9.

митрополичих палат, дзвіниці і консисторії, детально зупинився на родоводі та суспільно-політичній діяльності галицьких митрополитів, зокрема родини Шептицьких (40 сторінок рукопису), не оминаючи, однак, й інших українських сакральних об'єктів (Волоська церква, церква Св. Духа, свв. Петра і Павла, Преображення Господнього, сс. Василіанок), детально висвітлюючи історію їх створення, основні архітектурні прикмети та вміщуючи коротку бібліографію про них.

Значно менший за обсягом розділ “Костели”, що містить опис пам'яток сакральної архітектури іншої конфесійної належності (Латинський кафедральний собор із прилеглими каплицями, Вірменський архікатедральний собор ^{276*}, костели численних католицьких орденів). Серед архітектурних атракцій Львова світського характеру Б. Януш виділив площу Ринок як історичне серце міста, вулицю Руську, будинок Ставропігійського інституту, Порохову вежу та Міський арсенал, будівлі Галицького Крайового Сейму, театрів, музеїв, навчальних закладів, пам'ятники визначним діячам.

Увагу автора привернули популярні серед львів'ян міські, передміські та підміські парки (Гетьманські та Губернаторські вали, Високий Замок, Цісарський ліс ^{277**}, Єзуїтський горód, Погулянка, Цетнерівка, Софіївка, Залізна Вода), що постали після знесення міських фортифікаційних споруд, на місці колишніх лісів та заліснених неужитків.

Як знавець історичних старожитностей, Б. Януш не міг оминати увагою багатих колекцій львівських музеїв (Національного ім. Митрополита Андрея Шептицького, НТШ, Ставропігійського братства, Любомирських, Оссолінеуму, Природничого ім. Дідушицьких, Міського промислового, ім. короля Яна III Собеського, В. Лозинського, архідієцезіального ім.

---

^{276*} Конфесійно вірменська громада поділялась на католиків та православних.

^{277**} Поширеніша назва – Кайзервальд. Тут Б. Януш здійснив спробу творення української топомінічної традиції.

Я. Длугоша, галереї портретів ректорів Львівського університету та ін.), бібліотек та архівів, висвітливши історію їх заснування та біжучий стан на момент написання путівника. Наприклад, музей НТШ складався з п'яти збірок – археологічної, етнографічної, церковних старожитностей, автографів та картин, а галерея портретів ректорів Львівського університету в актовій залі налічувала 47 полотен. Серед них – зображення А. Ангеловича, Ф. Ліске, Ф. Нейгаузера, Г. Яхимовича.

Першою ластівкою серед українських друкованих путівників Львовом було видання 1925 р. “Львів. Провідник”²⁷⁸, яке опублікувала книжково-видавнича спілка “Червона Калина”. Щодо авторства зазначеного путівника, то тут думки дослідників суттєво розходяться. Так, в “Енциклопедії Львова” стверджується, що автором першого українського путівника Львовом є Микола Голубець²⁷⁹. Цю ж думку поділяє Леся Кічура у статті, присвяченій М. Голубцеві як історика-леополісту²⁸⁰. Хоча, на моє глибоке переконання, якого, до речі, дотримується й О. Шишка, ситуація дещо складніша. На титульному аркуші “Провідника” зазначено, що М. Голубець є автором першого розділу книжки: “Історія Львова від найдавніших часів. Історичні пам'ятники старовини”, зміст якого становить синтез історичних відомостей про наше місто від заснування та опису найвизначніших архітектурних пам'яток, дібраних за маршрутним принципом й побачених очима українця. Власне у цій національній візії культурно-історичного середовища Львова, вперше висловленій публічно на шпальтах українського путівника, полягає

---

²⁷⁸ Львів. Історія Львова від найдавніших часів. Історичні пам'ятники старовини / М. Голубець; [Лепкий Лев]. Львів в часах великої і визвольної війни. З. У. Н. Р. / Л. Л.; Провідник по Львові. Жовква, 1925. 179 с.

²⁷⁹ Целуйко О. Голубець Микола. *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького, І. Підкови. Львів: Літопис, 2007. Т. 1. С. 543.

²⁸⁰ Кічура Л. Микола Голубець – знавець та історик Львова (за матеріалами преси). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2007. Вип. 15. С. 450.

незаперечна заслуга М. Голубця як перед рідним містом, так і вітчизняним історичним краєзнавством (на чому акцентувала тогочасна критика).

Мою думку про часткове авторство М. Голубця в аналізованому путівнику підтверджують тогочасні рецензії на це видання – відомого історика й мистецтвознавця Володимира Січинського та літературознавця Володимира Дорошенка. Перший дуже схвально відгукнувся про основну частину праці авторства блискучого знавця Львова М. Голубця: “Цінність цього нарису полягає в тому, що тут дуже вдало зєднано принцип топографічного огляду рівнобіжно з історично-хронологічним розвитком монументального мистецтва. Тому ми маємо не тільки “провідник” по місту в вузькому значінню цього слова, але також солідну монографію про Львів – його історію, розвиток та мистецькі пам’ятки”²⁸¹. Розділ про Львів воєнного часу викликав у В. Січинського певні застереження щодо підбору ілюстративного матеріалу, рівно ж як і додаток “Провідник по Львові” (с. 170-179), в якому, на думку рецензента, “зовсім не зазначені такі важні освітньо-громадські установи..., як мійські музеї, бібліотеки, театри. Це тим більше дивно, що в загальному тексті М. Голубця є перегляд всіх цих установ”. Власне цей закид рецензента є зайвим аргументом на користь твердження про часткове авторство М. Голубця, оскільки такий авторитетний дослідник не оминув би увагою потребу уніфікації громадських установ в обох розділах, якщо би був їх одноосібним автором. В. Дорошенко у рецензії на сторінках “Літературно-Наукового Вістника” зазначив, що “історію самого міста й опис його старинностей та сучасних культурних і ин. установ подав дуже сумлінно в стислім огляді М. Голубець, а від вибуху світової війни включно до польсько-

---

²⁸¹ Січинський В. [Рецензія]. *Українське мистецтво* (Львів). 1926. Груд. (чис. 3). С. 89.

української війни історію міста змалював Л. Л.”²⁸². Проте історично склалося так, що авторство всього “Провідника” приписують М. Голубцю.

Микола Голубець – відомий український мистецтвознавець, історик, краєзнавець, письменник, журналіст, редактор, перекладач, архівіст. Народився 15 грудня 1891 р. у Львові у матері-одиначки Марії Голубець, що походила з Великого Любіня. Особа батька довгий час залишалась невідомою і лише нещодавно на підставі аналізу документів та автобіографічних творів письменника практично достовірно вдалося встановити батьківство пароха с. Зашкова на Львівщині Богдана Еліяшевського²⁸³. Микола здобув середню освіту у Львівській академічній гімназії²⁸⁴. Навчався на філософському факультеті Львівського університету, у Краківській академії мистецтв та Віденському університеті. В роки Першої світової війни – доброволець Легіону Українського січового стрілецтва, учасник славнозвісної “Пресової квартири”, командир чоти Української галицької армії (УГА), учасник українсько-польської війни 1918-1919 рр. У міжвоєнне двадцятиріччя плідно займався науковою, літературною та громадською діяльністю. Був членом НТШ (комісія історії мистецтв), співзасновником Асоціації незалежних українських митців (АНУМ), членом Українського національно-демократичного об’єднання (УНДО).

Редактор і видавець 14 українських часописів: “Народне слово” (1909), сатиричний двотижневик “Жало” (1913), “Ілюстрована Україна” (1913-1914), тижневик “Українське слово” (1916-1917), двотижневик “Світ” (1917-1918),

---

²⁸² Дорошенко В. [Рецензія]. *Літературно-Науковий Вістник* (Львів). 1926. Т. 89. Кн. 2. С. 191.

²⁸³ Цимбала О. С. Громадська та наукова діяльність Миколи Голубця (1891-1942): дисертація на здобуття наукового ступеня канд. історичних наук за спец.: 07.00.01 – “Історія України”; НАНУ, Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича. Львів, 2017. С. 38.

²⁸⁴ Шах С. Львів – місто моєї молодости: цісарсько-королівська академічна гімназія. Львів: Вид-во НУ “Львівська Політехніка”, 2010. С. 157.

“Золочівське слово” (1918-1919), “Життя і мистецтво” (1920), “Маски” (1922), “Українське мистецтво” (1926), тижневик “Неділя” (1928-1930), щоденник “Час” (1930-1931), “Наш прапор” (1933-1934), “Українська бібліотека” видавничого концерну “Українська преса” Івана Тиктора (1933-1934), “Шляхи”. Блискучий знавець історії Львова, Галичини, історії українського мистецтва.

Автор численних мистецьких та історичних розвідок: “Українське мистецтво” (1918), “Українське малярство XVI-XVII ст. під покровом Ставропігії” (1920), “Начерк історії українського мистецтва” (1922), “Провідник по Львові” (1925, у співавторстві з Л. Лепким), “Галицьке малярство” (1926), “За український Львів: епізоди боротьби XII-XVIII в.” (1927), “Український килим” (1936), “Велика історія України” (1938, у співавторстві з І. Крип’якевичем, Д. Дорошенком, Я. Пастернаком), “Золота книга українського лицарства” (1939), низки красознавчих досліджень, поетичних збірок, художніх творів. Займався перекладацькою діяльністю. У 1920-х рр., мешкав у Львові на вул. Ялівець, 166 ²⁸⁵ (сучасна вул. М. Голубця). З вересня 1939 р. працював у Львівському міському архіві. З червня 1941 р. виконував функції кустоша архіву, тоді ж заснував Літературно-мистецький клуб. Помер 20 травня 1942 р. у Львові ²⁸⁶, похований на Личаківському цвинтарі (поле № 1).

М. Голубець є автором першого розділу книжки: “Історія Львова від найдавніших часів. Історичні пам’ятники старовини”. Поставивши за мету в складні часи польського панування наголосити на українському походженні

---

²⁸⁵ Sonnenschein M. Lwowski skorowidz adresowy mieszkańców oraz handlu i przemysłu król. stoł. miasta Lwowa. Lwów, 1926. S. 150.

²⁸⁶ Микола Голубець. *Львівські вісті* (Львів). 1942. 21 трав. (чис. 111). С. 3; Рудницький М. Невтомний робітник пера: Микола Голубець (1891-1942). *Львівські вісті* (Львів). 1942. 23-26 трав. (чис. 113). С. 5.

міста та підкреслити тяглість його українського характеру, автор наскрізно акцентує тему княжого Львова, що “постає з сумерку віків і колишньої слави”, хоча й він не залишив по собі великих пам’яток, а здебільшого лише топографічні назви. Це сталося тому, що “Казимир знищив княжий Львів, щоб 1353 р. визначити границі для нового міста і цією датою запечатати столітню епоху його першого свобідного розвитку”²⁸⁷. Залишки княжого “Льва-града” постають з описів численних культових історичних пам’яток, насамперед найстарішої церкви св. Миколая – надвірної церкви князя Лева, Онуфріївської та П’ятницької церков, що в перебудованому вигляді збереглися з XIII ст. донині.

Сторінка за сторінкою описує Голубець старожитності, що творили обличчя українського Львова, засвідчували його високу культуру – Високий Замок, неіснуючі нині церкви св. Теодора Тирона, Воскресіння Христового, Благовіщення Діви Марії, Різдва Богородиці на Тарнавці, св. Івана Богослова, Св. Трійці, Чесного Хреста, Преображення Господнього або Спаса, архітектурний ансамбль вулиці Руської з її Успенською церквою та вежею Корнякта, каплицею Трьох Святителів, комплекс Ставропігійського братства з неіснуючими тепер друкарнею та музеєм, комплекс будівель кафедрального собору св. Юра з митрополичими палатами, дзвіницею та будинком консисторії, церкви Св. Духа, Преображення Господнього, свв. Петра і Павла, сс. Василіанок, Народний Дім, будинок “Просвіти” на Ринку. З його опису отримуємо картину українського міста, що не лише “витримало усі ворожі атаки, а й будувалось, виростало, ставало осередком української культури, науки, мистецтва і всього організованого життя Галицької Волости”²⁸⁸.

---

²⁸⁷ Львів. Історія Львова від найдавніших часів. Історичні пам’ятники старовини / М. Голубець; [Лепкий Лев]. Львів в часах великої і визвольної війни. З. У. Н. Р. / Л. Л.; Провідник по Львові. Жовква, 1925. С. 14.

²⁸⁸ [Гошовський Б.]. Про того, хто показав нам гóрод Льва. *Дорога (Львів)*. 1942. Лип. (чис. 7). С. 83.

Автором приділена пильна увага й пам'яткам іншої конфесійної належності – Латинському кафедральному собору з прилеглими каплицями, Вірменському кафедральному собору, костелам численних католицьких орденів (бернардинців, домініканців, єзуїтів, кармелітів, паулінів, реформатів, бенедиктинок, францисканців, кларисок, воскресінців, сакраменток та ін.).

Кожна сакральна споруда на сторінках путівника отримала детальний опис за наступною схемою – місцезрешташування, час заснування та перша документальна згадка, зовнішній вигляд, внутрішня обстава, її реконструкції та перебудови із зазначенням архітекторів, історична доля пам'ятки. Опис більшості пам'яток здійснено та згруповано за історичними ділянками міста (Ринок, вулиці довкола Ринку, Новий Львів, з Коперника на Головний двірець, з Городоцької на Високий Замок, Личаківська вулиця, довкола Львова – Страдч, Сокільники, Оброшине, Старе Село, Грибовичі, Наварія та ін.). З повним правом можемо солідаризуватися з думкою невідомого рецензента книги, висловленою на сторінках львівського часопису “Поступ”: “Вона ж бо не лиш обогачує наші писані мистецькі надбаня, але й закріплює на нами наше право до “Льва-града”. Ми за свої вважаємо всі міста Східної Галичини та нинішній їх вигляд непотішний. Наше ж право до них треба базувати й на їх історії й історичних та мистецьких пам'ятниках. З історичного боку давнина наших міст в великій часті висвітлена та ждуть ще свого висвітлення питання впливів мистецьких культур на наші міста”²⁸⁹.

Особливістю авторської інтерпретації М. Голубця як історика мистецтва є несприйняття ним окремих артефактів, зокрема, архітектурної вартості збудованого у 1904-1906 рр. на розі вулиць Підвальної та Руської архітектурною фірмою І. Левинського будинку українського страхового товариства “Дністер” у стилі гуцульської сецесії, який сьогодні вважається

---

²⁸⁹ Бібліографія. *Поступ* (Львів). 1928. Січ.-лют. (чис. 1/2). С. 64-66.

архітектурним шедевром та прикладом гармонійного поєднання класичного стилю з українськими національними мотивами. Дуже критично поставився автор путівника до створеного 1904 р. скульптором Антоном Попелем пам'ятника-колони А. Міцкевичу на однойменній площі в центрі Львова, загально визнаного нині одним із найкрасивіших пам'ятників поету в світі. Тому не можу погодитись з думкою С. Терещенка, що М. Голубець дає негативну мистецтвознавчу оцінку лише польським архітектурним пам'яткам на противагу виключній цінності українських в межах свого україноцентричного нарративу²⁹⁰.

З висоти нинішнього часу та накопичених нових знань деякі твердження М. Голубця як представника мистецтвознавчої науки першої третини ХХ ст. виявляються застарілими (наприклад, станом на 1925 р. індивідуальне авторство Бернарда Меретина як творця Святоюрського архітектурного ансамблю ще не було встановлено) та не витримують сучасної критики, як-от плутанина у визначенні стилів окремих споруд (Земське кредитне товариство) та датування їх побудови, заснування чи реконструкції (Галицька ошадна каса, Національний музей ім. короля Яна III, Стрийський парк, костел св. Марії Магдалини та ін.). Незважаючи на необхідність внесення у текст “Провідника по Львові” окремих сучасних коректив, мистецтвознавча спадщина М. Голубця на полі дослідження архітектурних пам'яток рідного міста залишається актуальною донині.

Другий розділ – “Львів у часах великої і визвольної війни. З. У. Н. Р.” підписаний криптонімом Л. Л. Як подає “Словник українських псевдонімів та криптонімів”²⁹¹, криптонімом Л. Л. послуговувався Левко Лепкий; він і був

---

²⁹⁰ Терещенко С. Конструювання образів Львова в нараціях путівників першої половини ХХ століття. *Lwów: lustro. Obraz wzajemny mieszkańców w narracjach XX-XXI wieku* / red. nauk. K. Kotyńska. Warszawa, 2012. S. 30.

²⁹¹ Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.). Київ: Наук. думка, 1969. С. 215.

автором цього розділу, оскільки одночасно поєднував посади директора і редактора видавництва “Червона Калина”.

Л. Лепкий – письменник, журналіст, композитор, художник, громадський діяч. Народився 7 грудня 1889 р. у с. Поручин (тепер – Бережанського р-ну Тернопільської області) у сім’ї священника Сильвестра Лепкого та Домни з Глібовицьких. Закінчивши Бережанську гімназію, вступив до Львівського університету, а згодом до Краківської академії мистецтв. У роки Першої світової війни – співорганізатор та комендант кавалерії Легіону Українського січового стрілецтва, “Пресової квартири”, учасник українсько-польської війни 1918-1919 рр. Після закінчення війни замешкав у Львові, де брав активну участь у літературно-мистецькому житті. Був членом літературного угруповання “Богема”, співпрацював у музичному видавництві “Сурма”, редагував сатиричні часописи “Комар”, “Будяк”, “Зиз” (1924-1928). У 1922-1939 рр. очолював видавництво “Червона Калина”, у 1929-1939 рр. – співзасновником та видавцем місячника “Літопис Червоної Калини” та щорічних календарів-альманахів видавництва. У 1931-1939 рр. – адміністративний директор курорту Черче, серед співзасновників якого він був²⁹².

Автор віршів, оповідань, фейлетонів, літературно-критичних розвідок, статей з історії січового стрілецтва, які друкував в часописах “Шляхи”, “Нові шляхи”, “Літопис Червоної Калини”, “Митуса”, “Вісті з Лугу”, “Тризуб”, стрілецьких пісень з “Великого Співаника Червоної Калини” (1937) – “Ой видно село”, “Маєва нічка”, “Бо війна війною”, “Колись, дівчино мила” та ін. Свої літературні твори Левко Лепкий підписував псевдонімами Оровець, Льоньо, Швунг, Зиз, Леле, криптонімом Л. Л. На початку Другої світової війни виїхав до Кракова, де виконував обов’язки заступника редактора газети

---

²⁹² Луцький О. І. Лепкий Лев Сильвестрович. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наук. думка, 2009. Т. 6. С. 125.

“Краківські вісті” (1940-1945). 1949 р. емігрував до США, де у 1952 р. відновив роботу видавництва “Червона Калина” у Нью-Йорку. Помер 28 жовтня 1971 р. у м. Трентоні. Похований на українському цвинтарі у Баунд-Бруку.

Автор розділу “Львів у часах великої і визвольної війни. З. У. Н. Р.” пунктирно описує сучасні йому історичні події: початок Першої світової війни, мобілізацію австрійської армії й перші бої на кордоні, заснування Українського січового стрілецтва, відступ австрійців зі Львова та російську окупацію міста, повернення австрійської влади, проголошення 5 листопада 1916 р. незалежності Польщі та відокремлення Галичини, Берестейський мир 1918 р., розпад Австрійської монархії. Дещо більше уваги приділено пам’ятним дням українських визвольних змагань – проголошенню ЗУНР та польсько-українським боям за Львів, за кожну його вулицю та ділянку, втраті міста і відходу військових частин за його межі, організації УГА. Взяття влади українцями у Львові описується Л. Лепким з нотками історичної закономірності та переконаності у власній правоті: “Ранок 1 падолиста розбудив мешканців вже в українському Львові. На ратуші замаяв гордо жовто-блакитний прапор, а по вулицях стежили військові стійки з українськими відзнаками на австрійських шапках”²⁹³. Сучасна польська дослідниця М. Семчишин констатує, що в українських путівниках різних епох присутній мотив прапора як символу прав на львівський простір. Першу появу на ратуші українського прапора, який майорів на ній впродовж трьох тижнів

---

²⁹³ Львів. Історія Львова від найдавніших часів. Історичні пам’ятники старовини / М. Голубець; [Лепкий Лев]. Львів в часах великої і визвольної війни. З. У. Н. Р. / Л. Л.; Провідник по Львові. Жовква, 1925. С. 277-278.

польсько-українського військового протистояння, вони вважають важливою історичною подією, пов'язаною з площею Ринок²⁹⁴.

Заключний розділ путівника “Провідник по Львові” без зазначення авторства слугує інформаційним тлом переважно українських інституцій міста – окремих культурно-освітніх, професійних товариств, промислових підприємств, а також фахівців-українців. Серед них – НТШ, товариство “Просвіта”, Українське педагогічне товариство, “Українська Бесіда”, товариство українських ремісників і промисловців “Зоря”, спортивно-руханкове товариство “Сокіл-Батько”, кондитерська фабрика “Фортуна Нова”. У переліку фахівців зустрічаємо імена відомих лікарів Софії Морачевської, Мар’яна Панчишина, Євгена Бурачинського, адвокатів Володимира Старосольського, Степана Федака, Степана Шухевича, архітекторів Олександра Лушпинського, Євгена Нагірного, художників Павла Ковжуна, Олекси Новаківського, Михайла Осінчука, Івана Труша, Петра Холодного.

Путівник М. Голубця – Л. Лепкого на противагу численним польським путівникам Львовом, орієнтований на українських читачів (місцевих мешканців та туристів), акцентуючи на всьому українському. Він розійшовся накладом у три тисячі примірників і на час смерті М. Голубця в 1942 р. вже був раритетним виданням. За спогадами його колеги, наукового працівника міського архіву Володимира Мацяка²⁹⁵, М. Голубець планував випустити в світ нове видання українського провідника по Львові, але так і не встиг здійснити свого задуму. Перший український путівник нашим містом сьогодні залишається історико-мистецькою та лінгвістичною пам’яткою й

---

²⁹⁴ Semczyszyn M. *Trasami pamięci. Lwowska przestrzeń historyczna w polskich, radzieckich i ukraińskich przewodnikach miejskich z lat 1900-2010. Lwów: lustró. Obraz wzajemny mieszkańców w narracjach XX-XXI wieku* / red. nauk. K. Kotyńska. Warszawa, 2012. S. 17.

²⁹⁵ Мацяк В. Микола Голубець – історик Львова. *Львівські вісті* (Львів). 1942. 14-15 черв. (чис. 130). С. 4.

бібліографічною рідкістю, своєрідним скрупульозним пам'яткознавчим зводом, історичним свідоцтвом невмирущого духу українського Львова.

У 1932 р. український історик Іван Крип'якевич (1886-1967) зібрав в окрему книгу "Історичні проходи по Львові"²⁹⁶, що вийшла друком у бібліотечці товариства "Просвіта", цикл своїх краєзнавчих розвідок з описом історичних прогулянок Львовом, надрукованих у 1930-1931 рр. в ілюстрованому науково-популярному часописі "Життя і Знання"²⁹⁷.

Існує припущення, що задум створення історико-краєзнавчої розвідки рідного міста у жанрі путівника, придатного для використання як фахівцями, так і туристами-аматорами, в дослідника з'явився ще під час Першої світової війни, коли він викладав у філії Української Академічної гімназії (УАГ) у Львові й вів історичний гурток для гімназистів (від березня 1917 р.). Його засідання здебільшого присвячені львівській тематиці ("Про початки Львова", "Львів у середніх віках", "Українське міщанство у Львові XVI ст.", "Татарський набіг на Львів 1695 р.", "Львів 1809 р."), а також здійснювались екскурсії містом та його архітектурними пам'ятками²⁹⁸.

Автор "Історичних проходів", використовуючи маршрутний принцип компонування путівників, описав більшість пам'яток старовини, згрупував їх

---

²⁹⁶ Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові: [путівник]. Львів, 1932. 165 с.

²⁹⁷ [Крип'якевич І.]. Високий Замок. *Життя і Знання* (Львів). 1930. Груд. (чис. 3). С. 65-67; Проходи по старім Львові. *Життя і Знання*. 1930. Груд. (чис. 2). С. 41-46; Від Високого Замку до Личакова. *Життя і Знання*. 1931. Лип.-серп. (чис. 10/11). С. 308-311; Вулиця Руська у Львові. *Життя і Знання*. 1931. Берез. (чис. 6). С. 174-177; Довкола Середмістя у Львові. *Життя і Знання*. 1931. Черв. (чис. 9). С. 271-274; Львівський Ринок. *Життя і Знання*. 1931. Січ. (чис. 4). С. 104-107; Лют. (чис. 5). С. 131-135; На Личакові. *Життя і Знання*. 1931. Верес. (чис. 12). С. 361-364; Середмістя у Львові. *Життя і Знання*. 1931. Трав. (чис. 8). С. 225-228; Церков Успення у Львові. *Життя і Знання*. 1931. Квіт. (чис. 7). С. 214-215.

²⁹⁸ Серeda О. До генези історичних проходів по Львові І. Крип'якевича. *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві: зб. наук. праць / упоряд. Ф. Стеблій; НАНУ, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича*. Львів, 2001. С. 731-732.

за дільницями міста (Княже місто, Високий Замок, Ринок, Руська вулиця, Середмістя, довкола Середмістя, Личаків, Галицьке передмістя, від Полтви до Єзуїтського парку, св. Юр, Городецька й Янівська вулиці, церкви княжого Львова, Замарстинів, Клепарів, Голоско, Брюховичі) і помістив у дванадцять структурованих розділів. Описуючи окремі дільниці міста, дослідник провів наскрізну історичну лінію, починаючи від княжих часів (заснування Львова королем Данилом, захоплення Львова Казимиром III, татарські набіги), складні історичні перипетії XVII ст. (облога міста Б. Хмельницьким 1648 р., здобуття Високого Замку загоном Максима Кривоноса), революційні події 1848 р. у місті аж до українських національно-визвольних змагань 1918-1919 рр. (Листопадовий зрив, українсько-польське військове протистояння). У викладі матеріалу переважає фактологічна об'єктивність опису подій, оперта на використанні архівних документів. Львів, на думку І. Крип'якевича, увібрав у себе культурну спадщину всіх народів, які проживали у ньому в різний час, не загубивши при цьому питомо українського характеру та зв'язків з українством в полонізованому урбаністичному просторі. Особливу увагу автор акцентував на українських старожитностях, зокрема детальніше зупинився на побуті українського міщанства, членів Ставропігії та церковного братства, описав Успенську церкву й окремі кам'яниці вулиці Руської.

Путівник рясніє маловідомими широкому загалові, але надзвичайно цікавими архівними історичними фактами (описи Старого Ринку, личаківського весілля, львівської флори, як-от славнозвісних клепарівських черехів, подробиці з історії окремих закладів науки, культури, сакральних споруд, міські бувальщини та анекдоти). Цінною рисою путівника є наявність багатого ілюстративного матеріалу. Він вийшов накладом 2 тисячі примірників²⁹⁹. Загалом, ця популярна історико-краєзнавча праця знайомить

---

²⁹⁹ Звідомлення з діяльності товариства "Просвіта" за час від 1-го липня 1931 до 30-го червня 1933. Львів: накладом т-ва "Просвіта", 1933. С. 8.

читача із найцікавішими сторінками давнього минулого Львова, з найважливішими подіями, які відбувалися в місті вапродовж XIII-XIX ст. – першої третини XX ст.

Українська суспільність, спрагла за виданнями подібного типу, на ура сприйняла вихід путівника І. Крип'якевича, який вважала за взірць для написання книжок про інші історичні міста Галичини³⁰⁰. За загальним визнанням, його книга стала найкращим українським провідником вулицями старовинного міста. Підтвердження цього – схвальні рецензії відомих суспільно-культурних діячів. Високо оцінив працю дослідника знаний історик і літературний критик о. Теофіль Коструба: “Історичні проходи по Львові” можна назвати зразковим українським “Baedeker’ом”, що може служити й за історію, й за дуже цікаву лектуру. Не лише може, але і справді служить. Читачі захоплені книжечкою – читають її, відкладаючи романи й інші оповідання... Треба бути щиро вдячними авторові й товариству “Просвіта”, що подарували суспільності таку гарну книжку”³⁰¹. З ним погоджується і мистецтвознавець М. Голубець: “Ця 166-сторінкова, на доброму папері видрукована і 59-ма ілюстраціями прикрашена книжка може зовсім добре сповнити завдання солідного підручника для тих, що бажають точніше познакомитися з історією та сучасним виглядом міста Львова і його найближчих околиць. Автор створив цікавий тип науково обоснованого, глибокого змістом, але при цьому і до практичних цілей пригожого провідника по нашому місті”³⁰². А ось що відзначив Іван Німчук: “Книжка є цінним вкладом у нашу популярну літературу про Львів. І тому повинна найтися в руках не тільки кожного

---

³⁰⁰ Нові видання. *Нова зоря* (Львів). 1932. 1 трав. (чис. 32). С. 14.

³⁰¹ Коструба Т. Бібліографія. *Записки Чина Святого Василя Великого* (Львів). 1935. Т. 6. Вип. 1/2. С. 416.

³⁰² [Голубець Микола]. Книжка про Львів. *Література. Мистецтво. Наука. Додаток до “Мети”* (Львів). 1932. 26 черв. (чис. 24). С. II.

львовянина, але й кожного українця, що любить старовину і дорожить її пам'ятками”³⁰³. Отже, за одностайним визнанням сучасників, провідник І. Крип'якевича посів помітне місце в культурно-історичному дискурсі 30-х рр. ХХ ст.

За спогадами відомого львівського мистецтвознавця Андрія Дороша, під час хрущовської відлиги (1956-1964) в академіка І. Крип'якевича, який мав величезний педагогічний досвід і усвідомлював потребу виховання патріотично налаштованого громадянина вже зі шкільної лави, зародилася ідея перевидати “Історичні проходи по Львові”. Для реалізації цього задуму необхідно було підготувати нові ілюстрації відповідно до певних текстових змін у путівнику, що диктувалися вимогами часу. До фіксації об'єктів був залучений Юліан Дорош, відомий фотомитець, засновник УФОТО, а наприкінці 1950-х рр. – штатний фотограф Інституту суспільних наук, та його син-школяр Андрій, який допомагав батькові³⁰⁴. Проте намірам автора (зважаючи на поважний вік та несприятливі суспільно-політичні реалії другої половини 60-х рр. ХХ ст.) не судилося здійснитися.

Та все ж книга отримала друге життя 1991 р., коли увінчалися успіхом кількарічні зусилля науковців Інституту суспільних наук Ярослава Ісаєвича (передмова), Богдана Якимовича (упорядкування тексту і коментарі) та сина академіка Романа Крип'якевича (фотоілюстрації) щодо її перевидання у львівському видавництві “Каменярь”³⁰⁵. Як підкреслив Б. Якимович, “готуючи до друку одну з найкращих книжок про наше місто – путівник видатного

---

³⁰³ Німчук І. Про давній Львів. *Діло* (Львів). 1932. 3 черв. (чис. 121). С. 2.

³⁰⁴ Дорош А. У проходах за світлинами. *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві: зб. наук. праць / упоряд. Ф. Стеблій; НАНУ, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича*. Львів, 2001. С. 650-651.

³⁰⁵ Крип'якевич І. *Історичні проходи по Львові: [путівник] / передм. Б. Якимовича*. [2-ге вид.]. Львів: Каменярь, 1991. 167 с.

українського історика І. Крип'якевича “Історичні проходи по Львові”, ми прагнули максимально зберегти авторський текст. Вважаємо, що при надто скрупульозному редагуванні книжка втратила б той неповторний колорит, який робить її такою цікавою і захоплюючою. Виходили також із засад, що історико-краєзнавчі нариси І. Крип'якевича є водночас пам'яткою української мови Галичини 20-30-х рр. ХХ ст.”³⁰⁶. Отже, путівник має цінність не тільки як історико-бібліографічне джерело, але й як зразок літературної мови у Галичині зазначеного історичного періоду. Перевидання 1991 р. звірено упорядником із текстом 1932 р., вдосконалено допоміжний науковий апарат (додано словничок давніх назв львівських вулиць та їх сучасних відповідників), а у примітках подано короткі біографічні відомості про історичних осіб, дані про товариства та організації, вказано сучасну конфесійну належність храмів, зміни в характері використання пам'яток, долучено новий ілюстративний матеріал.

У 2007 р. “Історичні проходи по Львові” І. Крип'якевича, засвідчуючи свою непересічну історичну та культурну вартість, актуальність, тривання у часі та просторі, витримали третє перевидання. Упорядник текстової частини Б. Якимович підготував особовий вказівник й вказівник вулиць та географічних назв. Видання збагачено сучасними світлинами історичних пам'яток, зафіксованих свого часу її автором, які виконали О. Мазуренко, Ю. Николишин, О. Головацький, А. Кісь³⁰⁷. Провідник Львовом пера відомого вітчизняного історика залишається цікавим, натхненним любов'ю до рідного міста, затребуваним нашим часом і сучасними читачами, які знайдуть у ньому немало корисної духовної поживи.

---

³⁰⁶ Якимович Б. Від упорядника. С. 9.

³⁰⁷ Мовна М. “Історичні проходи по Львові” Івана Крип'якевича: 80 літ тривання. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2012. № 6. С. 1141.

У січні 1936 р. українське педагогічне товариство “Рідна Школа” у Львові профінансувало видання путівника Львовом маршрутно-довідникового типу доктора права О. Когута (1891-1941) та Б. Котецького³⁰⁸. Невеликий за обсягом “Ілюстрований провідник по Львові” завдяки доступній формі й добрій методиці розкриває для читача культурну палітру українського Львова, яку можна збагнути, пройшовши основними маршрутами Середмістя.

У книжці розроблено два туристичні маршрути, розраховані для кількогодинної та одно- і дводенної прогулянок містом. Коротший маршрут передбачає екскурсію Високим Замком, історичним осередком українства у місті – вулицею Руською з Волоською церквою, вежею Корнякта, товариством “Просвіта”, страховим товариством “Дністер”, а також іншими українськими установами (площею “Сокола-Батька”, Академічним домом, навчальними приміщеннями “Рідної Школи”, підприємствами відомого українського архітектора І. Левинського, архікатедральним собором св. Юра). Довший маршрут розпочинається з площі Ринок із її найвизначнішими будівлями, провадить найцікавішими сакральними пам’ятками (Домініканський собор, Преображенська церква, Вірменська катедра, церкви св. Миколая, св. Онуфрія, св. Параскеви-П’ятниці), музеями (Ставропігійський, Природничий, Міський промисловий, Український Національний) і бібліотеками основних навчальних закладів, українськими культурно-освітніми (НТШ, Народний Дім, Вища Школа Закордонної Торгівлі) та промислово-фінансовими (“Центросоюз”, “Маслосоюз”, концерн “Українська преса” І. Тиктора, “Центробанк”, “Ревізійний Союз Українських Кооператив”, кондитерська фірма “Фортуна Нова”, кооператив “Суспільний Промисл”) установами.

Завершує путівник практичний інформатор з відомостями про засоби міської й позаміської комунікації, готелі, ресторани, українські книгарні,

---

³⁰⁸ Когут О., Котецький Б. Ілюстрований провідник по Львові. Львів: накладом т-ва “Рідна Школа”, 1936. 47 с.

фахові школи. Путівник проілюстровано світлинами С. Щурата, Д. Дмоховського, Б. Борща, О. Моха.

Мені вдалося розкрити ініціали лише одного з авторів – Осипа Когута³⁰⁹, українського громадського і політичного діяча, адвоката, бібліофіла. Він народився в м. Бучач (тепер – Тернопільської області), навчався у бучацькій та коломиїській гімназіях. Закінчив правничий факультет Львівського університету. У студентські роки виявив себе активним організатором радикальної молоді, а згодом українського січового стрілецтва. Член Головної ради Студентського Союзу університету, член головної управи Української Соціалістично-Радикальної партії (УСРП). Від 1920-х рр. провадив приватну адвокатську практику в м. Богородчани. Упродовж 1928-1930-х років обирався послом до польського сейму, в якому входив до складу Українського парламентського представництва. Впродовж 1935-1936 рр. – голова кружка “Рідна Школа” ім. М. Коцюбинського в Богородчанах, структурної ланки Українського педагогічного товариства (УПТ). Для членів кружків “Рідної Школи” викладав техніку і практику бібліотечного діловодства. Активно дописував до часописів “Шляхи” (органу українського студентського союзу), “Рідна Школа”, “Книжка: вісник українського книжкового руху”, “Громадський голос”, календарів товариства “Просвіта” та ін. Після встановлення радянської влади в Галичині був заарештований (у жовтні 1939 р.). Наступного року засуджений. Помер на засланні³¹⁰.

---

³⁰⁹ *Urządowy wykaz druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej* (Warszawa). 1936. 1-11 marca (N 10/11). S. 136.

³¹⁰ Мельничук Б., Уніат В. Когут Осип. *Тернопільський енциклопедичний словник*. Тернопіль: Збруч, 2005. Т. 2. С. 120.

4.2.2. Без зазначення авторства.

У 1931 р. у львівському видавництві “Дажбог” вийшов “Покажчик українського виробництва, торгівлі та вільних звань”³¹¹, який був першим українським виданням такого типу. Його метою, за словами видавців, було “зрозуміння ваги власного виробництва й обміну, що мусить при своїй послідовності і відповідних зусиллях довести нас до опанування всіх ділянок промислу та до здобуття передівсім власного, а в подальшій черзі деяких чужих ринків”. Він містив короткий інформаційний провідник Львовом, а саме – алфавітний довідник державних міських та українських установ (бібліотек, товариств, культурно-освітніх закладів, професійних союзів, шкіл, церков, шпиталів), опис виробничих, торговельних підприємств і часописів, а також перелік фахових шкіл, представників вільних звань (адвокатів, лікарів, інженерів) та декілька сторінок реклами українських виробників і споживчих послуг. Як зазначено у передмові до “Покажчика”, редакція планувала видати другу частину, яка б охоплювала інформацію з-поза меж Львова та провідник краєм.

Ще одним українським путівником Львовом міжвоєнного періоду без зазначення авторства, є рекламно-довідниковий “Український провідник по Львові” (1939)³¹². Представники видавництва “Комерція”, що підготували його до друку, не дивлячись на скромні технічні та фінансові можливості, намагалися “дати адреси та інформацію про все найважливіше з українського середовища”, зокрема громадські товариства, бібліотеки, книгарні, музеї, вищі та середні навчальні заклади, захоронки, лікарні, клуби, готелі, ресторани, кінотеатри, видавництва, друкарні, пресу, церкви, монастирі, політичні партії,

---

³¹¹ Покажчик українського виробництва, торгівлі та вільних звань. Львів, 1931. Ч. 1: Місто Львів. 70 с.

³¹² Український провідник по Львові. З пляном міста Львова. Львів, 1939. 116 с.

фабрики та приватні підприємства, банки, страхові товариства, приватних лікарів, адвокатів, інженерів, транспорт, список вулиць і площ міста, а також перелік визначних пам'яток міста, які слід оглянути мандрівникові. Серед останніх – Високий Замок, собор св. Юра, Волоська та Преображенська церкви, костели домініканців та бернардинців, НТШ з музеєм, Національний музей ім. Андрея Шептицького, Міський промисловий музей, будинок “Просвіти”, Народний Дім, “Народна лікарня” (український шпиталь ім. Митрополита Андрея), Великий театр, університет ім. Яна Казимира, Політехніка, площа Східних торгів. “Український провідник...”, подаючи перелік українських інституцій та їх конкретне місцезнаходження, репрезентує належність публічного простору Львова українцям і позиціонує його як українське місто. Газета “Новий час” відразу ж повідомила своїх читачів про вихід у світ “Українського провідника по Львові”, заохочуючи до його придбання³¹³.

Сорок років потому Алім Лисюк, автор кон'юнктурної, проте ідеологічно “правильної” статті, що з'явилася на шпальтах газети “Львовская правда”³¹⁴, органу обласного комітету Комуністичної партії України, до “40-річчя возз'єднання українських земель у складі СРСР” поставив під сумнів як видавничу концепцію самого провідника, так і суспільно корисну спрямованість діяльності українських товариств та організацій, що функціонували у Львові до 1939 р. Журналіст некоректно порівнює реалії 1939 та 1979 рр., а саме – цифри, взяті із провідника, з сучасною йому статистикою кількості шкіл, вузів, бібліотек, промислових підприємств, лікарень, що мала засвідчувати досягнення радянського способу життя. Та це і не дивно,

---

³¹³ Бібліографія. *Літературно-науковий додаток “Нового часу”* (Львів). 1939. 24 лип. (чис. 30). С. IV.

³¹⁴ Лисюк А. Со старым проводником по новому Львову: [путешествие по Львову с путеводителем “Український провідник по Львову”, изданным в 1939 г.]. *Львовская правда* (Львов). 1979. 10 июня (№ 112). С. 3; 12 июня (№ 113). С. 3.

зважаючи на “глибоко застійний” період виходу статті та її відвертий агітаційно-пропагандистський характер.

4.3. Єврейська історична візія Львова на сторінках путівників.

Єврейську історичну візію Львова представляють путівники історика, доктора Якуба Шалля (1889 – 1941-1942?) “Путівник по єврейських пам’ятках міста Львова і нарис історії львівських євреїв” (1935)³¹⁵ та книгаря-букініста Ізидора Гьольцеля “Львів, місто старожитностей та історичних пам’яток” (1937)³¹⁶.

Якуб Шалль – історик, гімназійний професор, дослідник єврейських старожитностей Львова, Галичини та Польщі загалом. Народився 13 квітня 1889 р. у с. Романівка (тепер – Терехівського району Тернопільської області) у родині орендаря поміщицького маєтку та львівського купця Бернарда (Берла) Шалля та Тони (Теми) Хауслінгер. Середню освіту здобув, навчаючись у львівській гімназії ім. Франца-Йосифа I та Вищій реальній школі. Згодом студіював право у Львівському та Чернівецькому університетах. З початком Першої світової війни у вересні 1914 р. виїхав до Відня, в університеті якого 1918 р. захистив докторат із філософії. Наукову та літературну діяльність розпочав ще 1911 р. як співробітник “Gazety Polskiej” в Чернівцях, згодом працював у редакціях “Czernowitzer Tagblatt” і “Czernowitzer Allgemeine Zeitung”³¹⁷. 1920 р. повернувся до Львова.

---

³¹⁵ Przewodnik po zabytkach żydowskich miasta Lwowa i historia Żydów lwowskich w zarysie / napisał J. Schall. Lwów, 1935. 75 s.

³¹⁶ Hölzel I. Lwów, miasto zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII–XX): przewodnik wydany w 700-letnią rocznicę założenia miasta. Lwów, 1937. 12 s.

³¹⁷ Schall Jakub. *Almanach Żydowski* / wydał H. Stachel. Lwów: Kultura i sztuka; Warszawa; Poznań, 1937. S. 332-333.

У міжвоєнний період викладав географію та історію у єврейській гімназії. Належав до Товариства шанувальників минувшини Львова, єврейського літературно-мистецького товариства. У 1920-х рр. проживав на вул. Рицарській, 27³¹⁸ (сучасна вул. О. Стороженка).

Я. Шалль – автор “Путівника єврейськими пам’ятками міста Львова і нарису історії львівських євреїв” (1935), краєзнавчих праць “Історія євреїв польських земель” (1926), “Ян III Собеський” (1933), “Витяг з загальної історії з врахуванням історії культури” (1933), “Галицьке єврейство під час російської окупації 1914-1918 рр.” (1935), “Історія євреїв Польщі, Литви і Русі” (1935), “Сілезія” (1936), “Давня Жовква та її євреї” (1939), розділу “Колекціонер та його колекції” у книзі “Культура та мистецтво єврейського народу польських земель” (1935), біографічного нарису про відомого польського політика – “Едвард Смігли-Ридз та його змагання” (1936), коментарів до конституції Польської республіки (1921, 1931, 1935), шкільного підручника “Історія євреїв на польських землях” (1926). Співредактор колективної монографії “Євреї – борці за незалежність Польщі 1918-1939” (1939). Публікувався у часописах Відня, Варшави, Львова, Чернівців: “Chwila”, “Dziennik Polski”, “Gazeta Lwowska”, “Gazeta Polska”, “Gazeta Poranna”, “Ilustrowany Kurjer Codzienny”, “Kurjer Wiedeński”, “Kwartalnik Historyczny”, “Kultura Lwowa”, “Wiek Nowy”, “Straż Polska”, “Miesięcznik Żydowski”, “Vita”, “Czernowitzer Tagblatt”. Послугувався псевдонімами Б. Єхович, Болеслав Єхович, Ю. Шарський, криптонімом J. S. Загинув у Львові чи неподалік Львова у таборі Белзець (за деякими даними 1941 р., за іншими 1942 р.). Його прізвище зазначене у

---

³¹⁸ Мовна М. Путівники Львовом (друга половина XIX – початок XXI століть): історико-культурологічне дослідження). Львів: Львівська національна академія мистецтв, 2014. С. 168; Sonnenschein M. Lwowski skorowidz adresowy mieszkańców oraz handlu i przemysłu król. stoł. miasta Lwowa. Lwów, 1926. S. 418.

переліку визначних культурних діячів Львова єврейської національності, яких знищили фашисти під час окупації³¹⁹.

Книга Я. Шалля “Путівник єврейськими пам’ятками міста Львова і нарис історії львівських євреїв”, за словами тогочасної дослідниці Львова Л. Харевич³²⁰, не лише знайомить читачів із єврейською культурною спадщиною, що збереглася в межах відповідних ділянок міста, – архітектурними пам’ятками, цвинтарями, архітектурою божниць та окремих будівель, а й подає історичний нарис про львівських євреїв. А тому класифікуємо його як повноцінний історичний путівник, в якому виокремлено чотири періоди: “Євреї в українському Львові (1250-1350)”, “Євреї у Казимировому Львові (від 1350 р.)”, “Єврейська громада під австрійським пануванням (1772-1918)”, “Сучасний єврейський Львів”. Автор відносить заснування Львова до 1250 р. й визнає його первісний український характер. За даними Я. Шалля, перші архівні згадки про львівських євреїв у “Найстаршій міській книзі” датуються 1383 та 1384 рр. й стосуються записів про існування у місті Єврейської вулиці. За часів Казимира III було створено нову єврейську громаду з розвиненою внутрішньою інфраструктурою (кагал, синагоги, лазні, суд, органи самоуправління, цехи). Привілеєм 1356 р. юридично зрівняно євреїв з іншими львівськими “націями” (українцями, вірменами та ін.)^{321*}.

---

³¹⁹ Шишка О. Євреї Львова: історія та історики. *Галицька Брама* (Львів). 1997. № 10/11. С. 2-3; Honigsman J. *Zagłada żydów Lwowskich (1941-1944)*. Warszawa, 2007. S. 77; Гонсьоровський С. Ідентичність львівського єврея першої половини ХХ ст. на прикладі історика Якуба Шалля (1889-1942). *Львів: місто – суспільство – культура: зб. наук. праць / за ред.: О. Аркуші, О. Вінниченка, М. Мудрого*. Львів, 2017. Т. 10. Ч. 2: Львів / Lwów / Lemberg як міські простори: уявлення, досвіди, практики. [Вісник Львівського ун-ту. Сер. історична. Спец. випуск’2017]. С. 365.

³²⁰ Charewiczowa Ł. *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*. Lwów, 1938. S. 209.

^{321*} Насправді польський король Казимир III привілеєм 1356 р. юридично санкціонував існування у Львові громад українців, вірмен, євреїв, татар і сарацинів: Привілеї міста Львова XIV-XVIII ст. / упоряд. М. Капраль; ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 1998. С. 27.

Характерними рисами австрійського періоду автор називає зусилля монаршої верхівки щодо обмеження економічних прав єврейства, германізації, локалізації їх розселення на вулицях Бляхарській, Боїмів, Собеського, Сербській, Руській і Краківському передмісті. Кінець XIX – початок XX ст. характеризується появою єврейського національного руху, розвитком освіти, преси, громадських і мистецьких товариств, започаткуванням власного театру. В міжвоєнний період львівська єврейська спільнота представлена передусім інтелігенцією (70% львівських адвокатів та 60% лікарів були етнічними євреями), а їх частка в загальній кількості мешканців на 1935 р. становила 30% (100 із 315 тис.)^{322*}.

Другу частину видання присвячено топографії давнього львівського гетто з локалізацією його міської та підміської діляниць, з описом фасадів окремих будинків, найпомітніших пам'яток архітектури (найстаріша Велика міська синагога, збудована 1555 р. на вул. Новоеврейській^{323**}, головна єврейська святиня 1604-1801 рр. “Золота Роза”, старий єврейський цвинтар (біля вул. Шпитальної). В окремий підрозділ винесено пам'ятки давніх львівських гетт (кам'яниця на вул. Бляхарській, 20^{324***}, детальний опис внутрішнього облаштування “Золотої Рози” з фотофіксаціями, історія окремих будинків та їх власників, велика підміська божниця, божниця хасидів, нова синагога прогресистів (“Темпель”) на Старому Ринку, новий цвинтар на Янівській вулиці, будинок кагалу з музеєм єврейської громади). Цікавою, на думку Шалля, є вулиця За Арсеналом чи Боїмів, 43, де серед інших єврейських пам'яток, колись знаходилась лазня, на місці якої згодом побудували жіночу

---

^{322*} За даними перепису 1931 р. рідною мовою визнали ідиш 75 316 осіб. Джерело: Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини). Львів, 2005. С. 179.

^{323**} Нині – частина вул. Староеврейської.

^{324***} Нині – вул. Староеврейська.

школу ім. А. Кона. Її довголітнім директором був відомий історик літератури та етнограф Генрик Бігеляйзен.

Наприкінці текстового викладу подано бібліографію і список ілюстрацій. За повідомленням польського урядового бібліографічного бюлетеня, видання надруковано тиражем 1500 примірників³²⁵.

Путівник Я. Шалля одержав схвальний відгук на сторінках єврейського часопису “Chwila”. Ось що відзначив рецензент, гімназійний професор Озіаш Тіллеман: “Довший час відчувався брак путівника єврейськими пам’ятками Львова. Цьому значною мірою зарадив автор нинішньої книжки, появу якої вітає кожен, хто хотів би пізнати історію старого єврейського Львова. Зі знанням предмету, опертим на ґрунтовних студіях фахової літератури, автор веде читача єврейським Львовом і звертає його увагу на об’єкти, які з точки зору історичного бачення заслуговують особливої уваги. Хоча путівник має в основному історичний характер, значною мірою в ньому присутня також мистецька сторона пам’яток”³²⁶. Суголосна першій є рецензія невідомого польського автора (він заховався під криптонімом J. G.) в часописі “Gazeta Lwowska”: “Заспокоюючи давню потребу в цьому предметі, доктор Якуб Шалль, відомий автор досліджень з історії єврейства у Польщі, опрацював докладний “Путівник єврейськими пам’ятками міста Львова і нарис історії львівських євреїв”. Старанно виданий, оздоблений більш як двадцятьма ілюстраціями і двома орієнтаційними планами^{327*}, він становить у своїй спеціальній тематиці цінне доповнення інших путівників Львовом, що

---

³²⁵ *Urządowy wykaz druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej* (Warszawa). 1935. 30 listopada (N 46/47). S. 929.

³²⁶ Tilleman O. Nowości wydawnicze. *Chwila* (Lwów). 1935. 26 października (N 5961). S. 9.

^{327*} Плани рисував Я. Шалль.

обіймають не якийсь фрагмент, а цілісну історію пам'яток та діянь нашого міста”³²⁸.

У контексті експонування (від 28 березня 2018 р. й упродовж року) у Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України виставки “Реліквії єврейського світу Галичини” доречно зазначити, що двоє з цих експонатів, а саме – таріль на свято Песах роботи Якова Кохена (1850), а також літографія відомого художника-графіка Р. Менкіцького “Божниця на Знесінні” (1914) були зафіксовані на сторінках путівника Шалля. Нинішня виставка присвячена 85-річниці з часу проведення першої виставки єврейського мистецтва у Львові у березні 1933 р. у тодішньому міському Промисловому музеї. Доктор Гелена Блюм на сторінках часопису “Gazeta Lwowska”³²⁹ високо оцінила пам'ятки юдаїки краю, що входили до збірки відомого колекціонера Максиміліана Гольдштейна, і запропонувала видати детальний каталог виставки (понад 500 експонованих предметів). Сам автор аналізованого путівника Я. Шалль теж позитивно відгукнувся у пресі на виставку єврейських пам'яток у Львові 1933 р.³³⁰.

Цінність рисунків та фотографій відомих художників, фотомайстрів і графіків на сторінках путівника Шалля (М. Мюнца, А. Ігеля, О. Добровольського, А. Каменобродського, Р. Менкіцького, Б. Шрайбера), полягала не лише в оздобленні книги та унаочненні описаних культурних об'єктів, а також у тому, що вони зафіксували для нащадків ті єврейські пам'ятки, які не дійшли нашого часу (група надгробків з давнього єврейського

---

³²⁸ J. G. O zabytkach żydowskich Lwowa. *Gazeta Lwowska* (Lwów). 1935. 31 października (N 250). S. 4.

³²⁹ Blumówna H. Wystawa żydowskiego przemysłu artystycznego. *Gazeta Lwowska* (Lwów). 1933. 8 kwietnia (N 97). S. 5-6.

³³⁰ Schall J. Wystawa zabytków żydowskich we Lwowie. *Miesięcznik Żydowski* (Warszawa). 1933. Kwiecień (N 4). S. 351-355.

цвинтаря, що не зберігся, божниця “Золота Роза” з вівтарною стіною, Бет-Гамідраш ^{331*} на вул. Староєврейській, які підірвали нацисти 1943 р., підміський Бет-Гамідраш, підірваний в 1941 р. ^{332**}).

Доречно зазначити, що 1935 р. у Галичині вийшов друком не лише львівський путівник Шалля єврейськими пам’ятками, а паралельно у Кракові побачили світ два путівники краківськими єврейськими пам’ятками авторства відомого історика, педагога та рабина Маєра Балабана ³³³ та професора єврейської гімназії у Кракові Озіаша Махлера ³³⁴.

Упродовж 1936-1937 рр. накладом агенції “Reklama Lwowska” та “Gazety Mieszkańcowej” з’явилося друком відповідно друге і третє видання “Ілюстрованого путівника Львовом” за редакцією відомого історика, музейника та архівіста О. Чоловського. В обох книгах вміщено ідентичний за змістом короткий підрозділ “Пам’ятки давніх львівських гетт”, підписаний криптонімом J. S. ³³⁵. Його автором вважаю дослідника єврейського минулого Галичини Я. Шалля, який ним послуговувався. Тут подано сконденсовану інформацію про два львівські єврейські гетто, одне з яких знаходилося в межах міста, в прямокутнику, замкнутому вулицями Руською, Підвальною, Собеського і Сербською, а друге – поза його межами між старою підміською

---

^{331*} Навчальний заклад із бібліотекою для самостійного вивчення Тори.

^{332**} Топографія розташування давніх львівських синагог та інформація про трагічну долю єврейських культурних пам’яток звірена та подана за вид.: Бойко О. Синагоги Львова. Львів: ВНТЛ, 2008. 204 с.

³³³ Bałaban M. Przewodnik po żydowskich zabytkach Krakowa. Kraków: nakł. stowarzyszenia “Solidarność”, 1935. 133 s.

³³⁴ Mahler O. Przewodnik po żydowskich zabytkach Krakowa. Kraków, 1935. 58 s.

³³⁵ Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Z planem miasta / [zestawił A. Czołowski, J. Schall]. Wyd. 3, zmien. i uzupeł. Lwów: nakł. “Gazety Mieszkańcowej”, 1937. S. 45-46; Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Z planem orientacyjnym miasta ze wskaźnikiem / [oprac. A. Czołowski, J. Schall]; dział turystyczny oprac. przez P. B. P. “Orbis”. Wyd. 2, zmien. i uzupeł. Lwów: nakł. “Reklamy Lwowskiej”, 1936. S. 53-54.

божницею та вулицею Жовківською. Я. Шалль у своєму викладі перелічує основні пам'ятки обох гетт. Серед них – синагога “Золота Роза”, окремі кам'яниці заможних родин (Абрагамовичів, Лахмановичів, Михалевичівська, Коркісів, Фридманів), стара підміська божниця з Бет-Гамідрашем XVIII ст. та божниця хасидів.

Інший представник міжвоєнного путівникового дискурсу Львова Ізидор Гьольцель – нащадок відомої львівської єврейської династії книгарів-букіністів, батько якого Марек (Мордко) Гьольцель (1843-1921) був власником антикварної крамниці на вул. Трибунальській, 14 (сучасна вул. Шевська)³³⁶. Серед постійних покупців книгарні – відомі постаті суспільного та культурного життя Львова – І. Франко, Митрополит А. Шептицький, Ф. Яворський, Ян Каспрович, син А. Міцкевича – Владислав, Мечислав Опалек, Б. Януш. Ізидор Гьольцель народився у Львові (рік встановити не вдалося). У 1920 р. став співвласником сімейної фірми “Марек Гьольцель і Син”, а наступного року (після смерті батька) очолив її. Впродовж 1932-1936 рр. “Загальна книгарня” І. Гьольцеля була розміщена на вул. Трибунальській, 8, а впродовж 1936-1939 рр. – на площі Ринок, 29. І. Гьольцель – автор книжки “Львів, місто старожитностей та історичних пам'яток: путівник до 700-річчя заснування міста” (1937), брошури “Моя боротьба за мир у світі, порозуміння народів і суспільну справедливість (1907-1937)” (1937), мемуарів “Із спогадів про бібліофілів (1870-1936). Часи і люди. Перелік найдавніших друків від XV до XVIII ст. включно. Найстарші друкарні в Польщі. Приватні збірки. Архіви. Бібліотеки. Музеї” (1937)³³⁷.

---

³³⁶ Котлобулатова І. Гельцелі: Ізидор Гельцель. *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького, І. Підкови. Львів: Літопис, 2007. Т. 1. С. 507.

³³⁷ Мовна М. Путівники Львовом (друга половина XIX – початок XXI століть): історико-культурологічне дослідження). Львів: Львівська національна академія мистецтв, 2014. С. 136.

У 1937 р. з'явився друком міні-провідник змішаного типу І. Гьольцеля³³⁸ (12 с.), що репрезентує погляд на “місто старожитностей та історичних пам'яток XIII-XX ст.”, приурочений до 700-річчя від дня заснування Львова (щоправда, визначений автором на власний розсуд, без жодного наукового обґрунтування). У телеграфному стилі окремими абзацами подано виклад ключових історичних подій (Львів за панування польських королів, перехід під австрійську юрисдикцію, Перша світова війна, польсько-український військовий конфлікт 1918-1919 рр.) і перелік найцікавіших пам'яток старовини (Ратуша, житлові будинки на площі Ринок, вул. Руській, Вірменській, палац Бандіnellі, Домініканський собор, костели св. Анни, св. Антонія, св. Ельжбети, Вірменська катедра, Латинська катедра, церква св. Юра, синагоги “Золота Роза” на Бляхарській, 27, Сикстуська “Осе Тов”, “Темпель” на площі Старий Ринок, Бет-Гамідраш та Бет-Олам³³⁹, тодішні “хмародери” – будинки підприємця Йони Шпрехера на пл. Маріацькій та вул. Академічній) із зазначенням їх точних адрес.

Підсумовуючи, зазначу, що мною встановлено загальну кількість путівників Львовом міжвоєнного періоду – 65 (авторські та без зазначення авторства). Серед них чітко вирізняються три “національні” блоки, що представляють відповідно польський, український та єврейський погляди на місто, його історичну долю й культурну спадщину. Сторінки путівників міжвоєнного періоду були ареною негласної боротьби поміж польською та українською інтерпретацією історії Львова, кожною з яких творився власний національний міфотворчий дискурс.

Найчисленнішою є група польськоцентричних путівників, зокрема авторства М. Орловича, О. Чоловського, О. Мединського, М. Яросевич,

---

³³⁸ Hölzel I. Lwów, miasto zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII–XX): przewodnik wydany w 700-letnią rocznicę założenia miasta. Lwów, 1937. 12 s.

³³⁹ Місце поховання; тут: старий єврейський цвинтар (окописько) у Львові.

Я. Стецевич. Хоча фундаційний міф Львова викладений у них здебільшого згідно історичної правди (місто заснував в середині XIII ст. руський князь Данило і назвав на честь свого сина Льва), в наративах панує теза про первісно польський характер цих земель. Червоною ниткою крізь усю історичну канву проходить девіз “Leopolis Semper Fidelis”, тобто символ завжди вірного Львова-льва, який виконує важливу мілітарну роль: стереже польські національні інтереси та християнські цінності на Сході, а минуле та сучасне міста представлене так, аби підкреслити його польськість (польську політичну, суспільну та культурну приналежність) як незмінну константу, що не потребує жодного документального доведення. Переважна більшість зазначених путівників зосереджує свою увагу на знакових для поляків історичних пам’ятках (Латинська катедра, пагорб Люблінської унії), пам’ятниках польським історичним діячам (у міжвоєнний період до них долучився меморіал “Оборонців Львова” з часів польсько-української війни), оскільки вони в символічному плані утверджували польське панування над Львовом і були виявом їх національного міфу.

Українську візію Львова репрезентують рукописний путівник Б. Януша 1919 р., путівники М. Голубця – Л. Лепкого, І. Крип’якевича, О. Когута – Б. Котецького, профільна видавнича продукція українських видавництв “Дажбог” і “Комерція”. У них Львів представлено як давнє українське місто короля Данила, центр Галицько-Волинської держави, що в середині XIV ст. захопив польський король Казимир III. У ньому самі українці, хоча й відіграли в історії немало роль, мають потребу постійної самоідентифікації, оскільки перебувають на другорядому становищі, але все ж чималими зусиллями творять свою економіку та культуру на противагу польській офіційній доктрині. Путівники знайомлять зацікавленого читача з українськими установами та громадськими організаціями Львова, що у міжвоєнний період показують його українське обличчя, фіксуючи українську присутність у

вигляді вивісок на крамницях та будівель в національному стилі у полонізованому урбаністичному просторі. Особлива увага вділена історичному осередку українства у місті – вулиці Руській з Волоською церквою та вежею Корнякта, архікатедральному собору св. Юра, національним товариствам – “Просвіта”, НТШ, “Дністер”, площі “Сокола-Батька”, Академічному дому, навчальним приміщенням “Рідної Школи”, підприємствам відомого українського архітектора І. Левинського та ін.

Єврейський дискурс у путівниках Львовом представляють видання Я. Шалля та І. Гьольцеля. Їх путівники, представляючи єврейську візію міста 1930-х рр., відкривають єврейський світ Львова, його збережені донині та зниклі внаслідок воєнних катаклізмів з історичної мапи унікальні мистецькі артефакти. Путівник Я. Шалля як зразок докладного викладу предмету, опертого на ґрунтовні студії фахової літератури, веде читача єврейським Львовом і звертає його увагу на об’єкти, які з точки зору історичного бачення заслуговують особливої уваги. Мною вперше введено у науковий обіг рецензії О. Тіллемана та невідомого автора під криптонімом J. G. на сторінках львівської преси, які високо оцінили зусилля Я. Шалля на полі створення першого путівника єврейськими старожитностями нашого міста.

Щодо типологічної належності досліджувані путівники поділяємо на: маршрутні (І. Крип’якевича, Я. Шалля, О. Когута – Б. Котецького, Я. Стецевич, Р. Менкіцького), довідникові (Б. Януша, М. Яросевич, “Покажчик українського виробництва, торгівлі та вільних звань”, путівник польського спортивного товариства “Сокіл-Матір”), змішані (М. Орловича, друге видання О. Мединського, М. Голубця – Л. Лепкого, Е. Кунке, І. Гьольцеля, О. Семковича, путівники “Gazety Mieszkańcowej”) з підвидом рекламно-довідникових видань (“Великий Львів”, “Український провідник по Львові” видавництва “Комерція”, путівники М. Сонненшейна). Україномовний рукопис Б. Януша 1919 р. долучаємо до путівників довідникового типу.

ВИСНОВКИ

У дисертації вперше досліджено путівникову візію Львова кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. на підставі вивчення та аналізу архівних і літературних джерел. У процесі роботи зібрано та систематизовано масив путівників 1871-1939 рр., встановлено його загальну чисельність, а в деяких випадках їх авторство (М. Ковальчука, З. Роснера, В. Шухевича, О. Семковича, О. Чоловського 1930 р.) та точний рік друку (А. Інлендера, О. Обоги, Ф. Баранського, Ю. Пйотровського, “Путеводителя по г. Львову”, першого англomовного та франкомовного путівників, Р. Менкіцького – С. Светневського, О. Чоловського 1934 і 1937 рр.). Кількісні параметри досліджуваних вадемекумів наступні: в австрійський період з’явилося 28 путівників (за 48 років), російський – 4 (за неповний рік), польський – 68 (за 20 років), що сумарно становить 100 видань.

У дослідженні запропоновано хронологічну періодизацію путівників Львовом 1871-1939 рр., в основі якої лежить історико-політичний принцип: історія путівників поділена на австрійський, російський та польський періоди. Кожна епоха в житті Львова – міста, яке в різні періоди свого існування входило до складу різних держав, диктувала своє трактування історії, ставила свої ракурси зображення: Львів княжий, польський, австрійський, російський, знову польський. Кожен з цих періодів має свій стиль, ідеологічне наповнення та культурну традицію.

Жанр путівника, зокрема путівника одним містом, – особливий і міжгалузевий, адже містить дані з різних дисциплін – географії, геології, історії, архітектури, мистецтвознавства, економіки, статистики та ін. Львівські путівники повністю вписувались в жанрову парадигму вадемекумів, текстів, у яких тісно переплітались науково-популярний, ідеологічний та рекламний

дискурси. Путівники мають особливу прагматику, в якій декларується об'єктивність та вичерпний характер поданої інформації. Проте звернення до історії дозволяє автору відбирати та компоувати факти, конструювати маршрут руху так, щоб одночасно показати свою позицію і відповідати на очікування читачів. Тобто, путівники демонструють високий ступінь амбівалентності: з одного боку, у них знайшла відображення історична та культурна специфіка міста, його культурний портрет в різні періоди існування, а з другого, самі путівники формували у своїх читачів певний образ Львова з дуже різним світоглядно-ідеологічним навантаженням, тобто брали участь у створенні міфу міста.

Історична традиція випуску путівників Львовом сягає часів Австро-Угорщини й налічує близько 150 років. “Батьком” першого путівника нашим містом виступив А. Шнайдер. В австрійську добу було закладено дві принципові композиційні схеми, характерні для путівника як жанру довідниково-інформаційного видання, що збереглися донині – маршрутний (А. Шнайдер) та довідниковий (С. Кунаевич). Цей період характеризується появою путівників, приурочених до важливих подій у житті Львова (урочисті заходи з нагоди 300-ліття Люблінської унії 1871 р., з'їзд польських техніків 1886 р., з'їзди польських лікарів і природознавців 1875, 1888, 1907 рр., Крайова промислова виставка 1894 р.). З'являються довідниково-маршрутні (Ф. Баранського, Ф. Яворського) та довідникові путівники (Ю. Вічковського), із відкриттям залізниці й електричного трамвая стали модними та актуальними спеціалізовані путівники залізницею (1894), міськими електричними коліями (1913, 1914). Специфікою путівників епохи Габсбургів є те, що вони, з'явившись з розвитком туризму як організованого явища, фіксували досягнення тогочасної науково-технічної думки, пишучи про появу всього першого, і тим самим показували творення модерного міста з такими його прикметами як міський електричний транспорт, телеграфний і телефонний

зв'язок, автомобільний рух, електричне освітлення вулиць, водогін та каналізація, будівництво нових споруд, що з часом набули статусу візитівок Львова (Політехніка, університет, Оперний театр, залізничний дворець).

Путівникові видання 1871-1918 рр. демонстрували як австрійську державницьку, так і польську національні візії, конструюючи певний образ минулого. Змістовний виклад історичного матеріалу на сторінках низки путівників (А. Шнайдера, А. Ціппера, Ю. Вічковського, Ю. Пйотровського) можемо назвати достатньо об'єктивним за своєю суттю та по-німецьки скрупульозним, а австрійська візія виявляється опосередковано, зовнішньо: у присутності австрійських державних та культурних чинників. Інші ж путівники (С. Кунасевича, А. Ю. Голлендера, Ф. Баранського, Ф. Яворського) демонструють яскраво виражений польськоцентричний характер у викладі фактичного матеріалу з історичної тематики; у них історичний досвід, пам'ять та минувшина Львова невіддільні від Польщі. Україномовний путівниковий блок авторства В. Шухевича містить уперше оприлюднений погляд українця на галицьку столицю кінця ХІХ ст. – її історичну долю від часу заснування князем Львом та немало роль українства у розвитку міста аж до сучасного суспільно-культурного тла в умовах Габсбурзької монархії.

Текстовий аналіз показав, що авторські (А. Хребтова, В. Верещагіна) та неавторські путівники, видані за час російської окупації Львова від 3 вересня 1914 р. до 22 червня 1915 р. (усі – довідникового типу), мали на меті не лише подати практичні відомості для російського вояцтва й місцевого населення, а й у символічній формі закріпити своє право на захоплений Львів, залишивши російський “слід” в його путівниковій традиції. Їх декларацію повернення слов'янських земель до споконвічного лона “матінки-Росії”, розглядаємо як ідеологічні інструменти шовіністичної політики Російської імперії, спрямовані на виправдання здійсненої анексії, завоювання симпатій місцевого населення

та водночас нівеляції української (і загалом європейської) культурної спадщини міста.

З розвитком масового туристичного руху у 1920-1930-х рр. спостерігається поживлення на ринку туристичних путівників міжвоєнної Польщі та загальний ріст їх чисельності й якісних характеристик, зокрема у вигляді модерного підходу до опису історичних старожитностей (О. Мединський), орієнтації на окремі групи читачів (туристів, молодь). На шкільну молодь був орієнтований перший спеціалізований путівник архітектурними стилями Е. Кунке, що пропагував сучасникам і доніс до нащадків цінну інформацію про культурну спадщину нашого міста.

Міжвоєнний період в історії створення путівників вирізняє чіткий поділ на окремі “національні” блоки, що демонструють відповідно польську (М. Орлович, О. Чоловський, О. Мединський, М. Яросевич, Я. Стецевич), українську (М. Голубець – Л. Лепкий, І. Крип’якевич, О. Когут – Б. Котецький) та єврейську (Я. Шалль, І. Гьольцель) візії Львова на його історичну долю й культурну спадщину. Для путівників цього періоду властиві різні способи інтерпретації історії міста, які утверджували її національні варіанти.

Можу констатувати, що, акцентуючи на певних історичних фактах чи оцінюючи значні події в історії міста, кожен з представників зазначених етносів перебував у межах своєї національної візії і був обмежений нею. Польські автори перебували у своїй національній системі координат і демонстрували домінування польської культури, хоча і згадували на сторінках своїх видань окремі українські та єврейські реалії. Українські автори путівників концентрували увагу на, незаслужено применшуваних поляками, українських артефактах Львова та їх національному звучанні. Єврейські ж автори були замкнуті в рамках свого культурного та архітектурного сегменту, формуючи бачення лише єврейського світу Львова, мистецьких артефактів

його громади. Жоден з путівників не давав цілісного, об'єктивного в бедекерівському сенсі уявлення про Львів і залишався “заручником” своєї національної візії, залученої до творення міфу міста в колективній історичній пам'яті кожного з народів.

Отож, політико-адміністративна належність, етнічний фактор, державна риторика та ідеологія – усе це відобразилось у змістовому наповненні путівників, на ракурсі зображення та способі подачі фактологічного матеріалу. Культурна традиція кожного з окреслених періодів визначала стилістику путівникового викладу.

У дисертаційній роботі визначено типологічну належність досліджуваних путівників за маршрутним, довідниковим чи змішаним типом. За період вивчення не спостерігається домінування якогось одного типу путівників, достатньо повно представлена уся їх типологічна палітра.

Дослідження туристичних путівників Львовом, які не лише виконують своє пряме функціональне призначення гіда, розкриває широку історичну панораму міста. Як цінне документальне свідчення епохи, путівник фіксує найбільш значущі для міста події та різні точки зору на них. На сторінках путівників знайшли відображення діаметрально протилежні (польська й українська) історичні концепції заснування Львова, різні версії трактування знакових історичних подій (визвольних змагань українського народу за незалежність 1648-1654 рр., 1918-1919 рр.), архітектурне обличчя міста, що змінювалось упродовж десятиліть, досягнення технічного прогресу та їх впровадження у повсякденне життя львів'ян, масштабні культурні події (виставки, ювілейні імпрези, з'їзди).

У процесі дослідження виявився полікодовий характер путівників, не лише фактографія, вміщена у них, є цінним історичним джерелом. Ілюстративний матеріал візуалізує фактологічну інформацію і допомагає формувати позитивну оцінку певного об'єкту, а також дає змогу ґрунтовно

вивчати урбаністичну іконографію – картини, гравюри, літографії, фотографії, рисунки, поштові картки, карти, схематичні плани. Дослідник отримує чудову нагоду простежити за візуальними змінами архітектурного ландшафту, метаморфозами, що їх зазнало архітектурне середовище Львова (які архітектурні пам'ятки збереглися до наших днів, а які змінили час і люди), тобто візуалізувати історію міста. Для вчених-мовознавців путівники можуть слугувати одним із джерел як пам'ятки мови, що зафіксували літературну норму українських видань 1920-30-х рр., а також історичну топоніміку. За рекламою, вміщеною у путівниках, можна вивчати економічний стан міста загалом і видавничої галузі зокрема, рівень науково-технічного прогресу.

Дослідження історії створення путівників супроводжується архівно-біографічними матеріалами енциклопедичного характеру про авторів путівників, що розкривають їх життєвий і творчий шлях. Дослідницька увага до персоналій відомих діячів науки і культури (за фахом істориків, філологів, журналістів, мистецтвознавців, юристів, вчителів, медиків), що були авторами путівників, спонукала до врахування їх особистого досвіду/професійних студій/політичних переконань під час написання текстів; кожен з них привніс своє бачення в путівниковий дискурс Львова (А. Шнайдер, С. Кунаевич, Ф. Баранський, Ф. Яворський, Ю. Вічковський, М. Орлович, О. Мединський, Б. Януш, М. Голубець, Л. Лепкий та ін.).

Але, недивлячись на різні точки зору їх авторів, належність до різних національних наративів, ідеологічні нашарування, – незмінним у путівниках залишались мандри давнім містом, запрошення у них читача, інтерес до особливостей міста, зацікавлення його архітектурною, сакральною та мистецькою спадщиною. Львівські путівники, ці архіватори культурної пам'яті нашого міста, зайняли свою нішу та посіли належне їм місце в його історії, протривавши в часі та просторі й триваючи далі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Джерела

1.1. Неопубліковані джерела:

1. Вічковський Юзеф. *Державний архів Львівської області (ДАЛО)*. Ф. 26 (Львівський університет). Оп. 10. Спр. 646. 21 арк.
2. Карпович Василь [Януш Б.]. Провідник по Львові: [Рукопис]. *Центральний державний архів України у Львові (ЦДАУ у Львові)*. Ф. 309 (НТШ). Оп. 1. Спр. 1418. 211 арк.

1.2. Опубліковані джерела:

2. Альнпех Й. Опис міста Львова. *Ї: незалежний культурологічний часопис (Львів)*. 2004. С. 26-28.
3. Антоній Шнайдеръ. *Діло* (Львів). 1880. 28 лют. (чис. 13). С. 4.
4. Бібліографія. *Літературно-науковий додаток “Нового часу”* (Львів). 1939. 24 лип. (чис. 30). С. IV.
5. Бібліографія. *Поступ* (Львів). 1928. Січ.-лют. (чис. 1/2.) С. 64-66.
6. Бойко О. Синагоги Львова. Львів: ВНТЛ, 2008. 204 с.
7. Гінріхс Я. П. Lemberg – Lwów – Львів: фатальне місто. Київ: Вид-во Жупанського, 2010. 142 с.
8. Голубець М. Над могилою Богдана Януша: (пращальна промова). *Діло* (Львів). 1930. 11 листоп. (чис. 251). С. 4.
9. Голубець М., Лепкий Л. Провідник по Львові / упоряд., передм., прим. М. Мовної. Львів: Аверс, 2020. 350 с.
10. [Голубець М]. Книжка про Львів. *Література. Мистецтво. Наука*. Додаток до “Мети” (Львів). 1932. 26 черв. (чис. 24). С. II-III.

11. [Гошовський Б.]. Про того, хто показав нам гóрод Льва. *Дорога* (Краків). 1942. Лип. (чис. 7). С. 83.
12. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.). Київ: Наук. думка, 1969. 557 с.
13. Дорош А. У проходах за світлинами. *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві: зб. наук. праць / упоряд. Ф. Стеблій; НАНУ, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича*. Львів, 2001. С. 650-654.
14. Дорошенко В. [Рецензія]. *Літературно-Науковий Вістник* (Львів). 1926. Т. 89. Кн. 2. С. 190-191.
15. Звідомлення з діяльності товариства "Просвіта" за час від 1-го липня 1931 до 30-го червня 1933. Львів: накладом т-ва "Просвіта", 1933. 40 с.
16. Когут О., Котецький Б. Ілюстрований провідник по Львові. Львів: накладом т-ва "Рідна Школа", 1936. 47 с.
17. Коструба Т. Бібліографія. *Записки Чина Святого Василя Великого* (Львів). 1935. Т. 6, вип. 1/2. С. 416-418.
18. Крипякевич І. Історичні проходи по Львові: [путівник]. Львів, 1932. 165 с.
19. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові: [путівник] / передм. Б. Якимовича. [2-ге вид.]. Львів: Каменяр, 1991. 167 с.
20. [Крипякевич І.]. Богдан Януш: (посмертна згадка). *Діло* (Львів). 1930. 7 листоп. (чис. 249). С. 4.
21. [Крипякевич І.]. Високий Замок. *Життя і Знання* (Львів). 1930. Груд. (чис. 3). С. 65-67; Прóходи по старім Львові. *Життя і Знання*. 1930. Груд. (чис. 2). С. 41-46; Від Високого Замку до Личакова. *Життя і Знання*. 1931. Лип.-серп. (чис. 10/11). С. 308-311; Вулиця Руська у Львові. *Життя і Знання*. 1931. Берез. (чис. 6). С. 174-177; Довкола Середмістя у Львові. *Життя і Знання*. 1931. Черв. (чис. 9). С. 271-274; Львівський Ринок. *Життя і Знання*. 1931. Січ. (чис. 4). С. 104-107; Лют. (чис. 5). С. 131-135; На Личакові. *Життя і Знання*. 1931. Верес. (чис. 12). С. 361-364;

- Середмістя у Львові. *Життя і Знання*. 1931. Трав. (чис. 8). С. 225-228;
Церков Успення у Львові. *Життя і Знання*. 1931. Квіт. (чис. 7). С. 214-215.
22. Лысюк А. Со старым проводником по новому Львову: [путешествие по Львову с путеводителем “Український провідник по Львову”, изданным в 1939 г.]. *Львовская правда* (Львов). 1979. 10 июня (№ 112). С. 3; 12 июня (№ 113). С. 3.
23. Львів. Історія Львова від найдавніших часів. Історичні пам'ятники старовини / М. Голубець; [Лепкий Лев]. Львів в часах великої і визвольної війни. З. У. Н. Р. / Л. Л.; Провідник по Львові. Жовква, 1925. 179 с.
24. Мазепа Л. Поляки у Львові. *Львів: історичні нариси* / упоряд.: Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин. Львів, 1996. С. 520-542.
25. Матеріали до бібліографії Західних областей УРСР: [машинопис]: в 2 ч. / склав Ю. Заяць; під ред. Я. Дашкевича; Львівська б-ка АН УРСР, Бібліографічний відділ. Львів, 1948. Ч. 1: Бібліографія історії міста Львова. 150 с.
26. Мацяк В. Микола Голубець – історик Львова. *Львівські вісті* (Львів). 1942. 14-15 черв. (чис. 130). С. 4.
27. Микола Голубець. *Львівські вісті* (Львів). 1942. 21 трав. (чис. 111). С. 3.
28. Наука, штука и література. *Діло* (Львів). 1894. 6 черв. (чис. 117). С. 3.
29. Німчук І. Про давній Львів. *Діло* (Львів). 1932. 3 черв. (чис. 121). С. 2.
30. Нові видання. *Нова зоря* (Львів). 1932. 1 трав. (чис. 32). С. 14.
31. Очеркъ Львова / [А. К. Хребтов]. Львовъ, 1915. 32 с.
32. Показчик українського виробництва, торгівлі та вільних звань. Львів, 1931. Ч. 1: Місто Львів. 70 с.
33. Привілеї міста Львова XIV-XVIII ст. / упоряд. М. Капраль; ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 1998. 639 с.

34. Провідник по Львові. *Провідник по виставі Краєвій у Львові з особливим оглядом на відділ етнографічний і на павільон руских народних товариств* / [уклав В. Шухевич]. Львів, 1894. С. 31-66.
35. Путеводитель по г. Львову. Львовъ, [1914]. 56 с.
36. Путівники. Подорожні нотатки. Нариси з туристики. *Іншомовні джерела до історії міст і сіл України: покажчик літ-ри* / уклад О. Кізлик; НАНУ, ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 1995. С. 138-157.
37. Рудницький М. Невтомний робітник пера: Микола Голубець (1891-1942). *Львівські вісті* (Львів). 1942. 23-26 трав. (чис. 113). С. 5.
38. 700-річчя Львова: короткий рекомен. покажчик літ-ри / склав Ф. Максименко; Наук. б-ка ЛДУ ім. І. Франка. Львів, 1956. 15 с.
39. Січинський В. [Рецензія]. *Українське мистецтво* (Львів). 1926. Груд. (чис. 3). С. 89.
40. Сучасний словник іншомовних слів / уклад.: О. Скопенко, Т. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
41. Український провідник по Львові. З пляном міста Львова. Львів, 1939. 116 с.
42. Шах С. Львів – місто моєї молодости: цісарсько-королівська академічна гімназія. Львів: Вид-во НУ “Львівська Політехніка”, 2010. 240 с.
43. Шугуров М. Библиография. *Киевская Старина* (Київ). 1895. Т. 50. № 7/8. С. 37-43.
44. Angielski przewodnik po Lwowie. *Słowo Polskie* (Lwów). 1914. 18 lipca (N 309). S. 6.
45. Auskünfte über Lemberg für k. und k. Militärpersonen und Zureisend = Przewodnik po Lwowie dla ces. i król. wojskowych i przyjezdnych. Lwów, 1915. 11 S.
46. Bałaban M. Przewodnik po żydowskich zabytkach Krakowa. Kraków: nakł. stowarzyszenia “Solidarność”, 1935. 133 s.

47. Bibliografia Polska XIX stulecia: 3 000 druków od 1871 roku / zebrał K. Estreicher. Kraków, 1893. Zesz. dodatkowy. 165 s.
48. Blumówna H. Wystawa żydowskiego przemysłu artystycznego. *Gazeta Lwowska* (Lwów). 1933. 8 kwietnia (N 97). S. 5-6.
49. Ciechanowski S. X Zjazd lekarzy i przyrodników polskich. *Przegląd Lekarski* (Kraków). 1907. 27 lipca (N 30). S. 396-397.
50. Drobjazgi. *Wiek Nowy* (Lwów). 1907. 20 lipca (N 1810). S. 7-8.
51. Druki oficyny Ossolińskiej 1828-1918: bibliografia / oprac. E. Galos, T. Madejska. Warszawa; Wrocław, 1987. 182 s.
52. X Zjazd lekarzy i przyrodników polskich. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1907. 24 czerwca (N 289). S. 5.
53. X Zjazd lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie. *Nowiny Lekarskie* (Poznań). 1907. Czerwiec (zesz. 6). S. 332.
54. Dąbrowski P. Ze wspomnień osobistych o śp. Franciszku Jaworskim. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1914. 30 marca (N 123). S. 1-2.
55. [Dziwiński Placyd]. [Рецензія]. *Czasopismo Techniczne* (Lwów). 1894. 12 czerwca (N 12). S. 96.
56. Estreicher K. Bibliografia Polska XIX stulecia. Lata 1881-1900. Kraków, 1907. T. 2. 403 s.
57. Estreicher K. Bibliografia Polska XIX stulecia. Lata 1881-1900. Kraków, 1916. T. 4. 652 s.
58. Gebert B. Jak uczyć żołnierza dziejów ojczystych. *Placówka* (Lwów). 1920. 7 marca (N 10). S. 1-5.
59. Hahn W. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. Lwów, 1899. T. 1: (1894/1895 – 1897/1898). 186 s.
60. Hahn W. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. Lwów, 1912. T. 2: (1898/1899 – 1909/1910). 720 s.

61. Hölzel I. Lwów, miasto zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII–XX): przewodnik wydany w 700-letnią rocznicę założenia miasta. Lwów, 1937. 12 s.
62. Illustrierter Führer auf den k. k. Österreich Staatsbahnen / redigirt von O. Obogi. Wien, [1894]. Heft 31. 127 S.
63. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. *Gazeta Narodowa* (Lwów). 1894. 5 czerwca (N 127). S. 1.
64. Ilustrowany przewodnik po Lwowie / [zestawił A. Czołowski]. [Wyd. 2]. Lwów, 1934. 210 s.
65. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Z planem miasta / [zestawił A. Czołowski, J. Schall]. Wyd. 3, zmien. i uzupeł. Lwów: nakł. "Gazety Mieszkaniowej", 1937. 95 s.
66. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Z planem orientacyjnym miasta ze wskaźnikiem / [oprac. A. Czołowski, J. Schall]; dział turystyczny oprac. przez P. B. P. "Orbis". Wyd. 2, zmien. i uzupeł. Lwów: nakł. "Reklamy Lwowskiej", 1936. 125 s.
67. Ilustrowany przewodnik po Lwowie / część nowszą i informacyjną oprac. Bronisław Domiszewski. Lwów: Wydawca J. R. Szpigel, 1928. 38 s.
68. Ilustrowany przewodnik po Lwowie / oprac. J. Steciewiczowa. Lwów: nakł. Lwowskiego oddziału P. B. P. "Orbis", 1938. 64 s.
69. Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej wystawie Krajowej / [M. Kowalczyk [i in.]]. Lwów, 1894. 202 s.
70. Ilustrowany przewodnik po Lwowie wraz z planami miasta Lwowa, Powszechnej wystawy Krajowej r. 1894, teatru hr. Skarbka, teatru letniego, kolei konnej i elektrycznej / zestawił A. J. Hollender. Lwów, 1894. 296 s.
71. J. G. O zabytkach żydowskich Lwowa. *Gazeta Lwowska* (Lwów). 1935. 31 października (N 250). S. 4.
72. Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3. IX.1914 – 22. VI.1915). Lwów; Warszawa, 1915. 262 s.

73. Janusz B. Działalność naukowo-literacka śp. F. Jaworskiego. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1914. 19 marca (N 107). S. 2-4.
74. Janusz B. Przewodnik po Lwowie. Lwów: nakł. wyd-wa "Wszechświat", 1922. 72 s.
75. [Janusz B.]. Nowe książki. *Ziemia* (Warszawa). 1914. 7 lutego (N 7). S. 94-95.
76. Jarosiewiczówna M. Książki nadesłane. *Przegląd Krajoznawczy* (Lwów). 1937. Wrzesień (N 1). S. 32.
77. Jarosiewiczówna M. Nasz Lwów: [przewodnik]. Lwów, 1935. 40 s.
78. Kordys R. Lemberg. *Illustrierter Führer durch Galizien* / M. Orłowicz, R. Kordys. Wien; Leipzig, 1914. S. 213-232.
79. Kronika. *Czasopismo Lekarskie* (Łódź). 1907. T. 9. Kwiecień (zesz. 4). S. 146-147.
80. Kronika. *Gazeta Narodowa* (Lwów). 1894. 21 lipca (N 172). S. 3.
81. Kronika. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1888. 6 lipca (N 186). S. 6.
82. Kronika. *Przegląd Hygieniczny* (Lwów). 1907. Kwiecień (N 4). S. 109-112.
83. Kronika Lwowa, jego zabytki, osobliwości, z przewodnikiem oraz planem Lwowa. Lwów, 1909. 127 s.
84. Kronika Zjazdu. *Lwowski Tygodnik Lekarski* (Lwów). 1907. 26 grudnia (N 52). S. 738.
85. Krótki przewodnik po Lwowie i okolicy. Kraków: nakł. Krajowego Związku Turystycznego w Krakowie, 1910. 64 s.
86. Krzyżanowski K. J. Wiczkowski: nekrolog. *Polska Gazeta Lekarska* (Lwów). 1925. 29 marca (N 13). S. 295.
87. Księga adresowa stoł. król. m. Lwowa / F. Reichman. Lwów, 1906. 620 s.
88. *Książka. Miesięcznik, poświęcony krytyce i bibliografii polskiej* / pod red. M. Massoniusa (Warszawa). 1902. 2 września (N 9). 462 s.
89. Księga pamiątkowa półwiekowego jubileusza Gimnazjum im. Franciszka Józefa I we Lwowie / zestawiał J. B. Chołodecki. Lwów, 1909. 402 s.

90. Kunasiewicz S. Wzmianka krytyczna o przewodniku po mieście Lwowie. Kraków, 1873. 7 s.
91. Kunke E. Architektura Lwowa: przewodnik dla poznania stylów, oglądanych na zabytkach miejskich. Lwów, 1935. 8 s.
92. Kunke E. Architektura Lwowa: przewodnik dla poznania stylów, oglądanych na zabytkach miejskich. *Sprawozdawca: pismo dla młodzieży gimnazjum męskiego Ż.T.S.L. i Sr. we Lwowie* (Lwów), 1935. Zesz. 15.
93. Kurs przewodników po Lwowie. *Wywiad Codzienny* (Lwów). 1926. 23 listopada (N 29). S. 7.
94. Kurzer Führer durch Lemberg und Umgebung. Im Selbstverlag herausgegeben vom Landesverbande für Fremden – und Reiseverkehr in Galizien. Krakau, [1912]. 68 S.
95. [Legeżyński S.]. [Рецензія]. *Zbliska i Zdaleka* (Lwów). 1939. N 9. S. 271.
96. Lemberg. A Handbook for a Travellers in Southern Germany; Being a Guide to Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube From Ulm to the Black Sea; Including Descriptions of the Most Frequented Bath and Watering-Places; The Principal Cities, Their Museums, Picture Galleries, Ets.; The Great Higt Roads; And the Most Interesting and Picturesque Districts. Also, Directions for Travellers and Hints for Tours. 3-th ed., Corrected and Enlarged. London: J. Murray; Paris; Leipzig, 1843. P. 415-416.
97. Lemberg. *Baedeker K. Österreich: Handbuch für Reisende*. Eilfte verbesserte Aufl. Coblenz: Verlag von K. Baedeker, 1864. S. 236.
98. Lemberg. *Baedeker K. Österreich, Ungarn und Siebenbürgen: Handbuch für Reisende*. Neunzehnte Aufl. Leipzig, 1882. S. 309-310.
99. Lemberg. *Baedeker K. Österreich (Ohne Ungarn, Dalmatien und Bosnien): Handbuch für Reisende*. 22 Aufl. Leipzig, 1890. S. 281-283.

100. Lemberg. *Baedeker K. Süd-Deutschland und Oesterreich: Handbuch für Reisende*. Achtzehnte neu bearbeitete Aufl. Leipzig, 1879. S. 489-490.
101. Lemberg. *Grieben's Passagier und Tourist: Handbuch für Reisende durch Deutschland, Holland, Belgien, die Schweiz, Ober-Italien und Ungarn, nach Paris, London, St. Petersburg, Warschau, Kopenhagen, Stockholm, Turin*. 6 Vollig umgearbeitete Aufl. Berlin: Verlag von Th. Grieben, 1855. Zweiter Theil: Süd-Deutschland, Oesterreich, Ungarn, Ober-Italien, Turin, die Schweiz. S. 304-305.
102. Lemberg. *Handbuch für Reisende in Deutschland und dem Oesterreichischen Kaiserstaate. Nach eigener Anschauung und den besten Hülfquellen*. Dritte umgearbeitete Aufl. Coblenz: K. Baedeker, 1846. S. 215-216.
103. Lemberg. *L'Allemagne L'autriche et quelques parties des pays limitrophes: manuel du voyageur*. Cinquième édition entièrement refondue. Coblenz; Leipzig: K. Baedeker, 1873. P. 629.
104. Lemberg. *L'Allemagne L'autriche et quelques parties des pays limitrophes: manuel du voyageur*. Huitième édition, refondue. Leipzig: K. Baedeker; Paris, 1884. P. 422.
105. Léopol et ses environs: petit Guide pratique illustré avec plan. Tous droits réservés. Kraków: Publie par la Société d'encouragement du tourisme en Galicie (Autriche), [1912]. 72 p.
106. Literatura i sztuka. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1907. 20 lipca (N 333). S. 4.
107. Lwów. *Ilustrowany skorowidz stołecznego miasta Lwowa. Z okazji Powszechnej wystawy Krajowej roku 1894* / wydał F. Reichman. Lwów, 1894. 190 s.
108. Lwów. *Przewodnik po Galicyi* / zestawiał Z. Rosner. Wyd. 3 (zimowe). Kraków, 1906. S. 79-101.
109. Lwów. *Przewodnik po Galicyi* / [zestawiał Z. Rosner]. Wyd. 4 (letnie). Kraków, 1907. S. 71-93.

110. Lwów: przewodnik dla zwiedzających miasto / oprac. A. Medyński. Lwów, 1936. 252 s.
111. Lwów: przewodnik orientacyjny. Lwów: nakł. Gminy król. stoł. miasta Lwowa, 1930. 52 s.
112. Lwów, jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście / skreślił Józef Wiczkowski. Lwów, 1907. 638 s.
113. Mahler O. Przewodnik po żydowskich zabytkach Krakowa. Kraków, 1935. 58 s.
114. Mayer J. Biblioteka Uniwersytecka w chwili obecnej. Na marginesie przewodnika prof. A. Medyńskiego. *Dziennik Polski* (Lwów). 1936. 4 lipca (N 184). S. 5.
115. Materiały do historii o drukarniach w Polsce a mianowicie o drukarniach lwowskich i prowincjonalnych / zebrał i ułożył S. Bednarski. Lwów, 1888. 136 s.
116. Medyński A. Lwów: ilustrowany przewodnik dla zwiedzających. Wyd. 2, przejrz. i uzupeł. Lwów, 1937. 216 s.
117. Medyński A. Lwów: ilustrowany przewodnik dla zwiedzających. Wyd. 2, przejrz. i uzupeł. Lwów, 1938. 216 s.
118. [Medyński A.]. Podziemny Lwów. *Dziennik Polski* (Lwów). 1936. 30 stycznia (N 30). S. 8; 31 stycznia (N 31). S. 6.
119. Meyers Reisebücher: Öesterreich-Ungarn, Bosnien und Herzogowina. 7 Aufl. Leipzig, 1903. 372 S.
120. Michał Kowalczyk: nekrolog. *Czasopismo Techniczne* (Lwów). 1938. N 6. S. 98.
121. Mikołajski S. Wydawnictwa Zjazdowe. *Głos Lekarzy* (Lwów). 1907. 1 września (N 17). S. 7.
122. Mikulski S. Wielka księga adresowa stoł. król. m. Krakowa, stoł. król. m. Lwowa, król. wolnego m. Podgórze. Kraków, 1908. S. 1-194.

123. Nagrody na wystawie lwowskiej. *Gazeta Narodowa* (Lwów). 1894. 29 września (N 242). S. 2.
124. Niemiecki przewodnik po Galicyi. *Gazeta Kołomyjska* (Kołomyja). 1913. 8 marca (N 10). S. 2-3.
125. Notatki literackie i artystyczne. *Dziennik Polski* (Lwów). 1907. 19 lipca (N 333). S. 2.
126. Nowak J. Emil Dunikowski: [nekrolog]. *Wiadomości Geograficzne* (Kraków). 1924. Zesz. V. S. 1.
127. Nowe książki. *Kurjer Polski* (Lwów). 1925. 4 października (N 272). S. 7.
128. Opalek M. Franciszek Jaworski. Pożegnanie. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1914. 21 marca (N 111). S. 2-3.
129. Orłowicz M. Co zwiedzać w Galicji?: (wskazówki dla turystów). Lwów, 1913. 50 s.
130. Orłowicz M. Co zwiedzać w Galicji?: (wskazówki dla turystów). Wyd. 2, uzupeł. Lwów, 1914. 64 s.
131. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiżu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim. Lwów, 1914. 510 s.
132. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Lwów, 1920. 136 s.
133. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Wyd. 2, rozszerz. Lwów; Warszawa, 1925. 282 s.
134. Orłowicz M. Literatura turystyczna Galicji. *Nasza Turystyka. Dodatek do czasopisma "Nasze Zdroje"* (Lwów). 1913. N 15. S. 59-60.
135. Orłowicz M. Literatura turystyczna Polski: szkic bibliograficzny. Warszawa, 1937. 23 s.
136. Pamiątkowy przewodnik po Lwowie. 5-6 czerwca 1927 roku 60-lecie Sokoła-Macierzy (1867-1927). Lwów, 1927. 146 s.
137. Pamiętnik drugiego Zjazdu lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie (19-24 lipca 1875 r.). Lwów, 1876. 486 s.

138. Pamiętnik I krajowego Zjazdu przemysłowo-balneologicznego odbytego we Lwowie w dniach 29-31 października 1910 r. Lwów, 1910. 233 s.
139. Pawłowski B. Fr. Jaworski: nekrolog. *Kwartalnik Historyczny* (Lwów). 1914. Zesz. 2. S. 315-316.
140. Peplowski S. Kopiec Unii Lubelskiej (1869 – 1871 – 1894). *Gazeta Narodowa* (Lwów). 1894. 11 sierpnia (N 193). S. 1-2.
141. Piotrowski J. Lemberg und Umgebung (Żółkiew, Podhorce, Brzeżany und and.): Handbuch für Kunstliebhaber und Reisende. Lwów; Leipzig; Wien, [1917]. 266 S.
142. Podgórski W. Antoni Sznneider. *Kłosy* (Warszawa). 1875. T. 20. 13 lutego (N 504). S. 115-116.
143. Praktischer Führer durch Lemberg. Lemberg: Verlag "Vaterland", 1915. 56 S.
144. Profesorowi Wiczkowskiemu. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1915. 19 sierpnia (N 264). S. 3.
145. Przemysł – Lwów. *Przewodnik ilustrowany po ces. król. austriackich kolejach państwowych* / napisał O. Obogi. Wiedeń, [1894]. Zesz. 31. S. 14-79.
146. Przewodnik dla jeżdżących tramwajem lwowskim. *Gazeta Wieczorna* (Lwów). 1913. 2 stycznia (N 1068). S. 5.
147. Przewodnik ilustrowany po ces. król. austriackich kolejach państwowych / napisał A. Inlender. Wiedeń, [1894]. Zesz. 32: Lwów – Krasne – Podwołoczyska. 98 s.
148. Przewodnik informacyjny po Lwowie / [ułożył A. Semkowicz]. Lwów, 1928. 29 s.
149. Przewodnik miasta Lwowa, zawierający wykaz ulic, placów i ważniejszych budynków, oraz przedsiębiorstw przemysłowych. Lwów: nakł. G. Chlipa, [1915]. 54 s.
150. Przewodnik po Galicyi. *Gazeta Lwowska* (Lwów). 1894. 11 stycznia (N 7). S. 3.

151. Przewodnik po Lwowie. *Ilustracja Polska* (Kraków; Lwów). 1902. 10 października (N 41). S. 981.
152. Przewodnik po Lwowie / ułożył F. Barański. Lwów, [1902]. 216 s.
153. Przewodnik po Lwowie / ułożył F. Barański. [Wyd. 2]. Lwów, 1904. 216 s.
154. Przewodnik po Lwowie / ułożył A. Schneider. Wyd. 2. Lwów, 1875. 120 s.
155. Przewodnik [po Lwowie]: dla przyjezdnych na V "Targi Wschodnie". Lwów: nakł. oddziału reklamy P. B. P. "Orbis", 1925. 96 s.
156. Przewodnik po Lwowie / część szczegółową (zabytki architektury, muzea, biblioteki, pomniki) oprac. R. Mękicki; część informacyjną oprac. S. Świtniewski. Lwów: Wyd-wo Dyrekcji okręg. kolei państwowych we Lwowie, [1935]. 46 s.
157. Przewodnik po Lwowie. Z dodatkiem mapy Galicyi i planu miasta Lwowa / komitet red.: E. Dunikowski, T. Stanecki, J. Żuliński [i in.] Lwów, 1888. 162 s.
158. Przewodnik po Lwowie i okolicy z Żółkwią i Podhorcami / oprac. F. Jaworski. Lwów, 1907. 180 s.
159. Przewodnik po Lwowie i okolicy z Żółkwią i Podhorcami / oprac. F. Jaworski. [Wyd. 2]. Lwów: nakł. księgarni "Polskiej" B. Połonieckiego, [1911]. 180 s.
160. Przewodnik po Lwowie koleją elektryczną. Lwów, 1913. 128 s.
161. Przewodnik po Lwowie koleją elektryczną. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1913. 3 stycznia (N 3). S. 2.
162. Przewodnik po Lwowie koleją elektryczną. *Słowo Polskie* (Lwów). 1913. 9 stycznia (N 14). S. 6.
163. Przewodnik po Lwowie koleją elektryczną wraz z dzienniczkiem na rok 1914 / ułożył W. Werner. Lwów, 1913. 84 s.
164. Przewodnik po mieście Lwowie / [A. Schneider]. Lwów, 1871. 68 s.
165. Przewodnik po zabytkach żydowskich miasta Lwowa i historja Żydów lwowskich w zarysie / napisał J. Schall. Lwów, 1935. 75 s.

166. Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podhorzec, Podwołoczysk, Brodów, Słobody Rungurskiej, Czerniowiec i po Lwowie / [napisali: P. Stwiertnia, S. Kunasiewicz, M. Kowalczyk, A. Świątkowski, B. Pawlewski]. Lwów, 1886. 249 s.
167. [Radziszewski B.]. V Zjazd lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie. *Kosmos* (Lwów). 1888. S. 207.
168. Rollauer J. Z żalobnej karty. Ś. p. Albert Zipper. *Przegląd Pedagogiczny* (Warszawa). 1936. 15 września (N 13). S. 222.
169. Rosyjski przewodnik po Lwowie. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1914. 27 listopada (N 461). S. 3.
170. Schall J. Wystawa zabytków żydowskich we Lwowie. *Miesięcznik Żydowski* (Warszawa). 1933. Kwiecień (N 4). S. 351-355.
171. Semkowicz A. Organizacja trzeciego Zjazdu bibliofilów polskich we Lwowie. *Pamiętnik trzeciego Zjazdu bibliofilów polskich we Lwowie w Zielone Świątki 26/V – 29/V 1928 roku* / pod red. K. Hartleba. Lwów, 1929. S. 7-15.
172. Short Guide to Lemberg and Surroundings. Cracow: Edited and Published by the Society for the Promotion of Foreign Travel in Galicia (Austria), [1914]. 68 p.
173. Skorowidz adresowy król. stoł. miasta Lwowa / red. J. R. Szpigel. Lwów, 1908. 550 s.
174. Sonnenschein M. Lwowski skorowidz adresowy mieszkańców oraz handlu i przemysłu król. stoł. m. Lwowa. Lwów, 1926. 600 s.
175. Sonnenschein M. Lwowski skorowidz adresowy mieszkańców, handlu i przemysłu oraz wolnych zawodów 1930/31. Lwów, 1930. 644 s.
176. Sonnenschein M. Przewodnik po Lwowie. Lwów: nakł. wyd-wa “Lwowskiego skorowidza adresowego”, [1925]. 126 s.

177. Sonnenschein M. Przewodnik po Lwowie oraz Informator handlu i przemysłu i wołnych zawodów. Lwów: nakł. wyd-wa "Lwowskiego skorowidza adresowego", [1926]. 146 s.
178. Szolginia W. Historiografia architektury i urbanistyki dawnego Lwowa. Warszawa: Instytut sztuki PAN, 1989. 95 s.
179. T. u. Nowy przewodnik po Lwowie. *Dziennik Polski* (Lwów). 1936. 7 czerwca (N 157). S. 5.
180. Tilleman O. Nowości wydawnicze. *Chwila* (Lwów). 1935. 26 października (N 5961). S. 9.
181. Towarzystwo liczyło w bieżącym roku 153 członków. *Kosmos* (Lwów). 1889. S. 4.
182. Tragiczna śmierć uczonego lwowskiego. *Wiek Nowy* (Lwów). 1930. 6 listopada (N 8816). S. 6.
183. Tragiczne samobójstwo uczonego. *Lwowski Kurjer Poranny* (Lwów). 1930. 6 listopada (N 332). S. 2.
184. Tygowiec M. [Рецензія]. *Nowa Książka* (Warszawa). 1936. Zesz. 9. S. 500.
185. *Urzędowy wykaz druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej* (Warszawa). 1935. 5 października (N 38/39). 1047 s.
186. *Urzędowy wykaz druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej* (Warszawa). 1935. 30 listopada (N 46/47). 1047 s.
187. *Urzędowy wykaz druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej* (Warszawa). 1936. 1-11 marca (N 10/11). 641 s.
188. Von Krakau nach Lemberg. *Deutschland und das Österreiche Ober-Italien: Handbuch für Reisende*. Siebente umgearbeitete und vermehrte Aufl. Coblenz: Verlag von K. Baedeker, 1857. Erster Theil: Oesterreich, Süd- und West-Deutschland, Venedig und Lombardei. S. 294-295.
189. W. A. Inlender: nekrolog. *Gazeta Poranna* (Lwów). 1920. 29 lutego (N 5105). S. 5.

190. W. I. Dr. Albert Zipper. *Słowo Polskie* (Lwów). 1901. 28 lipca (N 348). S. 1-2.
191. Wasylewski S.: [nekrolog]. *Gazeta Wieczorna* (Lwów). 1914. N 1780.
192. Wiadomości bieżące. *Słowo Polskie* (Lwów). 1907. 20 lipca (N 333). S. 6.
193. Wielki Lwów: przewodnik i informator. Lwów, 1933. 183 s.
194. Wilda przewodnik po Lwowie. Z zarysem historii miasta / ułożył S. Kunasiewicz. Lwów, 1878. 192 s.
195. Wojtkiewicz-Rok W. Dzieje wydziału lekarskiego Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1894-1918. Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1992. 169 s.
196. Wystawa Krajowa. *Kurjer Lwowski* (Lwów). 1894. 24 czerwca (N 173). S. 5.
197. Z kroniki żałobnej. *Dziennik Lwowski* (Lwów). 1928. 24 czerwca (N 173). S. 8.
198. Z literatury turystycznej. *Gazeta Wieczorna* (Lwów). 1914. 4 września (N 1479). S. 9.
199. Z wydawnictw. *Dziennik Ludowy* (Lwów). 1925. 17 września (N 212). S. 8.
200. Z wydawnictw. *Małopolski Informator Komunikacyjno-Turystyczny* (Lwów). 1938. 15 lipca (N 28/30). S. 3.
201. Z wystawy. *Dodatek do "Dziennika Polskiego"* (Lwów). 1894. 30 czerwca (N 188). S. 5.
202. Z wystawy. *Dodatek do "Dziennika Polskiego"* (Lwów). 1894. 12 czerwca (N 162). S. 3.
203. Zipper A. Führer durch die Allgemeine Landes-Ausstellung sowie durch die königl. Hauptstadt Lemberg. Lemberg, 1894. 123 S.
204. Żyła W. Z ruchu wydawniczego. *Słowo Polskie* (Lwów). 1920. 2 czerwca (N 252). S. 7.

2. Література:

205. Абрагамович О., Різничок С. Вічковські Ю. Д. *Професори Львівського нац. медичного університету ім. Д. Галицького 1784-2006* / Б. Зіменковський, М. Гжегоцький, О. Луцик. Львів, 2006. С. 40-41.
206. Александров Ю. Н. *Справочная литература как исторический источник (на примере г. Москвы 1917-1936 гг.): автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. исторических наук по спец.: 07.00.09 – “Историография и источниковедение”*; Ун-т дружбы народов. Москва, 1985. 23 с.
207. Александрова М. *Записки русского путешественника: провинция в дореволюционных путеводителях по Ярославской губернии. Ярославский педагогический вестник (Ярославль). 2016. № 4. С. 238-243.*
208. Антонова З. *Становление и развитие путеводителей как вида издания: конспект лекций.* Москва: Изд-во МГУ, 2006. 13 с.
209. Арсенич П. Володимир Шухевич (1849-1915). *Життя і культурно-громадська та етнографічна діяльність: до 150-річчя від дня народження.* Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 87 с.
210. *Архітектура Львова: час і стилі. XII-XXI ст. / упоряд. і наук. ред. Ю. Бірюльов.* Львів: Центр Європи, 2008. 720 с.
211. Бахвалова Л. *Путеводитель как инструмент формирования имиджа города (на примере путеводителей по городу Ярославлю). Ярославский педагогический вестник (Ярославль). 2012. № 4. Т. 1: Гуманитарные науки. С. 342-345.*
212. Бедкер. *Книговедение: энциклопедический слов.* Москва: БСЭ, 1982. С. 32.
213. Бережок Е. *Туристические путеводители конца XVIII – XIX вв. (по материалам Строгановского фонда Научной библиотеки Одесского национального университета им. И. И. Мечникова).* *Вісник ОНУ. Сер.:*

- Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство* (Одеса). 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 81-101; 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 101-121.
214. Бірюльов Ю. Дуніковський Еміль. *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2008. Т. 2. С. 193-194.
215. Бірюльов Ю. Кунке Еміль. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2016. Т. 16. С. 152.
216. Білоніжка П. Дуніковський-Габданк Еміль. *Encyclopedia. Львівський національний університет ім. І. Франка*: в 2 т. Львів, 2011. Т. 1. С. 469.
217. Булик Н. Антоні Шнайдер: штрихи до наукового портрету львівського археолога. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2010. Вип. 14. С. 440-453.
218. Василий Андреевич Верещагин. *Книговедение: энциклопедический словарь*. Москва: БСЭ, 1982. С. 112.
219. Вербіцька О. Р. Путівник як найпопулярніше видання краєзнавчої літератури (за матеріалами львівських путівників ХІХ-ХХ ст.). *Наукові записки: наук.-техн. зб.* (Львів). 2001. Вип. 3. С. 78-81.
220. Голик Р. Львів: місто і міф. Львів: ЛА "Піраміда", 2005. 192 с.
221. Голик Р. Lwów проти Львова: боротьба за місто 1918-1919 років в уявленнях українців та поляків Галичини міжвоєнного періоду. *Львів: місто – суспільство – культура: зб. наук. праць* / за ред.: О. Аркуші, М. Мудрого. Львів, 2012. Т. 8. Ч. 1: Влада і суспільство. [Вісник Львівського ун-ту. Сер. історична. Спец. випуск'2012]. С. 421-453.
222. Горак Р. Францішек Яворський з Городка. *Дзвін* (Львів). 2013. Чис. 5/6. С. 128-133.
223. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко. Львів, 2005. Кн. 6: В поті чола. 532 с.
224. Гуцал П. З. Інлендери. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2011. Т. 11. С. 406-407.

225. Гонсьоровський С. Ідентичність львівського єврея першої половини ХХ ст. на прикладі історика Якуба Шалля (1889-1942). *Львів: місто – суспільство – культура: зб. наук. праць* / за ред.: О. Аркуші, О. Вінниченка, М. Мудрого. Львів, 2017. Т. 10. Ч. 2: Львів / Lwów / Lemberg як міські простори: уявлення, досвіди, практики. [Вісник Львівського ун-ту. Сер. історична. Спец. випуск'2017]. С. 357-367.
226. Гончарова Н. Путівники як джерело з історії дворянської благодійності в Одесі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Збірник наук. праць ХНУ ім. Г. Сковороди* (Харків). 2013. Вип. 47. С. 173-176.
227. Давыдов А. О путеводителях как источнике по истории и культурной жизни Ленинграда. *Вспомогательные исторические дисциплины*. СПб., 1993. Вып. 24. С. 126-137.
228. Демченко Г. Майер Юзеф. *Encyclopedia. Львівський національний університет ім. Івана Франка*: в 2 т. Львів, 2014. Т. 2. С. 79-80.
229. Диса К. Образ модерного міста в путівниках по Києву межі ХІХ – ХХ ст. *Живучи в модерному місті: Київ кінця ХІХ – кінця ХХ ст.* / упоряд. О. Бетлій, К. Диса, О. Мартинюк. Київ: Дух і літера, 2016. С. 82-95.
230. Диса К. Путівник Вацлава Чеховського “Kijów i jego ramiątki” як приклад представлення польських місць пам’яті у Києві. *Наукові записки НаУКМА* (Київ). 2014. Т. 156: Історичні науки. С. 23-31.
231. Диса К. Путівники для паломників до Києва середини ХІХ ст.: закладення канону? *Наукові записки НаУКМА* (Київ). 2015. Т. 169: Історичні науки. С. 24-29.
232. Дявіл О. Початок нової доби у краєзнавчій літературі про Львів. *Книжковий світ* (Львів). 1998. № 4. С. 11.
233. Жулина М., Кильгишова М. Специфика разработки путеводителя как основного справочно-информационного издания в туризме. *Огарев-online*. 2014. № 18.

234. Зашкільняк Л. О. Вступ до методології історії. Львів, 1996. 95 с.
235. Зубрицкий Д. Исторія древняго Галичско-Русскаго Княжества. Львов, 1852. Ч. 1-4.
236. Зубрицкий Д. Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси. Москва, 1845. 467 с.
237. Ісаєвич Я. Шнайдер Антон. *Довідник з історії України* / за ред.: І. Підкови, Р. Шуста. Київ: Генеза, 1999. Т. 3. С. 630.
238. Киселёва Л. Об особенностях тартуских путеводителей. *И время и место: историко-филологический сборник к шестидесятилетию Александра Львовича Ошвата*. Москва, 2008. С. 445-454.
239. Киселёва Л. Путеводитель как семиотический объект: к постановке проблемы (на примере путеводителей по Эстонии XIX в.). *Путеводитель как семиотический объект: сб. статей* / ред. Л. Киселёва; Тартуский ун-т. Тарту, 2008. С. 15-40.
240. Кічура Л. Микола Голубець – знавець та історик Львова (за матеріалами преси). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2007. Вип. 15. С. 450-457.
241. Козицький А. Інлендер Людвік. *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2008. Т. 2. С. 549.
242. Козицький А. Кунаевич Станіслав. *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2010. Т. 3. С. 685-686.
243. Козицький А. Український краєзнавчий рух у Галичині (1918-1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук за спец.: 07.00.01 – “Історія України”; ЛДУ ім. І. Франка. Львів, 1996. 24 с.
244. Козлова І. Образ міста Львова у часовій ретроспективі: зміна символічних акцентів (на прикладі аналізу туристичних путівників). *Український соціологічний журнал* (Харків). 2017. № 1/2. С. 219-228.

245. Котлобулатова І. Альтенберги. *Енциклопедія Львова* / за ред.: А. Козицького, І. Підкови. Львів: Літопис, 2007. Т. 1. С. 56-58.
246. Котлобулатова І. Гельцелі: Ізидор Гельцель. *Енциклопедія Львова* / за ред.: А. Козицького, І. Підкови. Львів: Літопис, 2007. Т. 1. С. 507.
247. Кошик Н. Українські книжкові та періодичні видання з краєзнавства і туристики 20-30-х років ХХ ст. у Львові: історіографічний аспект. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: зб. наук. праць*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 63-79.
248. Крапліна Л. О. Еволюція образу Києва в краєзнавчій та туристичній літературі (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. культурології за спец.: 26.00.01 – “Теорія й історія культури”; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2010. 16 с.
249. Лавринец П. Выбор объектов в путеводителях по Вильнюсу ХІХ – ХХ вв. *Slavistica Vilnensis 2005-2009: Kalbotyra* 54 (2). С. 257-265.
250. Луцький О. І. Лепкий Лев Сильвестрович. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наук. думка, 2009. Т. 6. С. 125.
251. Малець С. За часів Маркіяна Шашкевича. Львів: Центр Європи, 1997. 93 с.
252. Машкова М. В. История русской библиографии начала ХХ века (до октября 1917 г.). Москва: Книга, 1969. 492 с.
253. Мельничук Б., Уніат В. Когут Осип. *Тернопільський енциклопедичний словник*. Тернопіль: Збруч, 2005. Т. 2. С. 120.
254. Мовна М. “Історичні проходи по Львові” Івана Крип’якевича: 80 літ тривання. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2012. № 6. С. 1139-1145.
255. Мовна М. Орлович Мечислав. *Encyclopedia. Львівський національний університет ім. І. Франка*: в 2 т. Львів, 2014. Т. 2. С. 228-229.

256. Мовна М. Оссолінеум у дзеркалі путівників Львовом (1871-1939). *Galicja. Studia i Materiały* (Rzeszów). 2017. N 3: 200 lat Ossolineum. S. 250-262.
257. Мовна М. Путівники Львовом (друга половина XIX – початок XXI ст.): історико-бібліографічне дослідження. Львів: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, 2013. 604 с.
258. Мовна М. Путівники Львовом (друга половина XIX – початок XXI ст.): історико-культурологічне дослідження. Львів: Львівська національна академія мистецтв, 2014. 232 с.
259. Мовна М. Путівники Львовом міжвоєнного періоду (1919-1939): сучасна історична візія. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2011. № 1. С. 155-167.
260. Мовна М. Путівники Українськими Карпатами: погляд в історію. *Народознавчі Зошити* (Львів). 2016. № 1. С. 123-135.
261. Николенко А. В. Василий Андреевич Верещагин (1859-1931): неизвестные страницы биографии. *Книга: исследования и материалы*. Москва, 2010. Сб. 93. Ч. 1/2. С. 180-198.
262. Острой О. С. История искусствоведческой библиографии в России (XI – начало XX в.). Ленинград, 1991. 222 с.
263. Острой О. С. С чего начиналась петербургиана: описание путеводителей по городу с момента их возникновения до середины XIX столетия. *Невский архив: историко-краеведческий сборник*. СПб., 1993. Вып. 3. С. 481-491.
264. Осьмак В. Путівники XIX – початку XX ст. як складова київського тексту (до постановки проблеми). *Наукові записки НаУКМА* (Київ). 2009. Т. 88: Теорія та історія культури. С. 28-31.
265. Паломницька література (ходіння). *Літературознавчий словник-довідник*. Київ: Академія, 2007. С. 516-517.
266. Путеводитель. *Энциклопедический словарь*. С.-Петербургъ: Ф. Брокгаузъ, И. Ефронъ, 1898. Т. 25а. С. 811-812.

267. Путеводитель как семиотический объект: сб. статей / ред. Л. Киселёва. Тарту, 2008. 318 с. – Из содерж.: “Путеводитель как семиотический объект: к постановке проблемы (на примере путеводителей по Эстонии XIX в.)” Л. Киселёвой, “Заметки о путеводителях по Эстонии XIX – начала XX в.” С. Исакова, “Эстония в путеводителях Бедекера” Т. Степанищевой, “Русские путеводители по Вильнюсу XIX – начала XX вв.: принципы композиции и отбора объектов” П. Лавринца.
268. Розанова Ю. Путеводитель как жанр туристического дискурса: диахронический аспект. *Историческая и социально-образовательная мысль* (Москва). 2014. № 5. С. 281-285.
269. Руцинская И. Путеводитель как инструмент конструирования региональных достопримечательностей (вторая половина XIX – начало XX в.). *Вестник Московского университета. Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация* (Москва). 2011. № 2. С. 53-64.
270. Савчук Н. Спеціалізовані видання у путівниковому дискурсі Києва кінця XIX – початку XX ст. *Краєзнавство* (Київ). 2017. № 3/4. С. 83-92.
271. Сварник І. Богдан Януш: історик, консерватор доісторичних пам'яток Східної Галичини. *Пам'ятки України* (Київ). 2006. № 3/4. С. 110-115.
272. Серета О. До генези історичних проходів по Львові І. Крип'якевича. *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві: зб. наук. праць / упоряд. Ф. Стеблій; НАНУ, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича*. Львів, 2001. С. 731-732.
273. Серкіз Я. З історії галицького краєзнавства. *Галицька Брама* (Львів). 1995. № 5. С. 2.
274. Слободянюк М., Нагірняк М. “Дім військових інвалідів”. *Енциклопедія Львова / за ред. А. Козицького*. Львів: Літопис, 2008. Т. 2. С. 94-97.
275. Смірнов Ю., Мовна М. Мединський Олександр. *Енциклопедія Львова / за ред. А. Козицького*. Львів: Літопис, 2012. Т. 4. С. 584-585.

276. *Старые годы* (Петроград). 1915. № 4/5.
277. Терський С. Музеї. *Історія Львова: у 3 т.* / редкол.: Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 3: Листопад 1918 – поч. ХХІ ст. С. 111-116.
278. Филатова Н. Выразительные возможности хронотопа в путеводителях. *Язык в пространстве коммуникации и культуры*. Москва: Книга и бизнес, 2012. С. 449-455.
279. Филатова Н. Жанровое пространство туристического дискурса. *Вестник МГГУ им. М. А. Шолохова. Сер.: Филологические науки* (Москва). 2012. № 2. С. 76-82.
280. Целуйко О. Голубець Микола. *Енциклопедія Львова* / за ред.: А. Козицького, І. Підкови. Львів: Літопис, 2007. Т. 1. С. 542-543.
281. Цимбала О. С. Громадська та наукова діяльність Миколи Голубця (1891-1942): дис. на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук за спец.: 07.00.01 – “Історія України”; НАНУ, Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича. Львів, 2017. 311 с.
282. Шишка О. Євреї Львова: історія та історики. *Галицька Брама* (Львів). 1997. № 10/11. С. 2-3, 25.
283. Шишка О. Путівники, довідники, адресні книги: до історії путівників Львова. *Галицька Брама* (Львів). 1999. № 11/12: Львів і львів’яни. С. 2-4.
284. A Bibliography of Murray’s Handbooks for Travellers and Biographies of Authors, Editors, Revisers and Principal Contributors by *W. B. C. Lister*. Dereham; Norfolk: Dereham Books, 1993. 216 p.
285. Bieńkowski W. Orłowicz M. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. Т. 24/2. Zesz. 101. S. 211-213.
286. Bieńkowski W. Schneider Antoni. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa; Kraków, 1994. Т. 35. Zesz. 147. S. 571-573.

287. Bogdanowicz B. O gdańskich przewodnikach turystycznych. *Jantarowe Szlaki* (Gdańsk). 2000. N 2. S. 60-62.
288. Bukowska E. Semkowicz Aleksander. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa; Kraków, 1995. T. 36. Zesz. 149. S. 233-234.
289. Bohosiewicz M. Mękicki Rudolf. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1975. T. 20/3. Zesz. 86. S. 511-512.
290. Burchard H. Janusz Bohdan. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964. T. X/4. Zesz. 47. S. 587-588.
291. Charewiczowa Ł. Historiografia i miłośnictwo Lwowa. Lwów, 1938. 292 s.
292. Charewiczowa Ł. Niedoceniony krajoznawca lwowski Antoni Schneider. Lwów, 1938. 16 s.
293. Chrzanowski T. Kresy czyli obszary tęsknot. Wyd. 2. Kraków: Wyd-wo Literackie, 2009. 240 s.
294. Ciepłowski S. O rodowodzie warszawskich przewodników turystycznych. *Almanach Muzealny* (Warszawa). 2001. T. 3. S. 203-213.
295. Czołowski A. Lwów za ruskich czasów. Lwów, 1891. 42 s.
296. Dr. Albert Zipper (1876-1901): dwudziestopięciolecie jego działalności literackiej w głosach prasy polskiej. [Lwów, 1902]. 16 s.
297. Dobrowolski H. Inlender Adolf Władysław. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1994. T. 10/2. Zesz. 45. S. 163-164.
298. Duda J. Przewodnik po Krakowie i jego wybranych obiektach w pierwszej połowie XX wieku. *Rocznik Krakowski* (Kraków). 1998. T. 64. S. 141-176.
299. Duda J. Przewodniki po Krakowie (do 1914 roku). Książki, ich autorzy i wydawcy. *Rocznik Krakowski* (Kraków). 1996. T. 62. S. 53-88.
300. Duda J. Przewodniki po Krakowie: od najstarszych do współczesnych: z kolekcji Wielkiego Mistrza Rycerskiego Zakonu Bibliofilskiego w Krakowie. Kraków, 2004. [11] s.

301. Duda J. Z przewodnikiem po Krakowie. *Alma Mater* (Kraków). 2006/2007. N 87/88. S. 28-33.
302. Dunikowski Emil Habdank. *Wielka encyklopedia gór i alpinizmu: w 7 t. / pod red. M. i J. Kielkowskich*. Katowice: Stapis, 2013. T. 6: Ludzie gór. S. 210.
303. Dwudziestopięciolecie pracy literackiej. Dr. A. Zipper. *Ilustracja Polska* (Kraków; Lwów). 1901. 15 listopada (N 9). S. 184-185.
304. Dybiec J. Przewodnik bez przyszłości. Baedeker po Generalnym Gubernatorstwie i jego obraz Krakowa. *Rocznik Krakowski* (Kraków). 2002. T. 68. S. 211-220.
305. Hinrichsen A. Baedeker's Travel Guides. Bevern, 2008. 104 p.
306. Honigsmann J. Zagłada żydów lwowskich (1941-1944). Warszawa, 2007. 116 s.
307. Kamiński M., Pazdro Z. Rozwój nauk mineralogicznych i geologicznych na Uniwersytecie Lwowskim do 1939 r. *Prace Muzeum Ziemi* (Warszawa). 1980. Zesz. 31. S. 137-148.
308. Kowalik T. Życie dla turystyki, krajoznawstwa i sportu. Mieczysław Orłowicz 1881-1959. Wyd. 1. Warszawa: Zarząd Główny PTTK, 2009. 498 s.
309. Kunasiewicz S. Przechadzki archeologiczne po Lwowie. Lwów, 1874. Zesz. 1. 54 s.
310. Kunasiewicz Stanisław. *Encyklopedia Kresów / red. M. Karolczuk-Kędzińska*. Kraków, [2005]. S. 225.
311. Kunasiewicz Stanisław. *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*. Kraków, [1930]. T. 8. S. 238.
312. Kwaśnik M. Przewodniki po Krakowie i jego okolicach (od najstarszych do 1945 roku). *Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa* (Kraków). 1992. N 19. S. 164-176.
313. Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Lwów, 1902. 434 s.

314. Łoziński W. Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku: architektura i rzeźba. Lwów, 1901. 228 s.
315. Merski J., Piotrowski J. P. Drogi ewolucji drukowanych przewodników turystycznych po Polsce. Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczna, 2010. 212 s.
316. Opaliński D. Przewodniki turystyczne na ziemiach polskich w okresie zaborów: studium historyczno-źródłoznawcze. Wyd. 2. Krosno: Ruthenus, 2013. 414 s.
317. Pappe F. Historia miasta Lwowa w zarysie. Lwów, 1894. 214 s.
318. Parsons N. T. Worth the Detour: A History of the Guidebook. Thrupp: Sutton Publishing, 2007. 378 p.
319. Pług A. Albert Zipper. *Kłosa* (Warszawa). 1883. T. 36. 24 marca-5 kwietnia (N 927). S. 222-223.
320. Popławski Z. Dzieje Politechniki Lwowskiej, 1844-1945. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1992. 363 s.
321. Przewodniki po Bydgoszczy: katalog / oprac.: A. Walukiewicz, A. Węglerska. Bydgoszcz, 2010. 77 s.
322. Rausz M. Przewodniki po Lwowie i okolicy (1850-1939). *Kraków – Lwów: książki – czasopisma – biblioteki* / pod red. H. Kosętki. Kraków, 2006. T. 8. S. 171-184.
323. Rogoż M. Polish editions to Lviv in 1989-2010. *Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотечознавство та інформаційні технології* (Львів). 2012. Вип. 7. С. 93-104.
324. Rogoż M. Specyfika treści i formy polskich edycji przewodników po Krakowie w latach (1945-1989). *Краків – Львів: книги, часописи, бібліотеки XIX – XX ст.* Львів, 2011. Т. 10. С. 165-178.
325. Schall Jakub. *Almanach Żydowski* / wydał H. Stachel. Lwów: Kultura i sztuka; Warszawa; Poznań, 1937. S. 332-333.

326. Sikorski R. Częstochowa w przewodnikach od XIX do XXI wieku. Częstochowa, 2012. 248 s.
327. Słabczyński W., Słabczyński T. Dunikowski Emil. *Słownik podróżników polskich*. Warszawa: Wiedza powszechna, 1992. S. 96-97.
328. Słownik pracowników książki polskiej: suplement. Warszawa: PWN, 1986. 415 s.
329. Szostakowski J. Tatarzy i Karaimi w najnowszych przewodnikach po Litwie (1990-2005). *Problemy rozwoju turystyki na Wileńszczyźnie, Mazowszu, Podlasiu, Wołyniu i Podolu: praca zbiorowa / pod red. Z. Przychodzenia*. Warszawa; Lwów; Żytomierz, 2006. T. 8. S. 433-437.
330. Turos L. Mieczysław Orłowicz – nauczyciel turystyki i krajoznawstwa. Warszawa: Oficyna wydawnicza “Ypsilon”, 1999. 91 s.
331. Wierzejska J. Lwów w polskim piśmiennictwie międzywojennym. Formy reprezentacji – uwikłania ideologiczne i kontynuacje. *Львів: місто – суспільство – культура: зб. наук. праць / за ред.: О. Аркуші, О. Вінниченка, М. Мудрого. Львів, 2017. Т. 10. Ч. 2: Львів / Lwów / Lemberg як міські простори: уявлення, досвіди, практики. [Вісник Львівського ун-ту. Сер. історична. Спец. випуск’2017]. С. 190-203.*
332. Wyszkowski M. Przewodniki po Lublinie i ich autorzy w XIX i XX wieku. *Lublin a książka*. Lublin, 2004. S. 485-497.
333. Ziarkowski D. Sakralizacja Krakowa w dawnych przewodnikach turystycznych po mieście. *Przestrzeń turystyki kulturowej*. Warszawa, 2017. S. 221-239.
334. Zieliński J. Aleksander Czołowski. W czterdziestolecie pracy archiwalnej, konserwatorskiej i naukowej 1891-1931. Lwów, 1932. 19 s.
335. Zipper Albert. *Bibliographisches Lexikon / Constantin von Wurzbach*. Wien, 1891. Th. 60. S. 172-173.

ДОДАТКИ
А. Ілюстрації.

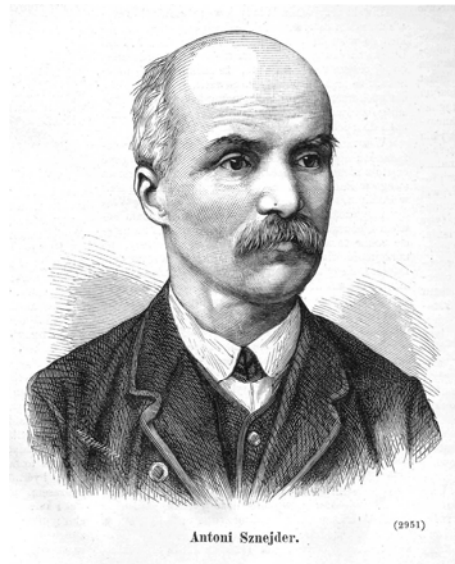

Рис. 1. Антоній Шнайдер (1825-1880).

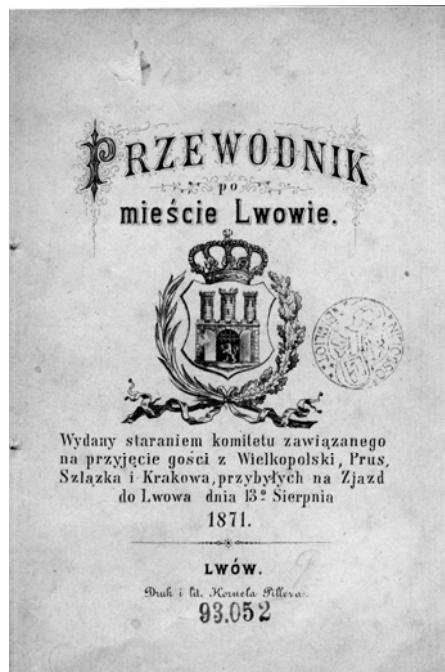

Рис. 2. Титульний аркуш першого путівника Львовом А. Шнайдера (1871).

Рис. 3. Альберт Ціппер (1855-1936).

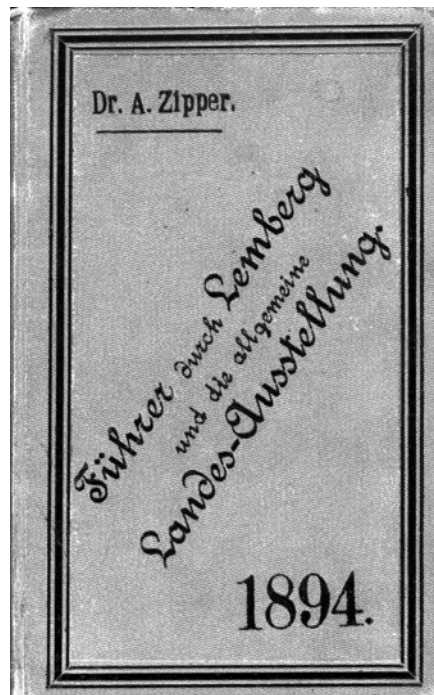

Рис. 4. Обкладинка першого німецькомовного путівника Львовом А. Ціппера (1894).

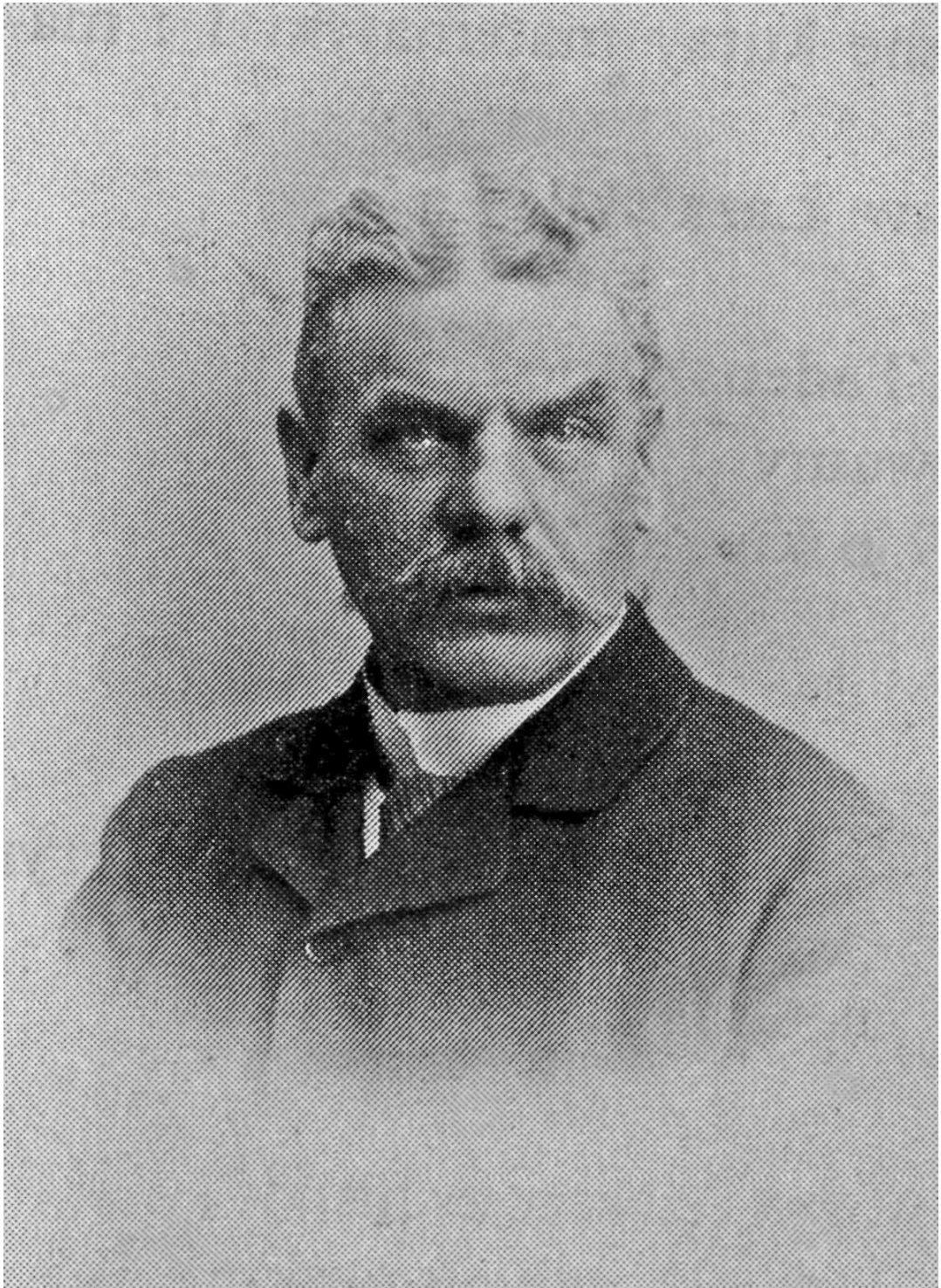

Рис. 5. Михайло Ковальчук (1855-1938).

Рис. 6. "Путівник по м. Львову" (1914).

Рис. 7. Мечислав Орлович (1881-1959).

Рис. 8. Обкладинка “Ілюстрованого путівника Львовом”
О. Мединського (1936).

Рис. 9. Микола Голубець (1891-1942)

В 1705

ВИДАННЯ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“ Ч. 771.

ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ

ІСТОРИЧНІ ПРОХОДИ
ПО ЛЬВОВІ

(З багатьома ілюстраціями)

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“ У ЛЬВОВІ.

ЛЬВІВ, 1932.

Рис. 10. Титульний аркуш путівника
“Історичні проходи по Львові І. Крип’якевича (1932).”

**УКРАЇНСЬКИЙ
ПРОВІДНИК
ПО ЛЬВОВІ**

З ПЛЯНОМ МІСТА ЛЬВОВА

Льв. приватн. друк.

ВИДАВНИЦТВО КООП. „КОМЕРЦІЯ“
ЛЬВІВ 1939

Рис. 11. “Український провідник по Львові” (1939).

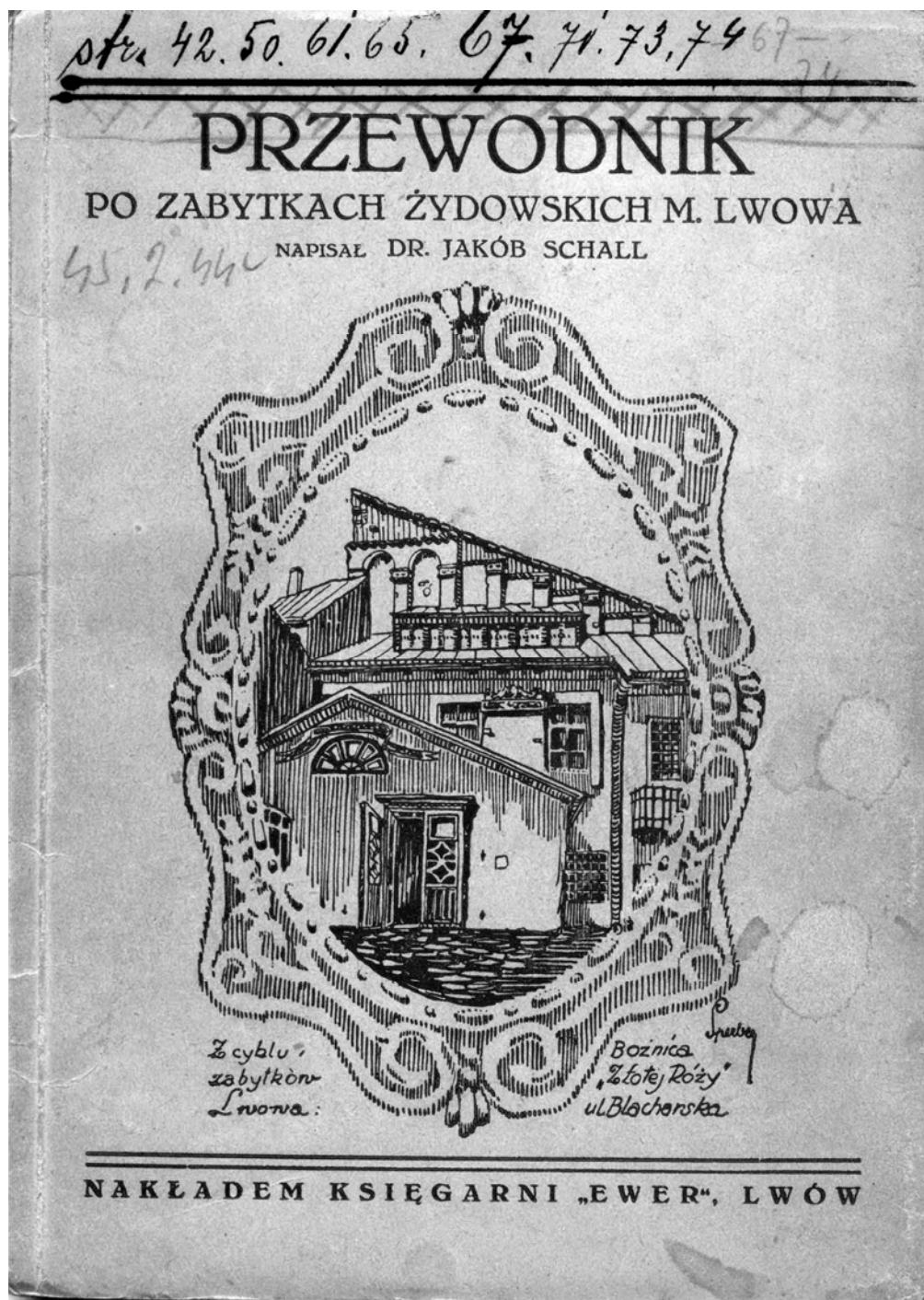

Рис. 12. “Путівник по єврейських пам’ятках міста Львова і нарис історії львівських євреїв” Я. Шалля (1935).